

KÖRNYEZET, TEREMTÉS, FELELŐSSÉG

Sapientia Füzetek 35.

Ez a dokumentum az Európai Unió pénzügyi támogatásával jött létre. A jelen dokumentum tartalma a Tanácsadók a Fenntartható Fejlődésért és a Naphimnusz Teremtésvédelmi Egyesület kizárólagos felelőssége, és semmilyen körülmények között nem tekinthető úgy, mint ami az Európai Unió állásfoglalását tükrözi.

There isn't a Planet B! - CSO-LA/2017/388-137
A projekt az Európai Unió
társfinanszírozásával valósul meg.

Az OIKOSZ-projekt partnerei:

TANÁCSADÓK A
FENNTARTHATÓ
FEJLŐDÉSÉRT

Környezet, teremtés, felelősség

L'Harmattan Kiadó
Sapientia Szerzetesi Hittudományi Főiskola
Budapest, 2020

*Füzetünk a Sapientia Szerzetesi Hittudományi Főiskola
2019. március 23-án rendezett
nemzetközi tudományos konferenciáján elhangzott
előadások szerkesztett szövegeit tartalmazza.*

*Szerkesztette:
Nobilis Márió és Vida Márta*

*Lektorálta:
Nobilis Márió*

*A szöveget gondozta:
Vida Márta*

© A szerzők, 2020

© L'Harmattan Kiadó, 2020

© Sapientia Szerzetesi Hittudományi Főiskola, 2020

Tartalom

Nobilis Márió	
Előszó	9
Székely János	
Az egyház feladatai a mai világ sorskérdéseivel szembesülve	11
Zlinszky János – Ürge-Vorsatz Diana	
Másfél fokos fölmelegedés?	
Összefoglaló az IPCC 2018 őszi jelentéséről	21
<i>Mit jelentene a 1,5 Celsius-fokos hőmérsékletemelkedés?</i>	23
<i>Vizsgáljuk meg a Föld „lázgörbéjét”</i>	25
<i>Mennyivel kevesebb 1,5 Celsius-fok, mint 2 Celsius-fok?</i>	27
<i>Utak a légkör átlaghőmérsékletének stabilizálása felé</i>	29
<i>Fontos tanulságok</i>	30
Bartus Gábor	
Az Odüsszeusz-terv.	
A fenntartható fejlődés politikai programja	
Magyarországon	33
<i>A fenntarthatatlanság mint társadalmi gyakorlat</i>	34
<i>A fenntarthatatlanság elméleti kezelési lehetőségei</i>	38
<i>Fenntartható társadalom – mit tud?</i>	44

Nobilis Márió

Ökológiai megtérés és közösségi felelősség	
– az egyház és a környezeti kérdés	51
<i>Egyéni és társadalmi válaszattitűdök</i>	52
<i>Ökológiai megtérés</i>	59
<i>A megvalósult emberség közösségi lehetősége</i>	61

Emmanuel Agius

A teremtett világ az egész emberiségé: felelősségünk a jövő nemzedékei iránt	65
<i>A jövő nemzedékei iránti etikai érzékenységek megjelenése</i>	66
<i>Az „ökológiai megtérés” szükségessége</i>	69
<i>A jövő nemzedékei előnytelen helyzetben vannak</i>	72
<i>A teremtett világ valamennyi nemzedéké</i>	73
<i>A jövő nemzedékek „örzője”</i>	78

Beran Ferenc

Keresztény etika és környezeti felelősség	81
<i>A Szentírás üzenete a természeti és az erkölcsi értékekről</i>	82
<i>A környezet iránti felelősségtudat értelmezése</i>	
<i>Szent Tamás etikai rendszerében</i>	83
<i>Ferenc pápa útmutatása a környezeti felelőséggel kapcsolatban</i>	85
<i>Az erkölcsi megtérés útja</i>	85

Udvardy György

<i>Felelősségünk a teremtett világért – az MKPK dokumentumának keletkezéstörténete és hatása</i>	89

Baritz Sarolta Laura OP

<i>A Felelősségünk a teremtett világért püspökkari körlevél folytatása a gazdasági életben: a KETEG-történet</i>	97
<i>Az ember az első a struktúrához képest</i>	102
<i>A profit nem cél, hanem eszköz</i>	105

Nemes Csaba	
Mi született az MKPK körlevele nyomán? Egyházi és civil elköteleződés a teremtésvédelemért	109
<i>Kitekintés a világra – előzmények</i>	109
<i>Hazai folyamatok és a teremtésvédelem</i>	113
<i>Módszerek, utak, elkötelezések</i>	115
<i>A fenntarthatóság erőforrásai</i>	119
<i>A Naphimnusz Egyesület tevékenységéről</i>	120
Horváth Ágnes SDSH	
Környezeti nevelés és katekézis	123
Tauber Tamás	
Középpontban a közösség – humánökológiai és keresztény szemmel	135
A kötet szerzői	149

NOBILIS MÁRIÓ

Előszó

Néhány év alatt lépésről lépésre épült fel egy gyümölcsöző együttműködés a Sapientia Szerzetesi Hittudományi Főiskola és a Naphimnusz Teremtésvédelmi Egyesület között, melynek lassanként kutatási irányvá érő, egyre szilárdabb eleme a főiskolán működő Naphimnusz Műhely. Ez a szemináriumszerű programsorozat olyan „teremtésvédők” igényéből indult ki, akik már aktívak a teremtés(környezet)tudatos gyakorlat terén, ugyanakkor szeretnének időt áldozni arra, hogy hívő szemmel alaposabban megértsék azokat az elveket, folyamatokat és jelenségeket, amelyekkel a „zöld” aktivitások során szembesülnek. A műhelynek az is sajátossága, hogy igyekszik mai közegben megvalósítani valamit az „egyetem” klasszikus eszményéből: nemcsak tekintélyes előadók bölcsességére épít, de az ő gondolataik nyomán az összes résztvevő aktivitására és meghallgató nyitottságára számítva, a kölcsönös ajándékozás és befogadás szellemi kultúráját gyakorolva igyekszik találkoztatni a legkülönbözőbb szakembereknek és hétköznapi embereknek az adott kérdéssel kapcsolatos meglátásait.

A folyamat egy pontján – épp az MKPK *Felelősségiünk a teremtett világért* körlevele megjelenésének tizedik évfordulóján, arra is reflektálva – úgy látszott,

hogy érdemes ennek a szellemi útnak a horizontját kiszélesíteni: megmutatni, hogy hol tart ez a gondolkodás, és minél több érdeklődőt bevonni abba. A sok kínálkozó és lényeges résztéma közül a teremtés, környezet és felelősség rendszeresen előkerülő kulcsszavait választottuk vezérfonalul. Ezek egyrészt önmagukban is mély rétegekbe vezető, fontos kérdéseket indukáló fogalmak, másrészt pedig egymásra vonatkoztatásuk lehetővé teszi a világi környezeti törekvések és az egyház – a teremtésvédelemben is megjelenő – evangelizációs küldetése közti kölcsönösség feltárását.

Az egyik fő üzenet ugyanis épp az, hogy a teremtésvédelem fogalma a létező félreértések ellenére nem elkülönít és elhatárol (a keresztényeket a környezeti törekvésektől és viszont), hanem épp összeköt, szinergiába hoz: megmutatja, hogy a világ nagy aggodalmaira – ha jól tárjuk fel – milyen időszerű válasz az evangélium, másrészt hogy „az öröm és remény, a gyász és szorongás, mely a mai emberekben, főként a szegényekben és a szorongást szenvedőkben él, Krisztus tanítványainak is öröme és reménye, gyásza és szorongása, és nincs olyan igazán emberi dolog, amely visszhangra ne találna szívükben”.¹

¹ II. Vatikáni Zsinat: *Gaudium et spes*, 1, in Diós István (szerk.): *A II. Vatikáni Zsinat dokumentumai*, Szent István Társulat, Budapest, 2000.

SZÉKELY JÁNOS

Az egyház feladatai a mai világ sorskérdéseivel szembeesülve

Főtisztelendő Püspök Úr, Rektor Úr, kedves Paptestvérek, Nővérek, Előadók, kedves Érdeklődők!

Mi köze van az egyháznak a környezetvédelemhez? Elsőre úgy tűnik, hogy nem sok. Az a fajta szaktudás, amely a környezet állapotának felméréséhez és a megoldások kereséséhez kellene, akár a klímaváltozás, a biodiverzitás csökkenése, az óceánok savasodása, a talajromlás és édesvizeink helyzete kapcsán, ez a fajta szaktudás nem a teológia sajátja. Úgy tűnik, hogy a megoldások sem a mi kezünkben vannak, mert ehhez erős politikai akarat és a gazdasági szereplők egyetértése lenne szükséges. Ez sincs az egyházunk kezében. Sőt, úgy tűnik, hogy ez a kérdés az elmúlt évtizedekben főleg a zöldpártoknak, inkább baloldali, inkább liberális politikai erőknek volt a fő témája. Mit keres ebben a témakörben az egyház és a keresztény ember?

Hadd induljak ki egy nagyon ősi, rabbinikus gondolatból a Bibliával kapcsolatban: azt mondja a régi rabbinikus magyarázat, hogy Isten a világot tíz igével alkotta, ugyanis a teremtéstörténetben ez a mondat, hogy „Isten szólt”, tízszer szerepel. A rabbik ezt a tényt összekötötték a tíz parancsolattal, amit szintén így neveznek héberül, hogy „tíz ige”, tíz kijelentés. Azt mondják, hogy Isten a tíz parancssal alkotta a világot, vagyis az ősi zsidó teológia

összeköti a teremtést és a tíz parancsot, az erkölcsöt. Ez egy zseniálisan mély meglátás. Az a törvény, amit Mózes által az Úristen kinyilatkoztat, ami benne van a Bibliában, a kinyilatkoztatott ige, az ugyanaz, mint amivel Isten alkotta a világot. Isten törvénye objektív, bele van teremtve az atomokba, a galaxisokba, a sejtjeinkbe. Ugyanaz a tíz ige, amelyik megszólal később a tíz parancsban, ugyanaz van jelen a világ teremtésekor is, ez van benne az anyagvilágban. Ez az az isteni Logosz, isteni logika, isteni rend, amit ő beleteremtett a világba. Ezt nyilatkoztatja ki azután később az emberiségnek többek között a tíz parancs által. Vagyis az egyház, amely a tíz parancsot ismeri, a kinyilatkoztatást ismeri, Krisztust ismeri, a Logoszt, az Igét ismeri, valami nagyon fontosat tud a világról, a teremtésről, az univerzumból. A két törvény ugyanaz. Kétfajta módon keresi az ember az igazságot, a valóság törvényszerűségeit, okát és célját. A tudományok vizsgálják a világot, az anyagot, az élő és élettelen valóságot. A teológia pedig vizsgálja a kinyilatkoztatást, az emberi történelem nagy csúcspontjait, ahol Isten átvérezte a történelem szövetét, és önmagát föltárta. Mind a kettő ugyanarról szól, ugyanarról az Igéről, és e kettő egymást rendkívüli módon tudja segíteni. A tudomány tudja segíteni a hitet; a hit teljesebb, mélyebb látása pedig segíti a tudományt.

XVI. Benedek pápa mondta, hogy a világban a részek, a darabok – mint a politika, a kultúra, a gazdaság, a művészetek, a család – csak akkor fognak újra a helyükre kerülni, ha az ember újra kezdi látni az egészet, az egész emberlét értelmét, célját, okát. Ez a fajta teljes látás, amit a hitünk ad, amit a kinyilatkoztatás ad, rendkívül sokat segíthetne

a tudománynak, és segíthetne a környezetvédelem, teremtésvédelem kérdésének is.

Hogy ennek az univerzumnak mi az értelme, hogyan kellene vele bánnunk, abban a legnagyobb fényt az Istentől kapta az emberiség, a legnagyobb világosságot Jézusban kaptuk. Ő az a Logosz, akiben Isten mindent alkotott, ahogyan János evangéliuma mondja: „minden általa lett, nélküle semmi sem lett, ami lett” (Jn 1,3). Ez az Ige, ez az isteni bölcsesség, isteni gondolat öltött testet az idők teljességében Jézusban. Ha szeretnénk tudni, hogy mire való az univerzum, hogyan kell ezt használni, akkor elsősorban Jézusra kell néznünk, akiben az Isten szíve és ily módon a világ szíve föltárult. És egyből megértjük, hogy az univerzum és az emberi tevékenység célja nyilvánvalóan nem a GDP növelése, nem pénz, nem haszon, nem hatalom, nem élvezet, hanem az emberi lét célja a szeretet. Szeretetből van a világ; az Atya, Fiú és Szentlélek örök szeretetéből, és az ember arra születik, hogy szeressen, hogy megtanulja az életét odaadni.

A kettő, a hit és a tudomány egymást segíti. Szintén XVI. Benedek pápa mutatott rá, hogy a tudomány segít a hitnek abban, hogy ne legyen fanatikus, ne legyen babonás, ne legyen erőszakos, de megfordítva is, a hit segít a tudománynak abban, hogy lássa a végső célját, hogy el tudja dönteni, hogy embert klónozzon vagy embert gyógyítson. Ezt orvosi eszközökkel eldönteni nem lehet. Ehhez kell tudni valamit arról, hogy mit is jelent embernek lenni, mi az emberlétünk célja. Albert Einstein hangoztatta, hogy a legnagyobb felismeréseit nem az íróasztal mellett, nem számolgatva, nem töprengve, nem görcsösen a megoldást keresve találta meg, hanem intuitív módon, néha akkor, amikor látott

valamilyen gyönyörű szép dolgot, amikor éppen nem csinált semmit, amikor sétált.

Az emberiségnek szüksége lenne erre az intuícóra ahhoz, hogy újra felismerjük a világunk és az emberlét értelmét. Hogy mennyire fontos ez, hogy mennyire nagy hatású, ahhoz hadd idézzem fel egy pillanatra Szent Ferenc alakját, akiben az evangélium mintegy második tavaszként kivirágzott, hatalmas erővel fölragyogott. Óriási hatása volt Szent Ferencnek az egész akkori egyházra, sőt egész Európára, és ily módon az egész emberiség történetére. Nem volt tudós, nem volt gazdasági szereplő, nem volt politikai hatalma, és mégis döntően befolyásolta az emberiség történelmét. Az egyház valami ilyesmit tud hozzáadni a teremtésvédelem témájához.

Hadd erősítsem ezt meg egy nagyon ismert bibliai elbeszéléssel, a vízözön történetével. Azt mondja a Biblia, hogy elterjedt, eláradt a földön az erőszak ember és ember között, illetőleg ember és állat között. A vízözön oka a Biblia szerint az erőszak, héberül a *hamász*. Az ember zsarnokként bánt a világgal, ettől omlott össze a világ rendje. Ahogy mondja az elbeszélés, az alsóvizek és a felsővizek, amiket Isten valaha szétválasztott, hogy kozmosz legyen, hogy rendezett és szép legyen a világ, ezek a vizek újra összekeveredtek, újra káoszba hullott vissza a teremtés. A Biblia nagyon világosan elmondja ezzel az elbeszéléssel, hogy a teremtés őre az ember, ránk van bízva ez a világ. Ha az ember erőszakosan bánik a világgal, akkor a teremtés rendje összeomlik, visszahull a káoszba. A történet végén pedig azt halljuk, hogy Isten menedéket készít az embernek és az állatvilágnak, méghozzá egy különleges csónakban. Ez a csónak egyáltalán nem egy hajóhoz hasonlít. A Biblia leírja ennek a bárkának, csónaknak

a méreteit: olyan, mint egy hatalmas nagy téglatest, talán láttuk is ezt régi ábrázolásokon. A méretei pontosan olyanok, mint a szent sátor és a jeruzsálemi templom méretei, sőt van egy különleges kifejezés a bárka tetejére, amelyet szintén a szent sátorra használ a Biblia. Vagyis a bárka utal a templomra, Isten népére, ahol az emberek isten törvényei szerint élnek. Ahol egymáshoz testvérként fordulva él ember és ember, illetőleg ember és állat. A menedék az erőszak özönvízéből, a világ elpusztításából az egyház, a templom, az a hely, ahol Isten törvénye újra érvényre jut. A szelídség, a szeretet törvénye. A bárka tehát az egyház szimbóluma, Isten népének a szimbóluma, ahol Isten törvénye érvényesül.

Milyen fajta intuíciókat ad a teológia, illetőleg a kereszténység a teremtésvédelemhez? Például azt az intuíciót, hogy a gazdasági tevékenység célja nem a haszon, illetve a haszon maximalizálása. A haszon csak eszköz. Az emberi tevékenység célja mindig az ember kell, hogy legyen, méghezzá minden ember: minden ember teljes boldogulása. Ezt úgy hívjuk, hogy közjó. A gazdasági tevékenység célja nem a haszon, nem a GDP maximálisra való növelése. (Egyébként a GDP egy rendkívül rossz mérőszám, nagyon sok negatív dolog is növeli a GDP-t, például ha valahol egy tankhajó felborul, hatalmas olajfolt keletkezik, azt óriási energiával el kell onnan takarítani, eközben rengeteg munkabért kifizetnek stb., ez pedig GDP-növekményként jelenik meg. Ezzel szemben ha valaki otthon a nagymamáját ápolja, ezért nem jár semmifajta fizetés, sehol nem mutatják ki ezt a tevékenységet, és a GDP szempontból mindez nulla. Vagyis félrevezető szám a GDP, nem az emberi érték, az emberi élet növekedését jelzi.)

Az egyház azt állítja, hogy a gazdasági élet alaptörvénye nem a szabad verseny. Sokan azt gondolják, lehet, hogy nem szép az a gazdasági törvény, hogy szabadon versenyezzenek a különböző gazdasági tényezők, de ez működik. Az evolúció során is ez nyilvánul meg: az erősebb állatfajok maradnak életben, a gyengébbek elpusztulnak. Lehet, hogy nem túl szép ez az alaptörvény, de ha az emberiség fejlődni akar, eszerint kell működtetni a gazdaságot. Mi keresztények úgy gondoljuk, hogy ez nem így van. Már az evolúció során sem így volt. Nem a legerőszakosabb állatfajok maradtak életben. Nagyon sok erősnek tűnő állatfaj elpusztult, mert a fajtársait vagy a táplálékláncát teljesen kipusztította. Azok az állatfajok maradtak meg, amelyek legjobban tudtak alkalmazkodni. Már a biológiai életnek az alaptörvénye sem a szabad verseny. Még kevésbé lehet ez az alaptörvénye az emberi életnek. Az ember nem arra születik, hogy küzdjön önmagáért – másokat esetleg letaposva. A szabad versenyes világ nagyon sok boldogtalan és frusztrált embert termel, és nem csak azért, mert nem tud mindenki feljutni a csúcsra. A szabad versenyben a gyöngye, az idős, a beteg, a szegény mindig menthetetlenül lemarad. A szabad verseny az erőszakosak világát építi, a gátlástalanokét, akik másokon átgázolva képesek a maguk pecsenyéjét megsütni. De nem csak ezért van nagyon sok boldogtalan ember a szabad versenyes világban, hanem azért is, mert az ember nem erre születik. Nem arra születünk, hogy önmagunkért küzdjünk, harcoljunk, hanem arra születünk, hogy szeressünk és adjunk, alkossunk és építsünk. Az egyház meggyőződése, hogy nincsenek erkölcsmentes területei az emberi életnek; a tőzsde sem az, a

gazdasági élet sem az, mindenütt az Isten gyönyörű harmóniájának, törvényének kellene érvényesülni.

Környezetünk megóvásának egyik legfőbb akadálya pontosan ez a fajta gazdasági szemlélet, amit az előző percekben próbáltam kritikusan megvizsgálni. A gazdaság főszereplői – legalábbis rövidtávon – ellenérdekeltek abban, hogy a környezetünket megvédjük. Néhány gondolatot hadd mondjak arról, hogy mi lehetne a kivezető út ebből a helyzetből.

A mi korunkban a gazdasági élet egyik legfőbb problémája, hogy a magántulajdon nagyon kevesek kezében koncentrálódik. A Föld magántulajdonvagona talán soha még az emberiség történelmében nem koncentrálódott ennyire kevesek kezében. Egy svájci kutatás szerint kb. 147 cég végzi a világgazdaság tranzakcióinak kb. 40 százalékát. Ha a tulajdonosokig el tudnánk jutni, a szám valószínűleg még kisebb lenne. Mivel nagyon kevés helyen van a tőke, a magántulajdon, ezért nagyon kevés helyre megy a haszon. Lassan ezért válik szinte működésképtelenné a gazdasági életünk. A gazdasági válságok egyik legfőbb oka egészen egyszerűen ez.

Az emberiségnek ki kellene találnia – ez talán korunk egyik legnagyobb kihívása – a magántulajdonhoz való jog határait, korlátait. Az egyháznak mindig is meggyőződése volt az, hogy a magántulajdon nem egy mindenekfölött való jog, mert ennél erősebb az összes ember megélhetéshez való joga. A Földet Isten minden embernek szánta, nemcsak a milliárdosoknak, hanem az afrikainak is, a kínainak is. A Föld mindenekelőtt a teremtő Isten ajándéka. Mi emberek csak egy rövid ideig kezeljük, de felelősek vagyunk a saját magántulajdonunkért is az egész emberiség előtt és a következő nemzedékek

előtt. Az emberiség kitalálta például a fegyveres erők használatának a korlátait: bármilyen gazdag legyen valaki, nem lehet magánhadserege, legalábbis a civilizált világban nem. Ez óriási vívmány. Ugyanígy próbáljuk kitalálni a média megfelelő korlátait: bármilyen gazdag valaki, minden médiát nem uralhat. Valamilyen hasonló korlátot ki kellene találni a magántulajdonra is. Vagyonadókkal, felső korlátok megállapításával a magántulajdon koncentrációját meg kellene állítani, meg kellene fordítani. E jelen helyzet sérti az emberiség nagyon nagy részének szabad önrendelkezési jogát. Hogy a jövőjébe, az élete nagy döntéseibe beleszólhasson.

A keresztény szellemiség a múltban is rengeteget adott az emberiség kultúrájához, történelméhez. A teljes nyugati jogrendszerünk keresztény, bibliai gyökerű. Az emberi méltóság fogalma abból fakad, hogy az ember nemcsak egy okos állat, hanem a teremtő Isten képmása. A szegény is, a gyöngye is, a beteg is, az éppen csak megfogant kicsi emberi élet az édesanya méhében, minden ember élete végtelen érték. Ezen alapszik a teljes nyugati szemléletmódunk, jogrendszerünk, a szociális háló. Keresztény találmány az ingyenes iskola és a kórház. Ezt nem dúsgazdag római császárok alapították, és nem is a kínai császár, hanem egyszerű, szegény keresztény szerzetesek – vagyis a keresztény fantáziából született meg. Erre a fajta látásmódra a világnak óriási nagy szüksége lenne. A rabszolgaság megszüntetése szintén – mind az ókorban, mind az újkorban, az angol gyarmatbirodalomban, William Wilberforce ténykedése során – keresztény emberek Bibliából fakadó gondolkodása révén történhetett meg. A világnak nagy szüksége van erre a látásmódra, a hitre, a szeretetre, amit az evangélium

hozott ebbe a világba, amit Isten tíz igéje, az isteni törvény tartalmaz.

Azt kívánom, hogy ez a mai nap segítsen mindannyiunkat abban, hogy közös otthonunkat, a Földet megőrizzük szépnek, a magunk, főképpen pedig a legszegényebbek, valamint a következő nemzedék számára.

Köszönöm a figyelmet!

ZLINSZKY JÁNOS –
ÜRGE-VORSATZ DIANA¹
Másfél fokos fölmelegedés?
Összefoglaló az IPCC
2018 őszi jelentéséről

Mai napunk a teremtésvédelemről szól. A teremtésvédelem, talán úgy is fogalmazhatnánk, valamiképpen az egyetlen szóban kifejezett keresztény válasz korunk ökoszociális krízisére, keresztény válaszuk korunk egyik nagy kihívására, nagy problémájára.

Mielőtt azonban a teremtésvédelem mint *válasz* tartalmáról beszélgetnénk egymással, érdemes lenne felidézni, hogy mi is a *kérdés* lényege. Mivel az ökoszociális krízis rendkívül szerteágazó, így ez az előadás, ez a rövid gondolatmenet legfeljebb illusztráció, a lényeg egy képből való összefogása. A globális fölmelegedés az ökoszociális krízis egyik kiemelten fontos jele s egyben egyik döntő oka is. Ennek a helyzetnek a megvilágítására vállalkozunk most a legfrissebb kutatások fényében. Közelebbről: arról az esélyről lesz szó – és hangsúlyozom most az

¹ Ez a közlemény a Sapientia-nap alkalmával elhangzott előadás összefoglaló átirata. Az előadást Zlinszky János (egyetemi docens, PPKE JÁK) tartotta meg. A tudományos tartalom Üрге-Vorsatz Diana (egyetemi tanár, CEU, az IPCC III. munkabizottságának alelnöke) angol nyelvű előadásán alapul.

esély szót! –, amit az Éghajlatváltozási Kormányközi Testület (IPCC) 2018 őszi jelentése összefoglal.

Arról már nagyon sokat hallottunk, hogy az éghajlatváltozás alapját képező globális felmelegedés ne haladja meg a történeti korok átlagát többel, mint 2 Celsius-fok. Erre törekszik – elvileg, a politikai megállapodások szintjén – az emberiség, ezt halljuk hosszú ideje, erről szól a párizsi megállapodás, amit 2015-ben írt alá 195 ország képviselője. De a párizsi megállapodásban megjelent egy nagyon érdekes kitétel, hogy tudniillik az emberiség próbáljon meg nem 2, hanem 1,5 Celsius-foknál nem nagyobb globális felmelegedést „elérni”; azaz ezen az emelkedésen nem túlszaladni. Ez a célkitűzés nem kis mértékben annak köszönhető, hogy az emberiség az utóbbi években már elkezdte megérezni a saját bőrén azt, hogy nemhogy egy esetleges 1,5 fokos többlet, hanem már az a 0,6 fokos hőmérsékletemelkedés, amit eddig elértünk, ami most „velünk van”, az már milyen katasztrófákat képes okozni.

Az IPCC tudományos testülete, amely ezt az egész problémakört globálisan vizsgálja, az esetleges 1,5 fokos célkitűzéssel soha nem foglalkozott, mert a politika eddig nem ezt kérdezte tőle, nem ez volt a „megrendelés”. Tavaly először merült fel hivatalos felkérés a tudósok felé a kormányok részéről, hogy nézzék meg: egyáltalán „lefékezhető-e még ez a tehervonat ezen a fékúton”, azaz ez a nagy vehemenciával, belső tehetetlenséggel, késleltetésekkel jellemezhető felmelegedés fizikailag megállítható-e még egyáltalán 1,5 fok alatt? És amennyiben ez légkörfizikailag lehetséges, akkor a gazdaságban és az emberi tevékenységben mit kellene tenni annak érdekében, hogy ez a „lefékezés” megvalósítható legyen? A tudósok eleinte nem is akartak a foglalkozni

ennek a határértéknek a körüljárásával, mert azt mondták, hogy ezen valószínűleg már túlszaladtunk, de kormányzati megrendelésre mégis nekivágtak. A kérdés tehát arról szólt, hogy az iparosodáshoz képest maximum 1,5 fokos emelkedést milyen üvegházgáz-kibocsátási mintázatok mellett lehet elérni, ha egyáltalán el lehet érni.

A jelentés eredménye nagy sajtónyilvánosságot kapott, és nem mindegyik összefoglaló volt udvarias. Az egyik világhírű médium egyenesen a „Cselekedjetek végre, idióták!” szavakat adja a tudósok szájába.

Érdeemes megismerkedni a jelentés összeállításának menetével, a mögöttes technikai számokkal, hogy a munka volumene érzékelhető legyen, hogy megérezzük azt a tudományos potenciált, ami az IPCC mögött van. Több mint 50 ország több mint 200 szerzője több mint 6000 tudományos forrás felhasználásával készítette a jelentést, és több mint 1100 szakmai lektor több mint 42 000 bírálatának figyelembe vétele biztosította e jelentés szakmai hitelességét, objektivitását. Ez talán azért is fontos, mert annak ellenére, hogy ez „a tudomány mai állása”, ebben konszenzus van, a néhány kétkedő hangot mégis felerősíti a szenzációhajhász média.

Mit jelentene a 1,5 Celsius-fokos hőmérsékletemelkedés?

A jelentés tartalmát ismertetve az első kérdés: mit is jelentene a 1,5 fokos emelkedés, azaz mi az a helyzet, ahol most vagyunk? Körülbelül 1 fokot emelkedett a Föld felszíni éves globális átlaghőmérséklete 2018-ig ahhoz képest, amit az emberiség az elmúlt

50 000 évben megszokott, azaz amihez történelmileg, kulturálisan és technikailag alkalmazkodott. Ez az emelkedés már rengeteg időjárási következményt mutat Magyarországon és világszerte mindenütt: gondoljunk elsősorban az extrém időjárási eseményekre. Ha így, a mai globális trendek szerint folytatjuk az üvegházhatású gázok kibocsátását, akkor valamikor 2030 és 2052 között lépi át a tényleges globális átlaghőmérséklet a 1,5 fokot.

A jelentés egyik nagy kérdése az volt, hogy meg lehet-e még állítani a melegekedést másfél fokon, nincs-e már benne az éghajlati rendszerben az eddigi kényszerítésből ennyi tehetetlenség. Szerencsére a jelentés kimutatta, hogy a jelenleg már a levegőben levő üvegházgáz mennyisége még „kevés” ehhez a fölmelegítéshez; tehát ha itt most rögtön megállnánk a kibocsátásokkal, akkor az nem melegítené egészen 1,5 fokig a globális átlaghőmérsékletet. Ehhez annyit kell tudni, hogy az üvegházgáz-kibocsátás késleltetéssel hat: most kibocsátok valamennyi széndioxidot, és 15–20 év múlva áll be az a hőmérséklet, ami ehhez az üvegházgáz-koncentrációhoz „tartozik”. Ebben az értelemben értelmezendő az, hogy ha most megállítanánk a kibocsátást, akkor még folytatódna tovább a felmelegedés, de nem érné el a 1,5 fokot.

A légkör mai – 2018-as – összetétele tehát lehetővé tenné a 1,5 fok alatt maradást. A jelentés második jó híre, második fontos megállapítása, a további fontolgatások alapja az, hogy az egész földi klimatikus rendszer a földrajzi, a légkörfizikai, a biológiai összetevőivel egységben nézve még igenis tudná produkálni ezt a 1,5 fokos megállást. Azonban azt, hogy e lehetőséggel élünk-e, más dolgok is befolyásolják. Őszintén meg kell vizsgálni a technológiai tényezőket, a gazdasági tényezőket, a környezeti-ökológiai tényezőket és a

szociális-kulturális tényezőket is, mert ezek mind hozzátartoznak ahhoz a komplex megvalósíthatósági kérdéshez, hogy alatta tudunk-e, illetve alatta akarunk-e maradni a 1,5 foknak.

Mély és kényes kérdések függenek itt össze: az értékrendek, hogy mi a jólét, mi a jó élet, mi az élet célja, mi kell, mi elengedhetetlen az emberhez méltó élethez? Vizsgálandó az intézményi háttér is: igazgatási szempontból képesek vagyunk-e azoknak a változásoknak a végrehajtására, amelyek ehhez a „helyben maradáshoz” szükségesek?

Vizsgáljuk meg a Föld „lázgörbáját”

Hogyan érthetnénk meg, hogyan érzékeltethetnénk feladatunk lényegét?

A Föld „lázgörbáját” figyelve az lenne a célunk, hogy a hőmérsékletemelkedés ne haladjon meg a 2040-es évek körül a 1,5 fokot, hanem egy telítési típusú görbe mentén simuljon el, álljon meg az emelkedése. Ahhoz, hogy ez megvalósítható legyen, az ÜHG²-kibocsátásoknak bizonyos mérettartományon belül kell maradniuk. Minél hamarabb visszafogjuk a kibocsátásokat, annál biztonságosabban lehet visszatérni vagy megmaradni ezek között a határok között. Az, hogy milyen ütemű széndioxidkibocsátáscsökkentést kívánna ez az egyszerű ellaposodás, ami egy elég sima ügynök tűnik az idő-hőmérséklet görbéken, az attól függ, hogy globális összesítésben mikor kezdődik a nettó csökkentés. Túlzás nélkül mondhatjuk, hogy a világ széndioxid-kibocsátásának le kell zuhannia 2050-ig, ha a biztonságos tartományon

² ÜHG: üvegházhatású gázok.

belül akarunk maradni, ha nagy biztonsággal nem akarjuk túllépni a 1,5 fokot. 2060 előtt ennek mindenképpen meg kell történnie, tehát legkésőbb 2050-től 2060-ig egészen egyszerűen a világ nettó széndioxid-kibocsátásának 0-nak kell lenni, ha azt akarjuk, hogy 1,5 fokon megállítható legyen a globális felmelegedés.

Nyilván nem egyik napról a másikra áll meg a széndioxid-kibocsátás, valamennyi széndioxidot még bele fogunk pakolni az atmoszférába. Ez azt jelenti, hogy a még hátralevő megengedhető széndioxid-kibocsátás egy nagy tortához hasonlítható. Ezt „eheti még meg”, teheti még meg az emberiség, legfeljebb ezt a nyelőkapacitást fogyaszthatja el az atmoszférából. Ennek a tortának az elosztása jelentős kérdés a politikában. Jelenleg a világ kibocsátása 42 gigatonna széndioxid évente, és mintegy 420 gigatonnát fogadhat még a légkör az emberi történelem során, a végtelen jövőben előre ennyi gigatonnát bír még el a légkör ahhoz, hogy 66%-os³ (nem is 100%-os!) valószínűséggel alatta maradjunk a 1,5 foknak. Tehát tavaly ősztől számítva összességében 420 gigatonnát mindannyian együttevve mint emberiség még kibocsáthatunk.⁴ Ha most évente 42 gigatonnát bocsátunk ki, akkor ez nagyon egyszerű matematikai feladvány. Így, ahogyan most csináljuk – évente nem emelve, hanem „befagyasztva” a kibocsátást! –, még tíz évig folytathatjuk, és ha addig nem állunk meg, akkor ott, 2028-ban száll el a másfél fok tartásának a lehetősége. Más szóval akkorra, az addigi összes kibocsátással „elköteleztük magunkat” – az előbb

³ Ha egy légitársaság repülőgépei 66 százalékos valószínűséggel nem zuhannak le, az azt jelenti hogy 100-ból 66 nem zuhan le. Vennék náluk jegyet?

⁴ Ha elég nekünk az említett valószínűségű biztonság!

említett késleltetések miatt –, hogy a melegedés már mindenképpen meg fogja haladni a másfél fokot. Innen, ebből a számításból származnak azok a szalagcímek az újságokban 2018 őszéről – talán emlékszünk rájuk –, hogy „még tíz éve van az emberiségnek”, ami egy kicsit túlzás. Az IPCC is 10–18 évről beszél attól függően, hogy mikor kezdődik és milyen ütemben folyik a csökkentés, továbbá nem azt mondjuk, hogy akkor vége lesz a világnak, hanem azt, hogy akkorra túllépünk egy olyan korláton, ahonnan már nem lesz visszaút a jól elviselhető klímájú Földhöz.

*Mennyivel kevesebb 1,5 Celsius-fok,
mint 2 Celsius-fok?*

A jelentés tartalmát ismerve a következő kérdés, hogy mit várhatunk egy „csak” 1,5 fokos hőmérsékletemelkedéstől? Azaz a 2 fokos emelkedéshez viszonyítva mennyivel kevesebb hatásaiban, az okozott kárban, ilyen értelemben végső soron *mennyivel kevesebb a 1,5 fok, mint a 2 fok?*

A tudományos előrejelzések szerint a szélsőséges időjárási események a mostaniaknál sokkal pusztítóbbak lesznek, de egy 2 fokos emelkedés által előidézett helyzethez képest még mindig kevésbé szélsőségesek. A tengerszint emelkedése a 2 foknál várthoz képest 10 centivel kisebb lesz, és így 10 millióval kevesebb embernek kell szednie a cókmojkját, és elköltöznie a jelenlegi lakóhelyéről. Az élővilág, az élőhely, a fajok pusztulása is kisebb mértékű lesz, illetve a termésátlagok csökkenése is kisebb 1,5 foknál, mint 2 foknál. Ami az édesvízhez való hozzáférést illeti: az emberiség vízhiányos része, azon embertársainknak száma, akik komoly

vízkrízisben fognak élni a globális felmelegedés miatt, 50 százalékkal kevesebb 1,5 foknál, mint 2 foknál. Márpedig ez nagyon jelentős különbség, és jól rávilágít arra, hogy miért mondjuk a 1,5 fokot lehetőségnek és jó hírnek!

Értsük meg jól az arányokat és összefüggéseket! A 1,5-et és a 2-t összevetve, a 2 a 25 százalékaival több, mint a 1,5. Másképp fogalmazva: ha a 2 a 100 százalék, akkor a 1,5 a 75 százalék. Tehát itt egy egynegyedes, egy 25 százalékos különbségről van szó a független változóban, az x tengelyen. 25 százalék differenciáról beszélünk a meghajtó folyamat, a felmelegedés nagyságában. Ám ennek a változásnak a hatása, a függő változók növekedésének mértéke nem lineáris, azaz a 25 százalékos hőmérsékletemelkedésnek nem 25 százalékos vízhiány-növekedés a következménye, hanem 50 százalékos! Márpedig nagyon nem mindegy, hogy például emberiség 50 százaléka fog akut vízhiányban szenvedni, vagy „csak” 25 százaléka...

Hasonlóan „nem mindegy” helyzetre világít rá a híres „izzó parázs” diagram is. Ezen a függőleges oszlopok elszíneződése mutatja a különböző környezeti károk bekövetkezésének valószínűségét az emelkedő globális átlaghőmérséklet függvényében. Ilyen kritikus rendszerek a sarkvidéki jégtakarók és a permafroszt, a melegvízi korallok, a kis halászvizek, kisebb halászati területek, a parti területek elárasztása, a nagy szárazföldi ökoszisztémák, a mezőgazdasági terméshozamok stb. Minél vörösebb az adott oszlop színe, annál súlyosabbak a hatások, és annál kevésbé lehet alkalmazkodni e hatásokhoz. Ezen az ábrán szinte minden rendszer piros a 2 Celsius-foknál, ami azt jelenti, hogy egészen biztosan nagy károk következnek be, illetve ahol lila az oszlop, az azt jelenti, hogy ez a rendszer összeomlik és eltűnik, vagy

nem lehet alkalmazkodni a hatáshoz. A rossz hír az, hogy a melegvízi korallak nagyon nagy része már 1,5 foknál is összeomlik és eltűnik, de esetleg még mutatóban fennmaradhat pár egyed. Mindenesetre lassan elbúcsúzhatunk tőlük, de a 1,5 és a 2 fok közötti különbség sok más területen egészen drasztikus. Tehát 1,5 foknál nem következik be a pusztulás, de 2-nél bekövetkezik. Más szóval az ilyen rendszereknél „csiki-csuki helyzet” áll be, szakszerűbben szólva: billenési pont van a 1,5 és a 2 fok között. 1,5 fokos emelkedésnél még „bele tudunk kapaszkodni”, esély van a megmentésére, de 2-nél már nem, el kell, hogy engedjük.

Utak a légkör átlaghőmérsékletének stabilizálása felé

Hogyan tudunk átmenni a mostani hőemelkedésből a stabilizációba, az emelkedés megállítását elérve? Az biztos, hogy a – nettó – kibocsátásokkal egy időn túl fel kell hagynunk. A kérdés csupán az évenkénti csökkentés üteme, a karbongazdaság kivezetésének gyorsasága. Minél kevesebb százalékot kell évente csökkentenünk, minél menedékesebb ez a görbe, annál kisebb a kapcsolódó gazdasági megrázkódtatás. Ehhez azonban minél előbb kell elkezdenünk csökkenteni. Ha még egy darabig tartjuk a jelenlegi globális kibocsátást – vagy ne adj’ Isten növeljük is, ahogy sajnos az elmúlt két évben, 2018-ban és 2019-ben megtettük –, akkor sokkal meredekebben kell végül csökkentenünk. Ha pedig nem kezdjük el időben a kibocsátáscsökkentést, akkor egy időn túl a csökkentés nem is elegendő, sőt a teljes nettó zéró szint sem, hanem valamiképpen a légkörből kell aktívan kivonnunk a többlet széndioxidot, és azt valahogy

el kell tárolnunk. Ha addig túl sok üvegházhatású gázt engedünk ki, akkor 2045–2050 tájékára ki kell fejlesztenünk azokat a valószínűleg igen energiaigényes módszereket, amelyekkel milliárdnyi tonna széndioxidot tudunk kivonni a levegőből. Jobb lenne ezt megúszeni, mert ilyen szupertehnológiát egyelőre csak az Isten tudott szerkeszteni – egyelőre csak növényekkel, fákkal tudjuk nagymértékben kivonni a légkörből a széndioxidot, de ahhoz, hogy a későn elkezdett csökkentést kompenzáljuk, a Föld jó részét be kellene ültetni fával, aminek szintén lennének negatív következményei.

A karbonsemlegesség érdekében legjobb lenne a különböző módszereket együtt alkalmazni. A fosszilis tüzelőanyagok használatának a csökkentése, megszüntetése mellett elengedhetetlenek a mezőgazdasági és erdészeti megoldások, egy környezetbarát mezőgazdaság és átgondolt erdőtelepítés. Ezzel a kettővel tudnánk leginkább megoldani a szükséges csökkentéseket úgy, hogy ne kelljen extrém módon, amint az előbb is láttuk, technológiai, vegyi megoldásokra hagyatkoznunk, amelyekkel szinte annyi széndioxidot ki kell vennünk a levegőből, amennyivel az esetleges késlekedés miatt túlszaladunk.

Fontos tanulságok

Először láttuk, hogy légkörfizikai szempontból a 1,5 Celsius-fok még lehetséges, tehát ha most elkezdjük fékezni a tehervonatot, akkor nem töri át a pályaudvar üvegfalát. A fizikai fékút még elegendő. Utána tárgyaltuk, hogy technológiai szempontból is megoldható a 1,5 fokos szint alatt maradás.

Hasonlatunknál maradva a vonaton levő fékek ki is tudják ezt a hatást fejteni, ha működésbe hozzák őket. A folyamat kezünkben levő fékezési lehetőségei, a technológiánk elegendő ahhoz, hogy kifejtsük azt a fékező erőt, hogy ez a fizikailag elvileg lehetséges megállás tényleg megtörténjék a valóságban is. Még valamilyen szinten válogathatunk is ezekben a módszerekben, de e kibocsátás minden lehetséges nyomvonala a következő néhány évben platóra kell, hogy kerüljön. Magyarul: mindegy, hogy a világ üvegházgáz-kibocsátására milyen fékezési módszert választunk, a következő négy-öt-hat évben egyszerűen meg kell állnia az üvegházgáz-kibocsátás növekedésének. Ez feltétel.

Mit jelentene a 1,5 fok a kibocsátáscsökkentés szempontjából? 45 százalékkal kellene csökkentenünk a 2018-as szintű kibocsátásokat 2030-ig. Ha 2 fokra törekszünk, akkor „csak” 20 százalékkal kellene. A világpolitika – legalábbis a retorikájában – eddig azt mondta, hogy 20 százalékkal fogjuk csökkenteni 2030-ig az üvegházgáz-kibocsátásunkat, ám ha akarjuk a 1,5 Celsius-fokot, akkor 45 százalékkal kell csökkenteni. A világpolitika eddig azt is mondta, hogy 2075-ig kell a nettó nulla globális üvegházgáz-kibocsátást elérnünk. Ha azonban akarjuk a 1,5 fokot, akkor 2050-ig kell nettó nullára csökkentenünk a globális üvegházgáz-kibocsátást, tehát 25 évvel korábban!

Ez óriási kihívás, ugyanakkor óriási lehetőség is! Kétségtelen, hogy ennek a lehetőségnek a kihasználása egészen másfajta értékelését követeli a helyzetnek, a problémának és az egész emberi életnek, emberi jólétnek. Ezt mindenképpen sokkal könnyebben – de talán *csak* akkor – tudjuk elérni, ha Jézus tanítását követjük, és nem az anyagi javakat halmozzuk, hanem a világ egy másfajta jólét irányába fejlődik,

amely sokkal inkább szól nem dologi boldogságról és egy igazságosabb, egyenlőbb, tisztább világról, amit úgy adunk át a gyerekeinknek, ahogy mi is kaptuk. Ennek a másfajta értékelésnek, más szemléletmódnak a keresése, körvonalazása konferenciánk lényege; e munkához kívánt háttér lenni ez a rövid összefoglaló.

Köszönöm a figyelmet!

BARTUS GÁBOR

**Az Odüsszeusz-terv.
A fenntartható fejlődés
politikai programja
Magyarországon**

*Szírénekhez fogsz legelőször elérni: az összes
embert mind elbűvölik ők, ki elér közelükbe.
És aki esztelenül közeleg s meghallja a szírén-
zengzeteket, felesége s az apró gyermekek otthon
azt többé sosem üdvözlik, neki már nem örülnek,
mert csengőszavu dallal a két Szírén megigézi;
ülnek a réten ezek, s körülöttük az emberi csontok
nagy sokasága hever, rothad, zsugorodnak a bőrök.
Húzz el ezek mellett, s a fülét jól tömd be viasszal
minden társadnak, nehogy egy is hallja; puhítsd meg
mézédes viaszod; de te hallgasd meg, ha kívánod.
Kössék ők a kezed meg a lábad a fürge hajónak
árboca talpához, s a kötélzet rátekeredjék,
hogy, gyönyörödre, a két Szírén hangjára figyelhess.
És ha esengesz a társakhoz, ha parancsot is adsz, hogy
oldjanak el – csak kössenek ők oda több kötélekkel.*

*Homérosz: Odüsszeia
(Devecseri Gábor fordítása)*

A rendszerváltozás utáni Magyarország egyik látványos politikai innovációjának bizonyult, hogy különböző politikai, szakpolitikai stratégiákat és programokat egy jeles személyről nevezzük el, és a névhez

a „terv” szót kapcsoljuk. Így lett az Európai Unió források felhasználásának programja Széchenyi-terv, a makrogazdasági stabilizálásáé Széll Kálmán-terv, a vízgazdálkodás szakprogramjáé előbb Vásárhelyi-terv, majd Kvassay Jenő-terv. Amikor most a fenntarthatóság stratégiájáról gondolkodunk, érdemes lehet ez esetben is megszemélyesíteni az elképzelést. Messze-messze, egy távoli időbe lépünk vissza névadóért... Annak ellenére, hogy a fenntarthatóság nagyon is jelenkori, modern, sőt posztmodern probléma. S hogy miért vált a nemzetközi politikai arénában is divatos témává, érdemes azon okok, folyamatok feltárásával kezdeni, amik e problémát életre hívták.

A fenntarthatatlanság mint társadalmi gyakorlat

A fenntarthatóság problémája olyan kérdéseket foglal magába, melyek azáltal váltak láthatókká és egyre inkább hűsbavágókká, hogy a politikai és gazdasági intézményrendszerben egyre általánosabbá lett a rövidebb időtávú ciklusokban való tervezés. Az üzleti szférában ezt nagyban támogatta a tulajdonosi és menedzsmentfunkciók szétválása, így például a tradicionális családi vállalkozások súlyának, arányának csökkenése, a politikában pedig a négy (esetleg öt) évente tartandó demokratikus választásokra alapuló rendszerek elterjedése. Ehhez társult az egyre dinamikusabb globális népességnövekedés és a technikai-ipari forradalom által lehetővé tett egy főre eső fogyasztás bővülése, amit egyre kifinomultabb (és a közvélemény számára egyre nehezebben megérthető) pénzügyi technikai megoldások támogattak.

A fenntarthatóság kihívása tehát, hogy rövidtávon vagyunk érdekeltek tevékenységeink hasznainak maximalizálásában, míg ugyanezen tevékenységeink egyes költségeit és mellékhatásait (externáliáit) egyre több módon vagyunk képesek a jövőre hárítani. A rövidtáv-hosszútáv kettősségének kiéleződése mellett ugyanígy társadalmi csapdahelyzetet teremthet, ha a jelenbeli fogyasztás növelése érdekében nem fordítunk kellő forrást az időben későbbi fogyasztást megalapozó termelési tényezők, tőkék pótlására, fejlesztésére. Ezen a téren különös problémát jelent az az évszázadok óta folytatott gyakorlatunk, hogy a tőkék között belső átváltást is végzünk, a természeti tőkénket feléljük, s azt – eddig az életszínvonalunkat nem veszélyeztető módon – fizikai vagy tudástőkével helyettesítettük. Jellemző bizonytalanság az is, hogy nehezen jósolható meg előre, mely termelési tényező fejlesztése fogja leginkább növelni a kibocsátást, vagy mely tőketípus fenntartásának, fejlesztésének elhanyagolása fog szűk keresztmetszetet jelenteni.¹

A fenntarthatóság problémája azért intézményesült az 1980-as évektől kezdődően, mert egyre több bizonyítékunk gyűlt össze arról, hogy a politika normális ügymenetében az ilyen típusú problémák nehezen megoldhatók, elemzésük rendszeresen elhanyagolódik. A négyéves ciklusban egyetlen politikus számára sem kifizetődő lemondani azokról

¹ A fenntarthatóság ilyen modelljében a kibocsátás (a nemzeti jövedelem) négy termelési tényező, erőforrás függvénye: a klasszikus gazdasági, fizikai tőkéé, a humán tőkéé, a társadalmi tőkéé és a természeti erőforrásoké, illetve azok ökoszisztéma-szolgáltatásaié. Ebben az értelmezésben a fenntartható fejlődésnek nem három pillére, hanem négy dimenziója van.

a lehetőségekről, amelyek hasznokat fialnak a ciklus vége, azaz a soron következő választások előtt, miközben nem kell minden költségüket is vállalni egyben. A vállalati menedzser pedig még ennél is rövidebb üzleti ciklusokban tervez. A magunk előtt görgetett államadósság, a leromlani hagyott közösségi infrastruktúrák vagy a természeti környezet felélése, a Föld klimatikus rendszerébe való durva beavatkozás, esetleg akár egy tartós demográfiai deficit mind-mind a jövő eladásításának vagy felélésének jellemző kortünete.

A jövő tehát elzálogosítható a jelenben hasznot hozó cselekvések költségeinek (vagy azok egy részének) jövőre hátrításával, a jövőben meghatározó termelési tényezők fejlesztésének elhanyagolásával (vagy úgy, hogy a tőke pótlása összességében nem elégséges mértékű, vagy úgy, hogy a befektetések allokációja nem elég hatékony, nem ott fektetünk be, ahol kellene.)

Az ezzel kapcsolatos aktuális, a politikai közösségeket foglalkoztató kérdések közül különösen hangsúlyos lett többek között a Föld természeti értékeinek rohamos felélése, azon belül is a klímaváltozás. Egyes fejlett országokban a kapitalizmusban eddig ismeretlen tapasztalat bukkant elő: a fiatalabb generációk akár rosszabb jövedelmi, vagyoni helyzetbe kerülhetnek, mint szüleik generációja. A népesség fogyása és elöregedése egyre gyakrabban kezdi ki a szociális-egészségügyi ellátórendszerek finanszírozhatóságát (az ezzel kapcsolatos implicit adósság nagyobb, mint az államok statisztikákból ismert explicit adóssága). Hazai viszonylatban most éppen tartós növekedésnek örülhetünk, de ezzel kapcsolatban gyakran felmerül az a kritika, hogy a nagymértékű

uniós támogatások hatása milyen módon értékelendő ebben – ugyanakkor az már nem szokott vita tárgya lenni, hogy a növekedés érdekében milyen gyorsan kezdtük el felélni természeti tőkénket (amit jól mutat, hogy csökkenő népesség mellett 1990 óta exponenciálisan nőtt a biológiailag aktív területek antropogén felhasználása, beépítése).²

A fenntarthatatlanság általános, globális gyakorlat (például a földi ökoszisztémát közösen, teljes egyetértésben pusztítjuk),³ de az egyes országok között van különbség: ha egy nemzet jobban tudja fékezni jövőjének eladását a jelenben, többet vagy hatékonyabban fektet be a jövőbe, egy későbbi időpontban sikeresebben fog teljesíteni. Ha arra keressük a választ, miért szakadt le gazdasági teljesítményét tekintve Magyarország a volt szocialista, de ma EU-tag országok tizenegy országát számláló mezőnyében (1990-ben még csak Csehország és Szlovénia volt előttünk, ma már csak Lettország, Horvátország, Románia és Bulgária van mögöttünk), s miért rekedt meg az utóbbi években (2016-ig) az EU-átlag 67-68%-án, akkor legtömörebben és legátfogóbban elégtelen fenntarthatósági teljesítményünket említhetjük.

² Módszertani problémák miatt nem áll rendelkezésünkre jó aggregált indikátor Magyarország környezeti állapotáról. Az egyedi környezeti indikátorok azonban szinte teljeskörűen közlésre kerülnek olyan kiadványokban, mint például a Központi Statisztikai Hivatal kétévente megjelenő *A fenntartható fejlődés indikátorai Magyarországon* c. kötete.

³ UNEP: *GEO5, Global Environment Outlook, Environment for the future we want*. United Nations Environment Programme, Nairobi, 2012 és IRP: *Assessing global resource use: A systems approach to resource efficiency and pollution reduction. A Report of the International Resource Panel*. United Nations Environment Programme, Nairobi, 2017.

A fenntarthatatlanság elméleti kezelési lehetőségei

A fenntarthatóság politikája tehát a politikai közösség azon erőfeszítése, hogy olyan szabályokat, intézményeket hozzon létre és érvényesítsen, amelyek természetes hajlamainkkal szemben biztosítják erőforrásaink megőrzését, illetve gyarapítását úgy, hogy különös figyelemmel vagyunk a hosszú távú hatásokra is. Nagyon leegyszerűsítve és gyakorlatiasítva a fenntartható fejlődés politikája tulajdonképpen egy hosszú távú közösségi tőke- vagy termelési tényezőmenedzsment.

A fenntarthatósági problémáknak a környezeti és a természeti tőke felélése, az ökoszisztéma-szolgáltatások elvesztése fontos eleme, de csak része – a probléma általánosabb. A fenntartható fejlődést ezért legtöbbször tévesen szuszakolják a környezetvédelmi szakpolitika keretei közé (a legtöbb európai országban a fenntarthatóság felelőse a környezetvédelmi minisztérium).

A fenntarthatósági problémákat, a jövő eladásításának tendenciáit megfelelő intézményi megoldásokkal lehet kezelni. Az Országgyűlés által 2013 márciusában elfogadott Nemzeti Fenntartható Fejlődési Keretstratégia⁴ ezt így fogalmazza meg:

„Fenntarthatóságon az előbbiek alapján azt értjük, hogy az egyéni jó élet és a közjó biztosításának feltételeit az adott időpillanatban saját jólétét megteremtő generáció nem éli fel, nem meríti ki erőforrásait, hanem megfelelő mennyiségben és minőségben a következő generációk számára is megőrzi, bővíti azokat. A még meg sem születettek,

⁴ Az Országgyűlés 18/2013. (III.28.) OGY határozata a Nemzeti Fenntartható Fejlődési Keretstratégiáról, 20.

vagyis a szavazati joggal még nem rendelkezők érdekeit úgy lehet megvédeni, hogy a most élők értékrendi, alkotmányos vagy más intézményi korlátokat állítanak önnön mozgásszabadságuk elé. Tisztázzák azokat a határokat, amelyeken túl bizonyos lépéseket nem tesznek, nem tehetnek meg, és hogy a kísértésnek ellen tudjanak állni, előre akadályokat gördítenek maguk elé.”

A kísértés azon rövidtávú előny megszerzése, melynek hosszútávú költségei magasabbak ezen előbbi hasznoknál. Tehát az elégtelen mértékű fenntarthatóság hosszabb távon a nemzeti jövedelem kiesését (a lehetségesnél szerényebb növekedést és életszínvonalat), a nemzetközi versenyben való lemaradást, elkerülhető társadalmi válságokat és pusztuló természeti környezetet eredményez; ugyanakkor sem a választók, sem a választott politikusok nem érznek késztetést a fenntarthatóság erősítésére, mert a fenntarthatóság csak úgy érhető el, ha a folyó fogyasztás valamekkora részét a jövőbe való beruházásokba csoportosítjuk át. Azaz szívesen hajózna mindenki egyre közelebb a szirénekhez, hogy gyönyörködhessünk az énekükben. Ám ha ennek zátonyra futás és gyors halál az ára, akkor ez hosszabb távon már egyáltalán nem jó választás.

A kísértés elkerülése pedig intézményes önkorlátozó eszközökkel történhet. Vagyis a társadalmi csapdahelyzetet a fékek és ellensúlyok egy új, sajátos rendszerével, fenntarthatósági intézmények bevezetésével lehet kezelni, optimális esetben elkerülni. Homérosz Odüsszeuszának szirénjelenete pontosan ezt mutatja meg. A fenntarthatóság stratégiája joggal kaphatja az Odüsszeusz-terv nevet. Természetesen a viasz és az árbochoz kötözés ma már

nem mindig hatékony eszköz, szerencsére azonban sok más lehetőségünk is van.

Mivel ezek a normák, szabályok és többlet-jogosítványok – a fenntarthatósági intézmények – a szokásos döntéshozókat (a parlamenti képviselőket, a kormányt, az önkormányzatokat, a gazdasági vezetőket vagy akár a magánszemélyeket) korlátozzák, tőlük vesznek el valamennyi döntési szabadsági fokot, a fenntarthatósági intézmények bevezetése nyilvánvalóan problémákat vet fel. Demokratikus-e a többségi szavazással felhatalmazott szuverén valamilyen fokú korlátozása, még ha a közjó nevében történik is, lehetséges-e a gazdasági döntések szabadságába még tovább beavatkozni? Nem véletlen, hogy nagyon sok esetben ilyen fenntarthatósági intézményt akkor és ott vezettek be, ott voltak hajlandók a döntéshozók magukat korlátozni, ahol valamilyen súlyos – megtörtént vagy fenyegető – közeli válsaggal kellett szembenézni. Például egyes skandináv országok nyugdíjrendszere kapcsán a politikai váltógazdaság miatt kialakuló heves volatilitások miatt született konszenzus hosszú távú, az éppen hatalmon lévő pártok által nem módosítható nyugdíjrendszeri szabályok, automatikus képletek bevezetéséről. A magyar alaptörvénybe bekerült államadósság-korlát (legfeljebb a bruttó hazai termék 50 százaléka lehet, s amíg azt el nem érjük, folyamatosan csökkenteni kell) szintén egy közvetlen és súlyos válságtapasztalat következménye.⁵

Az első lehetőség a döntések hosszú távú hatásainak felmérése, az azzal való szembesülés. A hosszú távú hatások ismerete még akkor is

⁵ GÁL RÓBERT IVÁN – GULYÁS ATTILA – MEDGYESI MÁRTON: *Intergenerációs alkotmány*. NFFT Műhelytanulmányok No. 5., Nemzeti Fenntartható Fejlődési Tanács, Budapest, 2011.

jótékony politikai hatású, ha a döntéshozónak nem kötelező automatikusan hozzáigazítania a döntését az ily módon esetleg megváltozó teljes költség-hason viszonyokhoz. A Nemzeti Fenntartható Fejlődési Tanácsnál például rendelkezésre áll egy fenntarthatósági hatásvizsgálati módszertan, amit alkalmazva a Parlament vagy a kormány a hosszú távú hatásokat is ismerve hozhatna döntéseket.⁶ Ugyanígy hatékony lehetne, ha érdemi, a külső társadalmi hatásokat is értőn mérlegelő költség-hason elemzések készülnének a jelentősebb döntésekhez (jogszabályokhoz, stratégiákhoz, projektekhez).

Magyarországon az elmúlt években kialakultak a fenntarthatósági intézményrendszer elemei, csírái. Ezek közül egyesek nemzetközi összehasonlításban is az elsők közé tartozó, példamutató megoldások. Kevés olyan országa van a világnak, ahol az alkotmány egyaránt tartalmazza a fenntartható fejlődés elvét és a jövő nemzedékek érdekeinek védelmét, mint a magyar alaptörvény. Az ombudsmani rendszerbe Magyarországon az elsők között került be a jövő nemzedékek érdekeinek védelmét ellátó szószóló (korábban önálló ombudsman, az alaptörvény elfogadása óta az általános alapjogi biztos helyettese).

A különböző időben különböző okokból létrehozott fenntarthatósági intézményi elemek lassan kezdenek összecsiszolódni, a rendszerben mindenkinek sajátos funkciója alakult ki. Az alapvető politikai, közösségi értékeket, normákat az Alaptörvény mondja ki. Ez ad alapot arra, hogy a fenntarthatósággal kapcsolatos alapértékek nyilvánvaló és súlyos sérelme esetén

⁶ BALÁS GÁBOR – CSITE ANDRÁS – MIKE KÁROLY – REMETE ZSUZSA – TÖRŐCSIK ÁGNES: *Előzetes Fenntarthatósági Vizsgálat módszertana*, NFFT Műhelytanulmányok No. 19., Nemzeti Fenntartható Fejlődési Tanács, Budapest, 2013.

az Alkotmánybíróság is beavatkozhat, például megsemmisíthet olyan jogszabályt, amely adott esetben megsértené a fenntarthatósággal kapcsolatos alaptörvényi normákat. Különös jelentősége van ebben az intézményrendszerben az alapvető jogok biztosának és helyettesének, a jövő nemzedékek szószólójának. Az Alaptörvény a jövő nemzedékek érdekeire és a nemzet közös öröksége koncepciójára való hivatkozással, valamint a fenntartható fejlődés elvének említésével a fenntarthatóság értékeit alapvető joggá emelte.

A hosszú távú költségekkel való szembesítést tehát egyes szakterületeknek megfelelően olyan „arisztokratikus” intézmények is elvégezhetik, melyek mandátuma nem közvetlenül a választói akarattól függ, így nem feltétlenül ellenérdekeltek az ilyen információk feltárásában. Az Állami Számvevőszék, a Magyar Nemzeti Bank, a Költségvetési Tanács, a jövő nemzedékek érdekeit védő szószóló (az alapvető jogok biztosának helyettese) egyaránt megjeleníthet hosszú távú érdekeket, megismerélyesítheti a jövő nemzedékek feltételezett szempontjait.

Egyes esetekben a jövő eladásításának megelőzését, korlátozását elvégezheti jogszabályi korlátozás is. Mintaszerű e tekintetben az Alaptörvénybe foglalt adósságkorlát vagy a természeti tőke megőrzését szolgáló GMO-tiltás. Ugyancsak a jelen döntéshozóinak megkísértését enyhítik az automatikus szabályok, az olyan előre, konszenzussal meghatározott képletek, amelyekhez aztán az éppen kormányon lévők nem nyúlhatnak.

A fenntarthatósággal kapcsolatos társadalmi elvárások, értékek, továbbá az ezekből adódó hosszú távú célok és a célok elérésre alkalmas alkalmazandó eszközök közötti összhang megteremtését és

rögzítését a fenntartható fejlődési stratégiák végzik el. Fontos, hogy a fenntarthatóságnak nincs univerzális kritériumrendszere, ezért a szubszidiaritás elvének megfelelően különböző (de bizonyos pontokon összekapcsolható) stratégiák jellemzik a nemzetközi közösséget (ENSZ Agenda 2030 programja – a globális fenntartható fejlődési célok),⁷ a regionálisan együttműködő országok közösségét (pl. Európai Unió fenntarthatósági politikai céljai), a nemzeteket és a regionális és helyi szinteket is. Az első magyar nemzeti fenntartható fejlődési stratégia 2007-ben készült, ezt 2013-ban váltotta fel a második, a korábban már hivatkozott Nemzeti Fenntartható Fejlődési Keretstratégia. A magyar Keretstratégia a hazai szakpolitikai dokumentumok között az egyik legabsztraktabb, legáltalánosabb s egyben horizontálisan is a leginkább átfogó. Elvileg úgy működne, hogy a részterületi szakpolitikák (például agrár-, energia-, közlekedési stb. stratégiák) érvényesítik az adott szakpolitikai területen a Keretstratégia elvontabb céljainak megfelelő konkrét programokat. A Keretstratégia előkészítésére, menedzselésére, a megvalósulás nyomán követésére a Parlament 2008-ban saját tanácsadó testületként független nemzeti, érdekegyeztető tanács jellegű intézményt hozott létre: a Nemzeti Fenntartható Fejlődési Tanácsot.

Metaforánkhoz visszatérve: Magyarországnak van terve arra, hogy mikor, miért és kit kellene árbochoz kötni, s számos jogszabályi és intézményi eszközt alkottunk arra is, hogy megfelelő pillanatban a viasz és a kötél rendelkezésre álljon. A magyar politika legnagyobb fenntarthatósági kérdése viszont az, hogy

⁷ UNITED NATIONS: Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development. A/RES/70/1 Resolution adopted by the General Assembly on 25 September 2015.

a hajóskapitány a megfelelő pillanatokban hagyja-e magát az árbochoz kötni, s hajlandók-e a matrózok fülüket viasszal átmenetileg eltömíteni...

Fenntartható társadalom – mit tud?

A fenntartható módon működő, élő társadalom nem csak azzal lehet elégedett, hogy nem sodorja lehetetlen helyzetbe valamilyen eladósítási mechanizmussal az utódait. A fenntartható társadalom legalább négy olyan dolgot is tud, amely a jelenben vagy rövid távon is értékes képességeket jelent.

Ökológiai reziliencia

A természeti tőke elfogyasztásával a maradék egyre értékesebbé válik már a ma embere számára is. A természeti tőkének ugyanis értékes hozamai vannak, a társadalom számos esetben veszi igénybe ezeket az „ingyenes” ökoszisztéma-szolgáltatásokat (például a méhek beporzó tevékenységét, a folyómedrek kavicságya által megtisztított ivóvizet, a nagyvárosi parkok klímacsillapító hatását és hozzájárulását a levegő felfrissítéséhez). A fenntartható társadalmi működés támogatja, hogy az emberi tevékenységek fizikai terjedelme ne lépje át a természeti tőke megújulást biztosító határait (*Safe Operating Space*⁸), ami viszont az ökoszisztéma-szolgáltatásokhoz való tartós hozzáférésünket teszi lehetővé.

Társadalmi reziliencia

A társadalmi-gazdasági működés természetes velejárója különböző válságok kialakulása, ebből

⁸ JOHAN ROCKSTRÖM et al: A Safe Operating Space for Humanity, *Nature* 461 (2009) 472–475.

következően pedig érdekünk, hogy ezek a sokkok minél kevesebb maradandó károsodást, veszteséget okozzanak a társadalom szövetében, ne hozzanak tartósan lehetetlen helyzetbe egyes társadalmi csoportokat (például ne legyen tartósan magas a munkanélküliség különösen a fiatalok körében, ne szakadjanak le végzetesen a társadalom egyes csoportjai – akár lakóhelyük régiója, akár egyes kisebbséghez tartozásuk okán, kerüljük el a tartós kirekesztettség állapotait). A fenntartható társadalom rendelkezik azokkal a készségekkel, kompetenciákkal, melyek révén a válságokból a megfelelő erőfeszítés mellett felépülhet, működése széles körben minél előbb helyreállítható.

Versenyképesség biztosítása

Meglepően szoros kapcsolat áll fenn a versenyképesség és a fenntarthatóság között. A World Economy Forum versenyképességi felmérésében⁹ például a magyar vállalatvezetők által említett, a vállalataik versenyképességét leginkább hátráltató tényezők között feltűnően nagy arányban jelennek meg a termelési tényezők (tőkejavak) mennyiségi és minőségi állapotának nem megfelelő szintjét jelző értékelések. A legtöbbet említett probléma a nem megfelelően képzett munkaerő, a második helyen áll a korrupció, a hatodik helyen a szakpolitikai, szabályozási kiszámíthatatlanság jelenik meg, a hetedik a gyenge munkamorál, a nyolcadikon pedig az alacsony hatékonyságú bürokrácia; ezek mind-mind a humán és a társadalmi tőke problémáira reflektálnak, s valamennyi tipikus fenntarthatósági probléma. A Magyar Nemzeti Bank versenyképességi

⁹ WEF: *The Global Competitiveness Report 2017–2018*, World Economic Forum, Geneva, 2017, 142.

jelentésében¹⁰ 30 fő tényezőt vizsgál, ennek kétharmada egyben fenntarthatósági tényező is, öt pedig szerepel a Keretstratégiához kétévente készülő előrehaladási jelentés 16 kulcsindikátora között is. Egyébként mindezekkel kapcsolatban a Nemzeti Fenntartható Fejlődési Keretstratégia rendre kijelöl célokat is, mint például az oktatás minőségének emelése, az oktatásban töltött idő növelése, az életen át tartó tanulás biztosítása, a korrupció csökkentése... A fenntarthatóság politikája természetesen semmi újdonságot nem fedez fel a versenyképességgel kapcsolatban, több szakterületet szélesen átfogó jellege miatt azonban segíti a versenyképesség elemeinek egyenszilárdságú, a horizontális integrációból adódó hatékony fejlesztését.

A jólét hosszú távú megalapozása

A fenntarthatósági politika legnyilvánvalóbb funkciója: a jövedelmünk a gazdaság kibocsátásának nagyságától függ, a kibocsátás pedig a termelési tényezők állapotától, optimális esetben bővülésétől. Mivel a fenntarthatóság a politikának éppen az a része, ami igyekszik egy hatékonyan gondolt szintet érvényesíteni a termelési tényezők fejlesztésében az aktuális fogyasztás rovására (ami persze nem jelenti a jelenben élők önsanyargatását), ezért a jövőbeli magasabb jövedelem megalapozásának lényeges támogatója.

A fenntarthatóság állapota Magyarországon

Különböző ismétlődő válságainkba belelátható a fenntarthatósági problémák mintázata. Úgy is fogalmazhatunk, hogy Magyarország tartós és súlyos

¹⁰ MNB: *Versenyképességi jelentés 2017*, Magyar Nemzeti Bank, Budapest, 2017.

fenntarthatósági válságban van. E válság fő oka társadalmi-gazdasági eredménytelenségünknek: a rövid távú előnyök érdekében költségeket vagy befektetési hiányokat hártunk a következő nemzedékekre. Vagy tényleges károkat, költségeket hagyunk rájuk (államadósság, felhalmozódott környezetszennyezések), vagy elmaradunk a tőkejavak időarányos pótlásában, fejlesztésében (nem születik elég gyermek, nincs elég pénzügyi megtakarítás, hagyjuk lepusztulni az út- és vasúthálózatot, nem erősítjük meg kellőképpen az oktatási és egészségügyi rendszert, alacsony szintű a kutatás, fejlesztés és innováció), vagy olyan mechanizmusokat hagyunk működésben, melyek holterhet raknak a vállukra (a társadalmi rendszer nem inkluzív, sokan kizáródnak a közjót növelő társadalmi együttműködésből, magas a járadékvadászat, a korrupció szintje).

Az Országgyűlés döntése értelmében Magyarország fenntarthatósági állapotáról, a Nemzeti Fenntartható Fejlődési Keretstratégia megvalósulásának helyzetéről két évente előrehaladási jelentés készül. A jelentésben elemzett folyamatok és indikátorok rossz állapotot jeleznek. A jelentés által használt 16 kulcsindikátor közül egy értéke sincs átlagosnál jobb helyzetben. Átlagos értékű mutatóból is csak négy van, de ezekből is csak kettőt jellemez stabil vagy javuló trend (államadósság, foglalkoztatási ráta). A mutatók többsége a másik három visegrádi ország átlagánál gyengébb helyzetet jelez. (Az előrehaladási jelentéshez tartalmában valamennyire rokonítható MNB versenyképességi jelentés is azt találta, hogy a vizsgált 30 fő tényező közül 23 esetben jobb Csehország, Lengyelország és Szlovákia átlaga.)

Egyértelmű, hogy a fenntarthatóság makrogazdasági feltételei vannak a relatív legjobb állapotban.

Kiemelkedő a foglalkoztatási rátánk, fegyelmezett a költségvetési politika, tartósan csökkenő pályán tartjuk az államadósságot. Példaértékű a digitális infrastruktúra tudatos fejlesztése. De például már a beruházási ráta erősen ingadozik, a kutatás-fejlesztés-innovációs kiadások GDP-hez viszonyított aránya messze az EU-átlag alatti. Klasszikus fenntarthatósági problémaként jelennek meg azok a beruházások, amelyek esetén a későbbi fenntartás-karbantartás már nem elégséges színvonalú (úthálózat, vasúti infrastruktúra, sportlétesítmények).

A másik három nemzeti erőforrásunk közül a természeti tőke európai összehasonlításban vett relatív gazdagsága a jellemző, de a természeti környezetet gyorsan romló trendek veszélyeztetik. Jelentősen visszaestünk a levegőszennyezettségben. A legnagyobb területhasználó mezőgazdaságot zömében a természeti tőke megőrzésére alkalmatlan szemlélet és technológiák uralják. Az ökológiai gazdálkodásba bevont területek aránya az EU egyik legalacsonyabb értéke, a talaj termőképességének elvesztését nem sikerült érdemben lefékezni. Gyorsuló ütemben építjük be biológiailag aktív területeinket, s fontos szerepet szánunk a nagy anyagszükségletű ágazatoknak, különösen az építőiparnak. Itt kell emlékeztetnünk arra, hogy az ökoszisztéma-szolgáltatások elvesztésének két legfőbb oka az antropogén területhasználat növekedése és a társadalmon átáramló anyagmennyiség bővülése, a klímaváltozás csak a harmadik legkritikusabb tényező. A rendszerváltás utáni Magyarország semmit sem tudott kezdeni azzal a helyzettel, hogy a Kárpát-medence az Európai Unió területén belül az egyik legnagyobb biodiverzitású térség volt. A múlt idő használata egyre indokoltabb, mert a

gazdaságfejlesztési politika erre a tényre egyáltalán nem volt tekintettel.

A gazdasági növekedést talán leginkább megalapozni képes humán és társadalmi tőke esetében is a negatív folyamatok dominanciája jellemző. Ugyanakkor itt értük el az egyik legfigyelemreméltóbb eredményünket, a teljes termékenységi ráta gyors növekedését a 2011-es 1,23-as értékről a 2016-os 1,49-es értékre. Pozitív fejlemény az anyagi deprivációban élők arányának jelentős csökkenése (de még mindig az EU-átlag fölött vagyunk). Tartósan velünk él a minőségi oktatás problémája és a rossz egészségügyi helyzet. Magas a járadékvadászat és a korrupció szintje, átlag alatti a bizalom szintje.¹¹

Egyes fenntarthatósági eredményeink – a termékenység javulása, a deprivációban élők arányának csökkenése, a digitális infrastruktúra fejlesztése, a genetikai állományok megőrzésének programjai, a költségvetési prudencia, a foglalkoztatottság növelése – azt mutatják, hogy megfelelő szakpolitikai elkötelezettséggel és tudással, társadalmi együttműködéssel a rossz fenntarthatósági állapotok javíthatóak. A következő évek feladata, hogy a pozitív fenntarthatósági intézkedések szigetszerűségét, kivételességét oldani kell, s a fenntarthatósági értékek érvényesülését általánossá, a szakpolitikákban horizontálisan összehangoltá kell tenni. A fenntarthatóság érvényesítéséhez annak kormányzaton kívüli intézményei nem lesznek elegendők, a fenntarthatóságnak a kormányzati cselekvés meghatározó elvévé, zsinórmértékévé is kell válnia. A versenyképes, demográfiaileg stabilabb,

¹¹ NFFT: *A Nemzeti Fenntartható Fejlődési Keretstratégia második előrehaladási jelentése 2015–2016*, Nemzeti Fenntartható Fejlődési Tanács, Budapest, 2017.

munkalapú társadalom megteremtésének célja fenntarthatósági gondolkodás nélkül egyszerűen nem érhető el.

NOBILIS MÁRIÓ

Ökológiai megtérés
és közösségi felelősség
– az egyház
és a környezeti kérdés

Az előttem szóló Bartus Gábor a társadalom elköteleződéséről beszélt a fenntarthatósági gondok megoldásában. Az én gondolatmenetem valamiképp tükörképe vagy pontosabban folytatása ennek, amikor is az egyház hasonló viszonyulását szeretném felvázolni. Mielőtt azonban ebbe belekezdenék, szeretnék egy lépést tenni hátrébb, és egy mögöttes kérdésre vetni egy pillantást, hogy az e témában kifejtett állításaim érthetőbbek legyenek.

A konferencia eddigi előadóitól arról hallottunk, hogy mi a világ aktuális ökológiai helyzete, és *mit* kell tennünk az ökológiai viszonyok radikális megváltozásának elkerülése érdekében. Komoly etikai és erkölcsi kérdés azonban az is, hogy tulajdonképpen *miért* kell tennünk egyáltalán valamit? Miért a cselekvés, a közös cselekvés a helyes válasz a tudomány által elének tárt krízisjelenségekre? Látszólag egyszerű a kérdés, valójában azonban mégsem olyan magától értetődő rá a válasz.

Ha közelebbről megfigyeljük és elemezzük a társadalom tagjainak a feleletét arra a kérdésre, hogy milyen cselekvési kötelezettség származik a felismert környezeti válságjelenségekből, akkor megállapíthatjuk, hogy egymástól olykor markánsan eltérő, viszont jellemző csoportokba rendezhető attitűdökkel találkozunk. Nincs itt mód részletekbe menően megvizsgálni a különböző válaszokat, de a reakciók néhány jellegzetes típusát felsorolom, és néhány megjegyzést is fűzök hozzájuk.

- *Nem kell tennünk semmit, a tudomány által hangoztatott problémák nem valósak, minden menni fog tovább a megszokott rend szerint.* Ennek a hozzáállásnak különböző változatai vannak attól függően, hogy milyen típusú érveléssel igyekszik az illető igazolni, hogy nem kell komolyan venni a tudományos közvélemény túlnyomó többségének egybehangzó véleményét. Nem túlzás benne egy megbúvó struccpolitika-jelleget feltételezni.
- *Nem valós a probléma, a „klímariogatás” csak politikai / gazdasági átverés, üzlet.* Az ezt hangoztatók – radikálisan leegyszerűsítve az összetett valóságot – összekeverik az okot az okozattal, illetve „túl szűk ablakot vágnak maguknak a valóságra”, és azt hitetik el magukkal, hogy csak az létezik és azon belül van magyarázata mindennek, amit ezen az ablakon át látnak.
- *Nem kell tennünk semmit: ha továbbra is így viselkedünk, ha az emberiség változatlanul folytatja környezetet felélő magatartását, akkor ki fog halni, és ha így lesz, akkor ezt meg is érdemeljük.* A vi-

lág működésének – a biológiának, az evolúciónak, az ökoszisztémáknak – a törvényszerűségei szerint jutottunk odáig, ahol tartunk, és a továbbiakban is ezek fognak érvényesülni, ami oda fog vezetni, hogy az ember eltűnik. Ez elég népszerű álláspont a modern világ „nagy közös kocsmapultjánál”, a Facebook-kommentek szintjén, de azért az nem látszik, hogy a hangoztatói a belőle fakadó szigorú következtetéseket le is vonnák és magukra alkalmazzák. Bár az egyre inkább növekvő klímaszorongásba és a fiatal pároknál már fel-felbukkanó gyermekvállalás elleni döntésbe – azzal az érvel, hogy „ilyen világba nem szülünk gyermeket” – belejátszhat egy ilyen gondolatmenet.

- *Úgysem tudunk semmit tenni, ezek a folyamatok erősebbek az emberiség lehetőségeinél.* Hétköznapi szinten igaznak tűnő álláspont, amely azonban a tudományos elemzéssel szemben nem állja meg a helyét. Az egyes ember vagy akár kisebb embercsoportok lehetőségeit valóban meghaladják a földtörténeti léptékű változások, azonban a jelenlegi ökológiai változástrendek mögött mégiscsak emberi tevékenységek, azok összeadódó, hosszú távú hatásai állnak, és ez azt is jelenti, hogy az emberiség magatartásváltozása, tudatosabb cselekvése ezeknek a természeti folyamatoknak az előnyös irányú alakulására is hatással lehet. Nem megalapozatlanul beszél a geológia ma már közmegegyezéssel „antropocén” korról, amelyben az emberiség bizonyos globális jelenségekre már mérhető hatással van. Az érvnek egyébként van egy olyan változata is, amely az ember korlátozott hatóképességére

hivatkozva próbálja kétségbe vonni maguknak a korunkban tapasztalt ökológiai folyamatoknak az antropogén mivoltát.

- *Nem kell túlzottan törekednünk arra, hogy változunk, mert majd Isten fogja megváltoztatni a dolgokat, ha akarja.* A passzív, félreértett vallásosság tipikus megnyilvánulása, amely nincs összhangban a bibliai istenképpel, és már az ószövetségi próféták is küzdöttek ellene...
- *Nem igazán kell speciális dolgokat tennünk: a szokásos mechanizmusok (piac, társadalom, tudomány, technika, ipar) majd kijavítják ezeket a hibákat is, mint már annyiszor a történelemben.* Felszínes vélemény, amely nem elég mélyen végiggondolt, reflektált ismeretekre épül. Érthetetlen például „a tudomány majd megoldja” érvben bízni, amikor épp a természettudomány az, amely már legalább ötven éve kongatja a vészharangot, és igyekszik az emberiség tudtára adni, hogy olyan határokhoz érteztünk, amelyeken túlról a megszokott eszközökkel, átfogó szemléletváltás nélkül nem garantálható a visszatérés, és épp tudományos alapon figyelmeztet, hogy a tudomány eszközei itt elérnek hatékonyságuk határaihoz.¹
- *Kellene, de nem tudunk mit tenni, a történelem arra tanít, hogy fölösleges az emberiség megváltozására apellálni.* Hasonló a korábbi érvhez az emberiség

¹ Vö. DONELLA MEADOWS – DENNIS MEADOWS – JØRGEN RANDERS – WILLIAM BEHRENS III: *The Limits to Growth*, Universe Books, New York, 1972, magyarul: DONELLA MEADOWS – JØRGEN RANDERS – DENNIS MEADOWS – WILLIAM BEHRENS: *A növekedés határai*, Kossuth, Budapest, 1973; DONELLA MEADOWS – JØRGEN RANDERS – DENNIS MEADOWS: *A növekedés határai harminc év múltán*, Kossuth, Budapest, 2005.

erőfeszítéseit meghaladó léptékű folyamatokról, csak itt nem a természet, hanem az ember, a társadalom képességeinek korlátaira való hivatkozással. Azonban hallottuk az előző előadásokban, hogy valójában megvolnának az emberiség eszközei a megoldásokra, ám azok radikális, gyors és átfogó változást igényelnének. Az érv mögött tehát meghúzódhat egyfajta pesszimizmus, beletörődés, a „klímagyász” egy fázisa is, a tehetetlenségérzés vagy elkeseredés, de olykor talán a gyökeresebb változáshoz szükséges erőfeszítés elutasítása is. Nem mindegy ugyanis, hogy az így érvelő szerint az emberiség *milyen* lehetőségeit haladják meg az ökológiai krízisfolyamatok nagyságrendjei: a valósakat vagy csak a kényelmesen megvalósíthatóakat...

- *Tenniünk kell, de meg kell várnunk, amíg mindenki egyénenként megérti a veszély nagyságát, és önként dönt változások mellett.* Részben rokon az előbbi hozzáállással, esetleg nem pesszimizmusból, hanem valamiféle idealisztikus, eltúlzott demokráciaeszményből – és indokolatlanul optimista antropológiából – eredően. Van igazság az állításban az egyének megváltozásának szükségességét tekintve, de ez nem lehet passzivitás alapja: épp az egyéni felfogások változásáért kell nagyon is aktívan cselekednünk.
- *Tenniünk kell, de először a nagy cégeknek és államoknak kell változniuk, amíg ez nem történik meg, addig az egyes ember nem tehet semmit.* Az előző ellentéte, amely tartalmaz ugyan igazságot, de ugyanúgy egyoldalú, és gyakran takarhat felelősségáthárítási próbálkozást, illetve a „majd az erősek és hatalmasok megmondják, mit kell

tenni” világkép egy változata. Ha az előző mögött a demokrácia eszményének eltúlzását látjuk, akkor ez utóbbiban a hatalomhoz való igazodását fedezhetjük fel.

- *Tenniünk kell, mégpedig kényszerítve mindenkit akár erőszakkal is, hogy radikálisan változzon.* A kétségbeesésből és kudarcélményekből nemcsak beletörődés, hanem agresszivitás is fakadhat.
- *Tenniünk kell, de figyelembe kell venniünk, hogy a nagy rendszerek nehezen mozdulnak, nem fognak hamar cselekedni; a kisléptékű közösségek rugalmasabbak, ők tudnak tenni valamit, és ezzel lehet, hogy változásra kényszerítik vagy lebontják a nagy rendszereket is (esetleg azok összeomlanak).* Komplexebb látásmód, amellyel van esély elkerülni az egyoldalúságokat, és működőképes stratégiát felépíteni; természetesen azt nem lehet teljes bizonyossággal előre megmondani, hogy mire van még idő, mi mindenre lesz lehetőség, és mely közösségek mikor, mennyire kerülnek „helyzetbe” ennek kiépítéséhez. Ennek a hozzáállásnak az eredményességéhez szükség van az egyének tudatosodására és a társadalom önszerveződő képességének legalább valamilyen szintű épségére, a közösségekre. Ezért viszont sok mindent lehet tenni.
- *Tenniünk kell, mert felelősek vagyunk az emberiségnek / önmagunknak / a jövő nemzedékeknek.* Előretelkintő szemléletmód, amely inkább etikai-erkölcsi, mint praktikus alapon szemléli a helyzetet. Fontos kérdés, hogy milyen erős, mennyire szilárd a hivatkozott felelősségtudat.
- *Tenniünk kell valamit, mert Isten előtt felelősek vagyunk, számon fogja kérni tetteinket.* Keresztény

közösségek és egyének számára kifejezetten nagy szilárdságot képes adni ez a szempont, amennyiben helyes istenképpel párosul, amely elsősorban nem fenyegető és ítélkező, hanem meghívó és együttműködő az ember irányába.

Mindegyik felsorolt magatartásmóddal kapcsolatban izgalmas kérdéseket lehet felvetni, a eseteket meghatározni, továbbá lehetséges más tipikus felfogásokat is azonosítani; ezeket most nincs módunk végigvenni. Egyet emeljünk ki példaként:

*„Nem valós a probléma,
csak politikai / gazdasági átverés, üzlet.”*

1) A „csak” eleve gyanús kifejezés. Nyíri Tamás professzornál annak idején azért lehetett azonnal elégtelent kapni filozófiatörténetből, ha a vizsgán azt találta állítani valaki, hogy egy fogalom „nem egyéb, mint...” Azt igyekezett ezzel a szigorral belénk vésni, hogy nincs olyan, hogy valami „csak” ez vagy az, és nincs más megközelítési lehetősége. Egyértelmű, hogy az ökológiai krízisről szóló üzenetekhez fűződhetnek gazdasági, politikai érdekek; hogy ilyen szereplők megpróbálják kihasználni vagy akár manipulálni a környezeti aggodalmakat. Ez azonban még nem igazol egy olyan következtetést, hogy a probléma „csak” üzleti vagy politikai átverés lenne. Egy példával szemléltetve: súlyos betegségekben szenvedő embereket könnyű álgógymódok ígéretével anyagilag vagy más módon kihasználni. De ez a tény – vagy akár sok konkrét ilyen példa – sajnos mégsem jelenti azt, hogy e súlyos betegségek ne lennének valóságosak, „csak” a gyógyszeripar hazugságai...

2) Ennek a véleménynek kiáltó kérdése, hogy honnan indítjuk a gondolkodásunkat. Mert ahhoz, hogy a környezeti változások szükségessége sikeres politikai vagy gazdasági üzenet legyen, kell egy megelőző és erős széleskörű meggyőződés a probléma jelentőségéről – az viszont nem jött és nem jöhet pusztán a gazdaságtól vagy a politikától. Vagyis ez az állítás csak akkor tartható, ha nem megyünk eléggé vissza az okozati láncolatban.

3) Valójában ennek az álláspontnak a háttérében is könnyen meghúzódhat felelősségelhárítási törekvés.

4) Egy másik lehetséges oka ennek az álláspontnak a félelem attól, hogy naivnak néznek. „Nehogy már balek legyek (legyünk), nehogy bevegyem, amivel át akarnak verni – én / mi átlátok / átlátunk a szitán.” Az összeesküvéselméletek egy fajtájáról van ekkor szó, amelyeknek mélyén sokszor a kaotikusnak és nyugtalanítónak tűnő valóság magyarázatának igénye, végső soron tehát szorongás, félelem húzódik meg.

Két átfogóbb megjegyzést szeretnék még tenni ezekhez a kimondatlan, többnyire reflektálatlan „axiómákhoz” úgy általában. Az egyik, hogy – tudva vagy nem tudva – valami hasonló alapállást, alapmeggyőződést mindenki előbb-utóbb felvesz a kérdéssel kapcsolatban, és ez eredendően meg fogja határozni azt a módot, ahogyan a témába vágó többi megnyilvánulást, indítványt stb. hallja, „olvassa”. Ezt figyelembe kell venni, amikor ezekről a kérdésekről elvi vagy gyakorlati szempontból beszélgetünk, kommunikálunk. Egyébként nemcsak ebben, hanem minden kérdés közbeszéd- és sajtóbeli tematizációjában a legfontosabb és legizgalmasabb, leginkább eligazító annak a felismerése, hogy az illető álláspontja mögött milyen, gyakran számára sem világos axiómák, háttérmeggyőzések állnak,

amelyeket ki sem mond, annyira evidensnek veszi őket. A közbeszéd sokszor kibékíthetetlen vitáinak a gyökere többnyire az, hogy ezekről a háttérbeli meggyőződésekről nem esik szó, ezeknek a meglétéhez, hatásai felismeréséhez el sem jutunk.

A másik megjegyzés, hogy az egyes véleménypólusokkal – és mindenféle ideológiával – kapcsolatban az egyik legritkábban tárgyalt, pedig elsőrendűen fontos kérdés a mögötte álló *antropológia*, az emberkép. Nem véletlen, hogy az egyházi cselekvés teológiája is egyre nagyobb figyelmet fordít a „pasztorális antropológia” művelésére. Amíg nem tisztáztuk, mit gondolunk az emberről, akinek cselekednie kellene, addig nincs nagy jelentősége annak, mit gondolunk arról, hogy hogyan is cselekedjen.

Ökológiai megtérés

Ferenc pápa a *Laudato si'* 217. pontjában II. János Pált idézve beszél az ökológiai megtérésről. Ennek alapvetően két – egymást ki nem záró, de máshova fókuszáló – értelmezése lehet.

Az egyik megközelítés arra teszi a hangsúlyt, hogy ahhoz a szintű változáshoz, ami a hatékony megoldáshoz kell (például ahogy az előző előadásokban elhangzott: 10 éven belül 46%-kal kell csökkenteni az üvegházhatású gázok kibocsátását), elengedhetetlen egy erőteljes fordulat az egyén és a közösség cselekvési normái terén. Másként fogalmazva: a gondolkodásmódunkat kell megváltoztatni. A gondolkodásmód megváltoztatása pedig görögül úgy hangzik, hogy *metanoia* – ami egy ismert biblikus fogalom, melyet *megtérés*nek fordítunk.

Ebben az esetben az *ökológiai megtérés* arra utal, hogy az egyháznak – szélesebb körben nézve a vallásoknak – van egy komoly, a kereszténység esetében kétezer éves tapasztalata arról, amikor emberek egy új, náluk nagyobb, az istenhit esetében transzcendens felismerés miatt – a jó vonzásában vagy a rosszra való rádöbbenés nyomán – radikálisan megváltoztatják a gondolkodásmódjukat és a belőle fakadó cselekvésmódjukat. A tapasztalat arról is szól, hogy ez milyen esetekben szokott maradandó, harmonikus és gyümölcsöző lenni. Ebből a szemszögből nézve a megtérés(re segítés)nek van egy „módszertana”, amely adaptálható az ökológiai válsággal kapcsolatos szükséges magatartásra is, és ezt az egyház fel tudja kínálni a világnak.

Ez azonban így még eléggé mechanikus, módszertani lenne. A másik értelmezés viszont az, amit Ferenc pápa a *Laudato si'*-ben leír: a keresztények „engedik, hogy Jézussal való találkozásuk minden következménye megjelenjen az őket körülvevő világhoz fűződő kapcsolataikban”.² Itt tehát nem egy külön megtérésről van szó, hanem a megtérésről, Krisztushoz – amelynek viszont vannak következményei a teremtéssel megélt viszonyunkra vonatkozóan. Ezzel a mozzanattal kiegészítve lesz keresztény szempontból egyensúlyban az első értelmezés is, és válik részévé az ökológiai párbeszéd az evangelizáció folyamatának.

Ferenc pápa többször beszél a *Laudato si'*-ben a hagyományos irányultságokról, melyek mentén az emberi személy kiteljesedik (és ezek a lelkiismeretvizsgálat szokásos irányjai is): Istennel, önmagammal, a másik emberrel. Ő pedig hozzájuk

² FERENC PÁPA: *Laudato si'*, Szent István Társulat, Budapest, 2015, 217.

teszi negyedikként: és a többi teremtménnyel; majd megkérdezi: ez eddig miért maradt ki, miért feledkeztünk el róla? Istennel, embertársaimmal és teremtménytársaimmal különböző módokon, de közösséget alkotok, közösségben vagyok. Emiatt azt kell mondanunk, hogy az (ökológiailag is realizált) megtérés nem hagyhatja érintetlenül a közösséget sem. Ezért azt is meg kell néznünk, mit kell tennie a közösségnek, az egyháznak a vázolt felismerések nyomán.

A megvalósult emberség közösségi lehetősége

A közösség, a társadalom sokszor mintha a feloldódás, az elveszettség, a rejtőzés helye lenne, különösen akkor, amikor már 7,5 milliárdnál is többen élünk ezen a bolygón. A mai ember hajlamos fenyegetésként vagy saját jelentéktelenségének szimbólumaként felfogni a társadalmat. Ezt megerősítheti a tömegdemokráciák működés módja is, ahol az egyén igen gyakran manipulációt sejt és „tömegmozgatást” él meg – itt visszautalhatunk az előbb példaként kiemelt „axióma”, „a környezeti krízis csak üzlet és politika” vélemény tárgyalására. Tehát mindenképp reflektálnunk kell a modern embernek erre az életérzésére, és talán megérthetjük általa bizonyos reakcióit.

Máskor viszont a tömeg az erő és a hatalom érzetének lehetőségét nyújtja. Tüntetések, forradalmak a kikényszerítés egyetlen eszközének tűnhetnek a hatalommal szemben. A tömeg tud kegyetlenül és öntörvényűen is működni. Nem biztos, hogy a szándékok mozgatják a tömeget; olykor a tömeg (mérete?) határozza meg a szándékokat.

Keresztényként azonban a Szentháromságba és Krisztusba vetett hitünk azt mondatja velünk, hogy van harmadik út. A *kommunió* nem tömeg. Jézus közösséget gyűjtött maga köré, és a „ketten vagy hárman” (vö. Mt 18,20) princípiumához kötötte jelenlétének ígéretét. Ebből a szempontból nézve a közösség remény, lehetőség és felelősség. Krisztus a kiteljesedett ember³ – a Krisztust hordozó, benne mindig megújuló és neki önmagát alárendelő közösség pedig a megvalósult emberség kitüntetett lehetőségét hordozza. Az embervolt új dimenziója bontakozhat ki a krisztusi közösségben.

Az egyház felelőssége, hogy ilyen közösséggé válík-e mégpedig minden korban annak valódi szükségleteire, igazi kérdéseire nyitottan. Az egyháznak nem csak az egyéneket kell megtérésre hívnia és arra figyelmeztetnie, hogy legyenek Krisztusban megújult emberek. Neki magának is meg kell térnie újra és újra.⁴ Csak így, megtért közösségként lehet Krisztus hatékony válasz az emberiség gondjaira. Márpedig Krisztus ez – az emberiségnek szóló isteni válasz és meghívás – akar lenni, és pedig elsősorban egyházában akar azzá lenni. Ma például épp az ökológiai válságra mint az emberiség egyik aktuális nagy gondjára.

Mit kell tennie ehhez az egyháznak? Nem individuális felfogást kell sugározni, de nem is „tömegreakciókat” kell mutatni, hanem állandó, konkrét, „megtestesült” szentháromságos cselekvésre kell törekednie.

³ Vö. II. JÁNOS PÁL: *Redemptor hominis*, 13–14, in Diós István (szerk.): *II. János Pál megnyilatkozásai. Pápai dokumentumok 1978–2005*, Szent István Társulat, Budapest, 2005.

⁴ FERENC PÁPA: *Evangelii Gaudium*, Szent István Társulat, Budapest, 2014.

Még egyszer visszatérve a kiemelt, alaposabban vizsgált „axiómához”: az egyházi közösségnek nem szabad a „nehogy naivnak nézzenek minket, hogy egy ilyen esélytelen, bizonytalan ügy mellé állunk” védekező, halogató attitűdje mögé bújni. Magatartásunkat nem a nagyobb elfogadottsággal kecsegtető véleményekhez, hanem Krisztussal megélt kapcsolatunkhoz – akinek jelenléte az egyház létindoka – kell szabnunk.

Az egyháznak, hogy az lehessen, aminek lennie kell, hitelesnek és következetesnek kell lennie. Intézményeinknek – például egy plébániának, egy egyházmegyének, egy főiskolának... – nem elszigetelt, óvatos teremtésvédelmi akciókat kell szerveznie és azok alkalmával „zöldnek” mutatkoznia, hanem a felismert követelményeket kell állandó, feltétel nélküli, megkérdőjelezhetetlen és „közmegegyezésszerű” gyakorlattá tennie a saját köreiben. Ezzel mutathat vonzó, reményt keltő példát az emberiségnek – hogy a gondolkodásmód megváltozása, azaz az ökológiai megtérés lehetséges, és ezzel válhat Krisztus segítségével azzá, aminek megváltó Feje, Krisztus ma akarja látni.

EMMANUEL AGIUS

**A teremtett világ
az egész emberiségé:
felelősségünk
a jövő nemzedékei iránt**

Amikor a nyolcvanas évek elején úgy döntöttem, hogy a Leuveni Katolikus Egyetemen (Belgium) készülő doktori disszertációm kapcsán belekezek a „jövő nemzedékeinek” kutatásba, nem tudtam, hogy olyan témába vágom a fejszemet, melynek ilyen kiemelkedő helye lesz a nemzetközi fórumok jövőbeli napirendjén.¹

Akkoriban a munkámhoz nagyon kevés olyan kiadványt találtam, amely kifejezetten a jövő nemzedékeivel foglalkozott. Igaz, a hetvenes évek elején nemzetközi környezetvédelmi jelentések egész hada jelent meg, amelyek ráébresztették az embereket a mi egyetlen Föld bolygónk végességére és törékenységére. Ezzel hirtelen elképesztően felértékelődött a jövő témája az élet szinte minden területén. El kell azonban ismerni, hogy a jövő nemzedékei akkoriban mindezek ellenére csak pár tudóst és szakembert érdekeltek.

¹ EMMANUEL AGIUS: *The Rights of Future Generations. In Search of an Intergenerational Ethical Theory*, Leuven, Faculty of Theology, Catholic University of Leuven, 1986.

A jövő nemzedékei iránti etikai érzékenysé- megjelenése

Az 1970-es években néhány nemzetközi dokumentum már foglalkozott a jövő generációi témájával. Ilyen volt például az 1972-ben született stockholmi *Nyilatkozat az emberi környezetről*, amely első és második elvében utalt arra, hogy a jelen nemzedékének kötelessége megőrizni a környezetet az utána jövő nemzedékek számára. Hasonlóképpen 1972-ben az *Egyezmény a Világ Kulturális és Természeti Örökségének Védelméről* 4. cikke kimondta, hogy valamennyi szerződő nemzet köteles garantálni kulturális és természeti öröksége átadását a jövő generációknak. Továbbá a *Természetvédelmi Világcharta* is feladatköröket vállalt a meg nem született nemzedékek javára.

A huszadik század utolsó évtizedeiben egyre nyilvánvalóbbá vált, hogy milyen fenyegetést jelent a modern tudomány és technológia a környezetre és magára az emberiségre nézve. Egyre többen ébredtek rá arra, hogy irreális anélkül beszélni a haladásról, hogy igen komolyan tekintetbe ne vennénk a fejlődés folyamatát, ahogyan az az előző években lezajlott és kettős egyensúlyhiányt eredményezett egyrészt a világ bizonyos részei és más részek között, másrészt a jelen és a jövő generációi között. A tudósok úgy érezték, több információt kell megosztaniuk a közvéleménnyel arról, hogy milyen komoly fenyegetést jelent a jelen generáció az utókor jóllétére nézve, és aktívabb, meggyőző szerepet kell játszaniuk a nemzetközi fórumokon, hogy figyelmeztessék a világ közösségét: tegyenek konkrét lépéseket a meg nem született generációk jóllétének védelmére.

Az ENSZ emberi környezetről tartott 1972-es stockholmi konferenciája óta a nemzetközi

konferenciák és nemzetközi szervezetek, különösen az ENSZ által elfogadott tekintélyes mennyiségű globális, illetve regionális szintű egyezmény, karta, dokumentum és szerződés kezdte propagálni a még meg sem született nemzedékek iránti felelősségünk kérdését. 1983-ban az ENSZ Közgyűlése létrehozta a Környezet és Fejlődés Világbizottságát, hogy megvizsgálják a globális környezetvédelemmel kapcsolatos aggályoknak, illetve a fejlődési szükségleteknek a láthatóan elkerülhetetlen ütközéséhez vezető pályáit. A Világbizottság 1987-es Brundtland-jelentése, a *Közös jövőnk* a világ politikai átalakítására szólított fel, éspedig a fenntartható fejlődés koncepciója alapján, amely szerint „úgy kell kielégíteni a jelen generációinak szükségleteit, hogy az ne veszélyeztesse a jövő nemzedékek képességét saját szükségleteik kielégítésére”. A jelentés elemzése a környezetromlás és a fejlődés okozati összefüggéséről egyértelmű ajánláshoz vezetett: az emberiség fennmaradása és jóléte azon múlik, hogy sikerül-e a fenntartható fejlődést nemcsak globális, de generációk közötti etikává is emelni. A teremtett világ az egész emberiséggé, következésképpen a fenntartható fejlődés azt jelenti, hogy az erőforrásokat úgy kell használni, hogy teljesen regenerálódni tudjanak, ezzel méltányos hozzáférést biztosítva a jelen nemzedék egészének, ugyanakkor hozzáférést biztosítva a távoli, ma még meg sem született generációknak is ugyanazokhoz a forrásokhoz, amelyeket mi élvezünk ma. Ez lényegében azt jelenti, hogy ugyanolyan állapotban adjuk tovább a világot, ahogyan megörököltük.

Kétségtelen, hogy az 1992-es riói *Föld Csúcstalálkozó* volt az első nemzetközi erőfeszítés arra, hogy megőrizzük a teremtett világot azok számára, akik utánunk jönnek. Ez volt az egyik legjelentősebb

nemzetközi tárgyalási folyamat az *Agenda 21* nevet viselő részletes program elindítása során, amely egy új, az utókornak megfelelő életminőséget garantáló, globálisan fenntartható fejlődési pályára állíthatta bolygónkat. A nemzedékek közötti méltányosságot emelték ki fő elvként, mely elismeri a jelen generáció jogát arra, hogy saját szükségletei kielégítésére használja fel a Föld erőforrásait anélkül, hogy ezzel kizárná a jövő generációk szükségleteit és jogait. Figyelemre méltó, hogy a Rióban aláírt három fő dokumentum, a *Riói Nyilatkozat*, a *Biológiai Sokféleség Egyezmény* és az *Éghajlatváltozási Egyezmény* mindegyike vallja a generációk közötti szolidaritás és felelősségvállalás eszméjét abban a reményben, hogy így a még meg sem születetteknek is joga lesz egy egészséges bolygóhoz.

Az a megtiszteltetés ért, hogy a máltai kormány nevében részt vehettem a *Biológiai Sokféleség Egyezmény* Nairobiban tartott tárgyalási folyamatában. A kilencvenes évek elején a Nemzetközi Tanulmányok Alapítvány Jövő Generációk elnevezésű programját koordináltam a Máltai Egyetemen az UNESCO támogatásával. A program célja a generációk közötti szolidaritás, méltányosság és igazságosság elősegítése volt térségi és globális szinten. Tulajdonképpen egy sor regionális konferenciát szerveztünk Bangkokban, Nairobiban és Buenos Airesben, hogy fokozzuk a kulcsfontosságú politikai, gazdasági, stratégiai és médiabeli pozíciókat betöltő résztvevők erkölcsi érzékenységét a jövő generációi iránt, amelyek előnytelen helyzetben vannak a jelenlegi nemzedékhez képest. Ezzel a háttérrel, tapasztalattal és szakértelemmel akkoriban elég felkészült voltam ahhoz, hogy a *Biológiai Sokféleség Egyezmény* megszövegezése során meggyőzően érveljek amellet,

hogy abban explicit módon legyenek benne a jövő generációinak érdekeire és jogaira utaló cikkelyek.²

Az „ökológiai megtérés” szükségessége

Huszonhat évvel az első globális csúcstalálkozó után mégis el kell ismernünk, hogy nem sikerült eredményes szabályozásokat megvalósítanunk. Rendre nem sikerül elérni a klímaváltozás enyhítésére, az óceánok védelmére, a szegénység megszüntetésére, az egészségügyre, a környezetszennyezés és erdőirtás csökkentésére, a fajok kipusztításának megakadályozására, a vízhiány mérséklésére, a talajerózió és talajromlás visszafordítására, továbbá a társadalmi méltányosságra irányuló célokat. Miközben egyre jobb tudományos mérőeszközök tudatják velünk: iszonyatosan nő a nyomás, hogy megőrizzünk a teremtett világot a jövő generáció számára. Akkor hát miért nem változtatunk a pályánkon?

A szerződések, egyezmények, karták és megállapodások fontos eszközei annak, hogy megvédjük a környezetet az utókor számára. Ugyanakkor eljött az idő, hogy a szavakról a tettekre váltsunk! Most arra van szükség, hogy a jelenlegi generáció sürgősen „ökológiai megtérésen” essen át. A legbiztosabb garancia a teremtett világ megőrzésére az életmódváltás, amellyel biztosítani lehet, hogy a Föld erőforrásainak minden haszna egyenlően oszoljon meg az emberiség körében, beleértve a jövő generációit

² EMMANUEL AGIUS: Our Responsibilities towards Future Generations: Malta's Contribution, in Emmanuel Agius et al: *The quality of life in the Mediterranean countries*, 1. Mediterranean meeting on bioethics, Palermo, EDI, 1993, 159–170.

is. II. János Pál, XVI. Benedek és Ferenc pápa is beszélt az „ökológiai megtérés” szükségességéről a fenntarthatóság előmozdítása érdekében, és azért, hogy harmóniában élhessünk a teremtett világgal, ahelyett, hogy uralnánk azt. II. János Pál pápa elítélte a véges erőforrások elherdálását, miközben milliók élnek szegénységben, és morális kérdésnek nevezte az ökológiai válságot.

Az 1991-es *Centesimus Annus* dokumentumban II. János Pál hangsúlyozta, hogy minden állam feladata biztosítani az „olyan közös javak védelmét és megőrzését, mint a természeti és emberi környezet, melyet nem lehet egyszerűen piaci erővel megvédeni”. XVI. Benedek pápa a béke világnapjára írt üzenetében 2008-ban megjegyzi:

„A környezet tiszteletben tartása nem jelenti azt, hogy a természetet vagy az állatvilágot fontosabbnak tartjuk az embernél. Azt jelenti inkább, hogy az ember nem úgy kezeli a természetet, mint ami csak a saját érdekeit szolgálja.”

Úttörő enciklikájában, a *Laudato si'*-ben Ferenc pápa leírja, milyen társadalmi és környezeti válság előtt állunk, és felszólítja az emberiséget, hogy gondoskodjon közös otthonunkról. Az ökológiai megtérés sürgős. Nemcsak személyes, de közösségi szinten is fontos, hogy megvédjük a teremtett világot a jövő generációi számára. Az enciklika jelentős része az ökológiai megtérés közösségi dimenziójával foglalkozik, melyet a gazdasági, politikai és kulturális intézményeknek kell megtestesíteniük.³

³ Vö. FERENC PÁPA: *Laudato si'*, Szent István Társulat, Budapest, 2015, 219.

Ha a ma nemzedéke szelet vetve folytatja a tudomány és a technológia előnyeinek korlátlan kiaknázását, akkor a jövő generációi majd vihart aratnak, hacsak nem vezérli az előbbieket egy olyan szilárd etika, amely komolyan figyelembe veszi nemcsak a tér, de az idő dimenzióját is. Ki kell tágítanunk az etikai horizontunkat, hogy beleférjenek a jövő generációi. A *Laudato si'* központi kérdése a következő: milyen világot akarunk örökül hagyni az utánunk jövőknek? Ferenc pápa a *Laudato si'-ben* kifejezetten hangsúlyozza:

„A képtelenségünk, hogy komolyan gondoljunk a jövő nemzedékekre, arra való képtelenségünkhöz kapcsolódik, hogy a mostaninál szélesebb körben érdekelnének minket mások, és gondoljunk azokra, akik ki vannak rekesztve a fejlődésből.”⁴

Ferenc pápa erősen bírálja a technokratikus paradigmát és annak rövidlátását, mely azt az illúziót kelti, hogy a hatalom mindenfajta növelése haladás.⁵ Ez a téves vélekedés:

„megkönnyítette a végtelen vagy korlátlan növekedés eszméjének elfogadását. [...] Ez arra a hazugságra épül, hogy a bolygó javai végtelen mennyiségben rendelkezésre állnak, ami annak egészen a határig vagy azon túl is történő »kipréléséhez« vezet”. [...] Nyilvánvaló, hogy az ökológiai megtérés döntő eleme az akarat, a »technokratikus paradigmának«, a kényszeres

⁴ Uo. 162.

⁵ Uo. 105.

fogyasztásnak és az »eldobható kultúrának«
való ellenállás.”⁶

Tehát az életmódváltás a megoldás arra, hogy a jövőt az utókor javára formáljuk.

A jövő nemzedékei előnytelen helyzetben vannak

A keresztény szociális tanítás semmiképp sem részletesen kidolgozott doktrínák fix halmaza, inkább a mindennapi kihívások nyomán kialakult főbb témák gyűjteménye. A modern keresztény szociális gondolkodást három különálló perspektíva jellemzi. A zsinat előtti időkben az egyház fő gondja az volt, hogy miként oldja meg az előnyös helyzetben levők, a kapitalisták és a hátrányos helyzetben levő emberek vagy osztályok, vagyis a munkások közötti konfliktust. A zsinat idején és az utána következő időszak elején a keresztény szociális gondolkodás elmozdult egy nemzetközibb, illetve globálisabb szemléletmód felé. Ezt az elmozdulást az eredményezte, hogy ráébredtek arra, hogy a valóság minden eleme egymásra van utalva és összekapcsolódik egymással. A 60-as és a 70-es években az egyház fő gondja a fejlett és a fejlődő országok konfliktusa volt, melyet a világ gazdasági rendje okozott.

A 80-as évek eleje óta az egyház globális szemléletmódja generációközi perspektívává fejlődött. Az egyház, anélkül, hogy felhagyott volna az egyén integrált fejlődése fölött érzett aggodalmával és valamennyi szegény ország fejlődéshez való jogának védelmével, érzékenyebbé vált azokra a szociális

⁶ Uo. 106, 203.

problémákra, melyek az előnyös, illetve előnytelen helyzetben levő generációk érdekkonfliktusából adódnak. Az utóbbi pár évtizedben nyilvánvalóvá vált, hogy nemcsak a szegények, illetve a szegény nemzetek irányába kell szolidaritást tanúsítani, hanem a születendő nemzedékek felé is, mert azok szintén szegények és tehetetlenek a ma technológiai hatalmával, illetve rövidlátó politikai és gazdasági tervezési döntéseivel szemben. Az egyház „szegények iránti kiemelt elkötelezettsége” manapság már magában foglalja a születendő generációkat is, akik előnytelen helyzetben vannak, és tehetetlenek a ma emberéhez képest, hiszen nem tudják hallatni a hangjukat, „lefelé” helyezkednek el az időben, és ki vannak téve tetteink hosszú távú következményeinek.

A teremtett világ valamennyi nemzedéké

Az egyház fő érvei a jövő nemzedékeivel szembeni ökológiai felelősségünk mellett visszavezethetők a patrisztikus szociális tanítás örökségére. Az egyház hagyományában két fő tétel vonatkozik a világ erőforrásaira. Először is *valamennyi* földi erőforrásnak egyetemes rendeltetése van, vagyis az emberiség egészének javára szánták őket. Isten az egész emberi család fenntartására teremtette a Földet bárki kizárása vagy előnyben részesítése nélkül. Mivel a földi anyagi javak az egész emberiség közös örökségét képezik, a jelen és a jövő nemzedékeinek egyaránt joguk van ahhoz, hogy ne zárják ki őket a Föld erőforrásaihoz való hozzáférésből. A Föld Isten ajándéka valamennyiünk számára, nem csak néhány vagy egy

bizonyos generáció céljaira.⁷ Ahogy Benedek pápa állítja a *Caritas in veritate* enciklikában, „a környezet Isten ajándéka mindenkinek, és abban, ahogyan használjuk, felelősségünk van a szegényekkel, a jövő nemzedékekkel és az emberiség egészével szemben”.⁸ A második tétel szerint bizonyos kisajátítási módok megengedhetők és bizonyos esetekben szükségesek is, ám korlátozott mértékben. A patrisztikus idők óta beszélnek a magántulajdonhoz való jogról a Föld forrásainak használatához való egyetemes jog kontextusában. A korai keresztény teológusok tanítása szerint az anyagi javak birtoklása nem tulajdonjogot, hanem gondnokságot jelent.

A katolikus szociális tanítás központi elvei – vagyis a közjó, a szolidaritás és az igazságosság tágabb perspektívába kerülnek, ha generációközi szempontból nézzük őket. Ferenc pápa joggal állítja az *Laudato si'* 159. pontjában:

„Amikor arra a helyzetre gondolunk, ahogyan a bolygót hátrahagyjuk a jövő nemzedékek számára, egy másik logikába lépünk, az ingyenesség logikájába, az ajándékéba, amelyet kapunk és továbbadunk. Ha a Föld adatott nekünk, akkor már nem gondolkodhatunk pusztán az egyéni hasznot szolgáló hatékonyság és termelékenység haszonelvű szempontjai szerint.”⁹

⁷ EMMANUEL AGIUS: The Concept of the Common Heritage of Mankind in the Catholic Social Tradition, *Melita Theologica* 42 (1991/1) 1–23.

⁸ XVI. BENEDEK: *Caritas in veritate*, in Diós István – Csaba Györgyné (szerk.): *XVI. Benedek megnyilatkozásai. Pápai dokumentumok 2005-2013*, Szent István Társulat, Budapest, 2018, 48.

⁹ FERENC PÁPA: *Laudato si'*, i. m., 219.

Ez a nézőpont Alfred North Whitehead általános szemléletmódra vonatkozó filozófiai fogalmát tükrözi.¹⁰ A ma emberének a katolikus szociális etika ezen alapvető fogalmai nyomán körvonalazódó erkölcsi alapon állva kell cselekednie a jövő emberei vonatkozásában.

A 60-as években a közjó fogalma a nemzeti és nemzetek fölötti szintről fejlődött ki az egymásrautaltság újraéledt érzete nyomán, mely elvezetett a „nemzetek családja” fogalmához. A környezeti kérdések megmutatták, hogy egy bizonyos társadalom közjava nem választható el először is a globális közösség közjavától, másodsor az egész emberiség, benne a jövő nemzedékei közjavától. A *Laudato si'* a következőképpen beszél erről az ökológiai meglátásról:

„A természeti környezet közjó, az egész emberiség öröksége, és mindenki felelősséggel tartozik érte. Aki kisajátít valamit, csak azért teheti, hogy mindenki java érdekében kezelje. Ha nem így teszünk, lelkiismeretünket azzal a súllyal terheljük meg, hogy megtagadjuk másoktól a létezését.”¹¹

Ennél is explicitebben fogalmaz Ferenc pápa, amikor egyértelműen kimondja, hogy:

„A közjó fogalma magában foglalja a jövő nemzedékeit is. A nemzetközi gazdasági válságok

¹⁰ EMMANUEL AGIUS: What Future for Future Generations: A Whiteheadian Perspective, in Jan van der Veken – André Cloots – Santiago Sia (eds.): *Framing a Vision of the World: Essays in Philosophy, Science and Religion*, Leuven University Press, Leuven, 1999, 247–264.

¹¹ FERENC PÁPA: *Laudato si'*, i. m., 95.

élesen megmutatták, milyen káros hatásai vannak, ha nem ismerjük el közös rendeltetésünket, amelyből nem lehet kizárni azokat, akik utánunk jönnek.”¹²

Következésképpen a légkör, az óceánok, az erdők, a fajok, a flóra és a fauna, a világűr és minden természeti erőforrás valamennyi nemzedéké. Így ezen erőforrások tulajdonjoga csak annyiban a miénk, amennyiben emberi fajként az emberiség részét képezzük. Közös örökségünk használatában ezért felelősséggel tartozunk a jövő generációinak.

A nemzedékek közötti méltányosság szorosan összefügg a fenntartható fejlődés fogalmával: a jelen nemzedékek szükségleteinek kielégítése nem történhet a jövő nemzedékek kárára. Vagyis törődni a jövő nemzedékek szükségleteivel, ez abba a kategóriába tartozik, amelyet néha nemzedékek közötti méltányosságnak vagy nemzedékek közötti igazságosságnak nevezünk, és lényegében a terhek és a hasznok nemzedékek közötti megosztását jelenti. A közjó és az igazságosság elválaszthatatlanok. Következésképpen a szociális igazságosság egyaránt vonatkozik arra, hogy minden polgár kötelessége hozzájárulni a közjóhoz, továbbá arra, hogy a közösség felelős valamennyi tagjával szemben, különös tekintettel azokra, akik előnytelen helyzetben vannak. A szociális igazságosság megköveteli annak a tiszteletben tartását, hogy mindenkinek joga van részesülni a közjóból. A jövő nemzedékei előnytelen helyzetben vannak, mivel életminőségüket csorbíthatják a jelen nemzedékek távolba mutató gazdasági, szociopolitikai és stratégiai döntései. Az

¹² Uo. 159.

erőforrásainkat a múlt nemzedékei adták tovább számunkra, ezért a mi felelősségünk jó, illetve „javított” állapotban továbbadni őket az utókornak. A szociális igazságosság tiltja, hogy bármely nemzedék kizárjon más nemzedékeket az emberiség közös örökségéből származó hasznokból.

A nemzedékek közötti szolidaritás kérdése beágyazódik a fenntartható fejlődés fogalmába. Az emberiség egésze intergenerációs közösséget alkot, melyben minden tag (nemzedék) tiszteletben tartja a másikat, és gondoskodik róla, így teljesítve az emberiség fennmaradásának egyik közös célját.¹³ Ferenc pápa úgy definiálja a nemzedékek közötti szolidaritást, mint a közjónak a jövő nemzedékeire kiterjesztett fogalmát. Találónan mondja:

„Nem egy szabadon választható hozzáállásról beszélünk, hanem az igazságosság egyik alapkérdéséről, hiszen a Föld, melyet kaptunk, azoké is, akik utánunk jönnek.”¹⁴

A nemzedékek közötti szolidaritás megkívánja a nemzedéken belüli szolidaritást is. Ferenc pápa a *Laudato sí'*-ben azt kéri, hogy ne feledkezzünk meg a szegényekről, amikor a jövő nemzedékei iránti felelősségről beszélünk:

„Ne csak a jövő szegényeit képzeljük magunk elé: elég, ha a mai szegényekre gondolunk, akik

¹³ EMMNUEL AGIUS: *Integration Justice*, in Joerg Chet Tremmel (ed.): *Handbook of Intergeneration Justice*, Edward Elgar, Cheltenham, 2006, 317–332.

¹⁴ FERENC PÁPA: *Laudato sí'*, i. m., 159.

nem sok évet élhetnek itt e Földön, és nincs többé reményük.”¹⁵

Mivel növekvőben van a gazdagok és a szegények közötti szakadék, ez a legjobb módja annak is, hogy fenntartható világot hagyjunk a jövő nemzedékekre azzal, hogy nemcsak hirdetjük, de vállaljuk is a gondoskodást a ma szegényeiről, ahogyan azt XVI. Benedek is hangsúlyozta:

„A nemzedékek közötti őszinte szolidaritás mellett meg kell erősítenünk, hogy erkölcsileg sürgetően szükség van a nemzedékeken belüli megújult szolidaritásra...”¹⁶

A jövő nemzedékek „örzője”

A jövő nemzedékei politikailag tehetetlenek, érdekeik képviselete a jelen nemzedékeinek közvetett gondoskodására korlátozódik. Ahogy a *Közös Jövőnk*, a Környezet és Fejlődés Világbizottságának ENSZ-jelentése (1987) mondja:

„Azért cselekszünk úgy, ahogy teszünk, mert megúsztatjuk: a jövő nemzedékei nem szavaznak, nincs politikai vagy pénzügyi hatalmuk; nem tudják megkérdőjelezni a döntéseinket.”¹⁷

¹⁵ Uo. 162.

¹⁶ XVI. BENEDEK: *Üzenet a béke világnapjára*, AAS 102 (2010/8) 45.

¹⁷ WORLD COMMISSION ON ENVIRONMENT AND DEVELOPMENT: *Our common future (Közös jövőnk)*, 1987, 25. www.un-documents.net/our-common-future.pdf [2020. február 8.]

Az lehet a helyes megoldás, ha a tárgyalóasztalra helyezzük a jövő nemzedékeinek érdekeit és jogait is. Ehhez globális, nemzeti és helyi szinten is intézményesíteni kell a ma erkölcsi érzékenységét a jövő nemzedékei iránt, hogy egy alkalmas és eredményes mechanizmus védelmezze a nemzedékek közötti szolidaritást és igazságosságot a fenntartható fejlődés elérése érdekében, amely komolyan számításba veszi a jövő nemzedékeinek szükségleteit is. Egy ilyen mechanizmus a gyakorlatban védené a jövő nemzedékeinek érdekeit és jogait is. Izrael volt az első ország, amely – 2001-ben – felállított egy bizottságot a jövő nemzedékeiért, melynek biztosa egy bíró volt. Magyarország 2008-ban hozta létre a jövő nemzedékek parlamenti biztosa intézményét. Kanada, Finnország, Új-Zéland, Málta, Norvégia és Wales is rendelkezik vagy rendelkezett olyan nemzeti intézménnyel, mely arra szolgál, hogy védje a jövő nemzedékeinek szükségleteit.

Ezen intézményes mechanizmus-őrző, ombudsman vagy biztos – szerepe az, hogy közreműködjön a döntéshozatal folyamatában: segít másoknak fókuszált módon foglalkozni jelenbeli cselekedeteik hosszú távú következményeivel úgy, hogy kézzel fogható, nem elvont módon reflektorfénybe helyezi a jövőt, és támogatást szerez ahhoz, hogy a fenntarthatóságot beépítésék a kormányok, vállalkozások és egyének tervezési döntéseibe.

Ez a hivatal érdekvédelmi szerepet is elláthat, amikor hangsúlyozza azt az erkölcsi imperatívuszt, hogy egészséges világot hagyjunk hátra, melyben a jövő nemzedékei is kiteljesíthetik az életüket. Továbbá az is a szerepe, hogy bevezessen egy új dimenziót, és pedig az *idő* horizontját a hagyományosan „itt és most”-ra korlátozó kérdések megoldásába,

szembeszállva ezáltal civilizációnk azon bevett hozzáállásával, amely semmibe veszi a jövőt.

Reménykedjünk abban, hogy a jövő nemzedékek némi hálaival gondolhatnak majd a jelen nemzedékre azokért az erőfeszítésekért, amelyeket érdekeik védelmében és a jogaik megóvására létrehozott mechanizmusok kialakításáért tettek, hogy egy jobb világot hagyhassanak rájuk!

BERAN FERENC

**Keresztény etika
és környezeti felelősség**

Azt a feladatot kaptam, hogy a környezetünk iránti felelősségről mint erkölcsi magatartásról, erényről beszéljek, és ezt helyezzem el az etika rendszerében. A környezetünk iránti felelősségvállalás, felelősségtudat mint „erény” hogyan kapcsolódik más erényekhez, amelyeket az etika kiemel? Mit jelent ez a megterés szempontjából? Hogyan kell változtatunk a gondolkodás módunkon, hogy helyreállítsuk a természettel való harmonikus kapcsolatunkat?

A keresztény etika az ember cselekedeteit, magatartását vagy rendelkezéseit vizsgálja az Isten által kinyilatkoztatott törvények, értékek, értékrend szerint.¹ Ezek az értékek lehetnek erkölcsi értékek, de lehetnek természeti értékek is. Természeti érték a teremtett világ szépsége, gazdagsága; erkölcsi érték pedig az, hogy embernek mindezt meg kell őriznie. Erre kap az ember parancsot a teremtéstörténetben (vö. Ter 2,15). *Bűnt* akkor követ el az ember, ha ezeket az értéket rombolja, az *erények* gyakorlásával pedig

¹ Azért használom inkább az *érték* fogalmát, mert a Szentírásban található törvények között nem minden esetben találunk olyan törvényt, amely az adott erkölcsi probléma megoldására alkalmazható. Az Isten képmására alkotott ember azonban képes arra, hogy a világ rendjét szemlélve az értelem segítségével megfogalmazzon olyan elveket, amelyek a probléma megoldását segíthetik. Ilyenek például a biodiverzitás vagy a homeosztázis.

ezeket az értékeket védi, helyreállítja vagy teljesebbé teszi. A keresztény etikának a része a környezeti etika vagy ökológiai etika, amely az ember cselekedeteit vizsgálja, hogy azokkal a természet „háztartásának” (οικεῖος) rendjét, szépségét, gazdagságát hogyan tudja megőrizni, vagy hogyan rombolja, pusztítja.²

A Szentírás üzenete a természeti és az erkölcsi értékekről

Ha a Szentírást az ember felelőssége szempontjából nézzük, azt áthatja az Isten által alkotott természet szépségének bemutatása, és találunk olyan részleteket is, amelyek az ember erkölcsi magatartására vonatkoznak. A természet önmagában *jó* (vö. Ter 1–4). Ma úgy mondjuk, *önértéke* és nem *eszközértéke* van, nem az emberi haszna teszi értékessé. Az ember feladata, hogy a világot *művelje és őrizze* (vö. Ter 2,15). A természet *szépsége* gyönyörködteti az embert, ezért *hálával* tartozunk Istennek (vö. Zsolt 104). Jézusban *új teremtés* valósul meg (vö. 2Kor 5,17). A feltámadásban az egész természet megújul, *új ég és új Föld lesz* (vö. Jel, 21,1). A jelenre vonatkozó erkölcsi feladat pedig az, hogy erről beszéljen az ember, mert a világ sóvárgással várja *Isten fiainak megnyilvánulását* (vö. Róm 8,19).

A Szentírás tehát gyönyörű képeket vonultat fel a természet szépségéről, a háláról, a tiszteletről, de a pontosabb erkölcsi erényeknek, erkölcsi elveknek, törvényeknek, rendelkezések megfogalmazása a *mi feladatunk*. Ezúttal inkább az erényekkel foglalkozunk, mert a felelősség vagy felelősségtudat erkölcsi erény. Milyen erényeket, jó tulajdonságokat

² Vö. BOLYKI JÁNOS: *Teremtésvédelem. Ökológiai krízisünk teológiai megközelítése*, Kálvin, Budapest, 1999, 207.

kell kiművelni magunkban, hogy a teremtett világ értékeit megőrizzük?

*A környezet iránti felelősségtudat értelmezése
Szent Tamás etikai rendszerében*

Köztudott, hogy az Aquinói Szent Tamás tanítására épülő keresztény erkölcsstanban fontos szerepet játszanak az ún. sarkalatos erények. Ezek az okosság, az igazságosság, a mértékletesség és a bátorság. A felelősségtudat közvetlenül nem szerepel a négy sarkalatos erény között, de mind a négy sarkalatos erény hatással van a felelősségre. Az okosság erénye úgy, hogy az ember felismeri az igazságot, a valós helyzetet, és ennek megfelelően kezd cselekedni. A valós helyzet az, hogy a fogyasztói társadalomban a fenntartható fejlődés nem biztosított. A világ a nem megújuló energiaforrásokban elszegényedik, miközben elszennyeződik. Az anyagi javak helyett tehát előtérbe kell helyezni a szellemi, lelki javakat. Ehhez kapcsolódik a bátorság erénye, amely azt jelenti, hogy az ember szembenéz ezzel a valósággal, majd a szükséges döntéseket meghozza. Az okosság erényéhez kapcsolható a mértékletesség erénye, amely arra indít minket, hogy a média által gerjesztett fogyasztási ösztönünket visszafogjuk.

Külön kell foglalkoznunk a negyedik erénnyel, a társadalmi igazságosság erényével vagy elvével, amelyet meg kell különböztetnünk az igazságosság erényétől. Az igazságosság mint személyes erény a hagyományos meghatározás szerint azt jelenti, hogy mindennek, illetve mindenkinek megadjuk

azt, ami jár neki.³ A *társadalmi igazságosság* pedig inkább a társadalom struktúrájához (rendszeréhez, felépítéséhez) tartozik. Olyan törvények meghozatalát jelenti, amelyek segítenek a társadalmi problémák megszüntetésében.⁴ A környezeti etika szempontjából olyan törvényeket kell hozni, amelyek a védik a természet értékeit, s ezzel együtt az emberek javát szolgálják. A társadalmi igazságosságot összekapcsolják a *szegények iránti elkötelezettséggel*, a nehezebb sorsú emberek védelmével.⁵ Ez a környezetvédelem szempontjából is igaz, hiszen a természet pusztulása elsősorban nem a gazdagokat, hanem a szegényeket sújtja.

Meg kell jegyeznünk, hogy az erény fogalmát, tehát azt, hogy *mindenkinek meg kell adni azt, ami jár*, ezt először Isten és ember kapcsolatára értelmezték, az utóbbi időben pedig kiterjesztették a természetre is. Az emberiségnek fel kellett ismernie: nem volt igazságos a Föld javainak a felhasználásakor. A saját egyéni, önző érdekei szerint járt el. A Föld energiakincseinek mértéktelen és átgondolatlan felhasználásakor nem gondolt arra, hogy azok újratermelődését biztosítsa, és nem gondolt sem a Föld szegényeire, sem az utánuk jövő nemzedékre.

³ „Iustitia est constans et perpetua voluntas ius suum unicuique tribuens.” AQUINÓI SZENT TAMÁS: *Summa Theologiae II-II, q. a. 1.*

⁴ ETTK 201.

⁵ Vö. ARNO ANCENBACHER: *Keresztény társadalometika*, Szent István Társulat, Budapest, 2012.

*Ferenc pápa útmutatása
a környezeti felelőséggel kapcsolatban*

Ferenc pápa *Laudato si'* kezdetű enciklikája bemutatja azokat a területeket, amelyeken a természettel szembeni igazságtalanság a legjobban megmutatkozik. Ezek a környezetszennyezés, az éghajlatváltozás, az ivóvízcsökkenés, a biológia sokféleség elvesztése.⁶ A környezettel szembeni igazságtalanságnak a következménye a társadalmi egyenlőtlenség és a szegénység növekedése is.⁷ A pápa ezután a mi témánkkal, azaz a felelőség kérdésével foglalkozik: mit kell tennünk azért, hogy a természetet a pusztulástól megóvjuk? A legfontosabb feladatok közé sorolja az átfogó (globális) gondolkodásmódot, a javak közös rendeltetésének elismerését, a technokrata korlátlan gazdasági növekedés és a szélsőséges antropocentrikus haszonelvűség elutasítását.⁸

Az erkölcsi megtérés útja

Az etikai feladatok bemutatása végén mintegy összefoglalásként Szent Péter utódja erkölcsi megtérésre buzdít.⁹ Ez azért fontos, mert a megtérés az erkölcssteológia és a lelkiélet teológiájának nagyon lényeges eleme. Nem annyira a cselekvéssel vagy erényekkel, hanem a cselekedeteket és az erényeket

⁶ Vö. FERENC PÁPA: *Laudato si'*, Szent István Társulat, Budapest, 2015, 20–42.

⁷ Uo. 43–52.

⁸ Uo. 101–135.

⁹ Uo. 216–221.

megelőző *belső fordulattal* foglalkozik.¹⁰ A megtérés elemei azonosak azokkal a jelenségekkel, amelyekről a lelki élet teológiája is tanít: a válság (krízis) elismerése a hitbeli megtérés, melyet az erkölcsi megtérés követ:

1. A megtérés annak felismerésével kezdődik, hogy az ember lelkében kudarcot, krízist, más szavakkal *örömtelenséget, szárazságot* él át még akkor is, ha a világtól elismerést kap. Ennek egyik fontos jele, hogy az anyagi javak bősége vagy az elért siker nem teszik boldoggá. Ez a *belső örömtelenség* jelezheti azt is, hogy a világban elért siker is csak átmeneti. Az irány rossz, változtatni kell rajta. A Szentatya ezt egy szemléletes képpel igazolja: *Ha a külső sivatagok azért szaporodnak el, mert a belső sivatagok elterjedtek, a környezeti válság mély belső megtérésre való felszólítás.*¹¹ Ezt a fordulatot csak az Istennel való személyes kapcsolat elmélyítése adhatja meg számunkra.
2. A megtérés folyamatában a *belső sivatag* megtapasztalást a *hitbeli megtérés*, vagyis Isten szeretetének és jóságának átélése adja meg. Az Istennel való találkozás örömet, hálát és békét fakaszt az ember szívében.¹² Nem biztos, hogy azonnal felismeri azt, hogy mit kell tennie, de azt igen, hogy Isten vele van. Ugyanakkor az Istennel való találkozás nem jelenti feltétlenül azt, hogy az ember személyesen találkozik az Úrral. A legtöbb esetben egy másik ember,

¹⁰ A Szentírásban használt héber *súb* (צַוּב) és a görög *epistrephó* (ἐπιστροφή) ige is fordulatot jelent.

¹¹ FERENC PÁPA: *Laudato si'*, Szent István Társulat, Budapest, 2015, 217.

¹² Uo. 222.

aki hozzá hasonlóan nehézséggel küzdhet, ad jelzést, amellyel Isten szíven találja őt. Ez lehetővé teszi számára, hogy a rendezetlenségen átlátva meglássa a Rendet, és azt is, hogy milyen emberi bűnök vezettek el annak felbomlásához.

3. A megtérés harmadik szakasza az *erkölcsi megtérés*. Isten kegyelme ebben a szakaszban arra indítja az embert, hogy változtasson rossz szokásain. Isten kegyelme adja ez erőt, hogy felelősséget érezzen a teremett világ gazdagságáért, hogy alázatot és mértéktartást gyakoroljon,¹³ és ezzel legyőzze a bűn által megsebezett természetének vágyait. Ezek a vágyak a test kísértései, a hatalomvágy és a dicsőségvágy. Az előadásunkban taglalt *környezetért vállalt felelősség* is ennek az erkölcsi megtérésnek a része.

Összefoglalva megállapíthatjuk, hogy a környezet iránt felelősség jól elhelyezhető a keresztény etika rendszerében. Megvalósításhoz szükség van a négy sarkalatos erény gyakorlására és a megtérésre, vagyis a gondolkodásmód megváltozására. Ha ezekre az etikai erényekre és gondolkodásmódunk megváltoztatására törekszünk, akkor lehetőségünk nyílik arra, hogy a környezetünkkel való kapcsolatunk is harmonikusabbá váljék.

¹³ Uo. 224.

UDVARDY GYÖRGY

Felelősségünk a teremtett

világért – az MKPK

dokumentumának

keletkezéstörténete és hatása

Nagy szeretettel köszöntöm Püspök Atyát, Rektor Urat, Dékán Urat, az előadókat és a konferencia résztvevőit!

Örülök, hogy a mai alkalommal egy rövid beszámolót tarthatok a *Felelősségünk a teremtett világért*¹ című püspöki dokumentum keletkezéséről és hatásáról, mindarról, amit az elmúlt tíz év alatt elért.

Azzal szeretném kezdeni, hogy a dokumentum megjelenésének van hatása és vannak kimutatható eredményei is, de hogy elégedettek vagyunk-e ezzel? Nyilvánvalóan nem.

Néhány gondolatot hadd osszak meg a keletkezéséről és az ehhez kapcsolódó szándékról. Egyértelműen szerettük volna kiemelni – ez 2008–2009-ben történt, maga a dokumentum 2008 decemberében jelent meg – közösségeink felelősségét a teremtett világgal kapcsolatban és azt az élményt, tapasztalatot, illetve kötelezettséget, hogy van mit tennünk – és van is lehetőségünk tenni – a teremtett világ megóvása érdekében.

A dokumentum szentírási mottójaként a Kolosszei levél 1. fejezetének 16. versét vettük:

¹ MAGYAR KATOLIKUS PÜSPÖKI KONFERENCIA: *Felelősségünk a teremtett világért*, Szent István Társulat, Budapest, 2008.

„Mert benne teremtett mindent a mennyben és a földön: a láthatókat és a láthatatlanokat, a trónusokat, uralmakat, fejedelemségeket és hatalmasságokat. Minden általa és érte teremtett.”

Krisztusban látjuk a teremtett világ igazi értelmét. Abban a Krisztusban, aki megváltóként az újjá-teremtést hozza közel hozzánk. Nyilvánvaló, hogy a szemléletünk – mely a dokumentum során jelen kellett, hogy legyen – az, hogy hogyan tudjuk a feltámadott lét karakterét, jellemzőit a magunk cselekvésében megjeleníteni. Ehhez szeretném kapcsolni Ferenc pápánk *Laudato si'*² dokumentumát, aki nemcsak ezt a Krisztusban való teremtettséget és újrateremtést hozza gondolatként ehhez a témához, hanem a teremtés dicséretét is, hiszen a teremtés dicséri az Istent, az ő teremtőjét.

Ebben az összefüggésben álltunk neki a munka megszervezésének. Fontos tudni azt, hogy ezt megelőzően a Magyar Katolikus Püspöki Konferenciának már volt három jelentős dokumentuma, melyek nem hagyhatók figyelmen kívül a teremtett világ védelmének témakörében kiadott dokumentummal kapcsolatban sem.

Meghatározó az 1996-ban kiadott, társadalmi kérdéseket taglaló *Igazságosabb és testvériesebb világot* című dokumentum, amelynek igen jelentős hatása volt a társadalomra. Ugyancsak fontos az 1999-ben kiadott *Boldogabb családokért* című dokumentum is, mely a család jelentőségét emelte ki. Mára ez olyan feladat, amely társadalmi méretekben is segítségre szorul.

2003-ban került kiadásra a harmadik dokumentum, mely az *Élet kultúrájáért* címet viseli, és morális, de

² FERENC PÁPA: *Laudato si'*, Szent István Társulat, Budapest, 2015.

főként bioetikai kérdéseket tárgyal. Megítélésem szerint rendkívül jelentős dokumentum, ennek ellenére a legkisebb hatást mégis ez fejtette ki a társadalomra, pedig ennél sokkal jelentősebb és aktuálisabb.

Ezt követően került sor a teremtett világ védelméről szóló dokumentum összeállítására. A püspökkari konferencia szándéka az volt, hogy lehetőség szerint a dokumentum témái a katekézisben, a nevelésben és a közösségeink életében is megjelenjenek. Így a dokumentummal párhuzamosan készült három kiadvány is. Ebből két kötet a katolikus és az állami iskoláknak, illetve az ott tanító pedagógusoknak készült. A harmadik kötet pedig a közösségi élet alakításának, formálásának segítésére született, mert ha gondolkodunk erről a témáról, akkor szeretnénk segíteni abban is, hogy a jó cselekvéshez közösségi életünk vonatkozásában is eljuthassunk.

Egy példát hadd mondjak. Egy alkalommal a fiatalok számára nagy tábort szervezett az egyik egyházmegye, melynek témája a teremtett világ védelme volt. Elkezdték az előkészületeket, és a szervezés egy pontján rádöbrentek, hogy tulajdonképpen minden eszköz, minden szervezési módszer, minden technika, amit a táborban fölhasználni szándékoztak, tökéletesen megegyezett más konferenciák, táborok eszközeivel. Vajon ez jó így? Nyilván nem. Ekkor elkezdték újraszervezni a tábort olyan eszközökkel és módszerekkel, olyan anyagokkal, amelyek a témának és az elérni kívánt célnak is megfeleltek.

Érintenünk kell azt a kérdést is, hogy mi alapján, mi jogon lép be az egyház erre a területre. Volt bőséges indok arra, hogy ezt megtegyük, és megtehetjük ma is. Hiszen az ember részben okozója és részben viselője annak, amit most elszenvedünk, de egészen bizonyos,

hogy csak az ember képes változtatni. Az, hogy milyen természeti jelenségek, folyamatok zajlanak, csupán részben áll az ember hatalma vagy befolyása alatt. De ami rá van bízva és amiben cselekedni tud, ott nyilvánvaló, hogy csak az ember az, aki képes a cselekvésre.

Fontosnak gondoltuk azt is megfogalmazni, hogy valójában kizárólag a világos kategóriákkal és az ebből fakadó biztos erkölcsi alapokkal rendelkező egyén és közösség képes változtatni. Ha nincsenek meg az erkölcsi kategóriák, az alapok, akkor nagyon nehéz bárkit is a szokásától eltérő cselekvésre rábírní, ösztönözni vagy ebben számára segítséget nyújtani. A szerkesztés során fontosnak gondoltuk azt is hangsúlyozni, hogy ennek a dokumentumnak a célja valójában az emberkép világos antropológiai megerősítése, mégpedig az ember védelme és végső célja érdekében. Teremtett és megváltott mivoltának fényében szemléljük az embert.

Szükséges a megváltottság tényét előtérbe állítani, mert ha ezt nem tesszük, akkor az ember cselekvési képessége, eszközei leszűkülnek. Ha viszont a megváltottság tényét emeljük ki – amely hivatás és feladat is egyben –, akkor az eszközei sokkal tágasabbak lesznek, és ez válik az evangelizálás alapjává. A megváltott ember, aki új gondolkodásra jut, aki új erőforrásokkal rendelkezik – a Szentlélek segítségével. Azt imádkozzuk a Szentlélek-litániában: „Áraszd ki lelkedet, Istenünk, és megújítod a föld színét.” Nyilván nagyon szűkös gondolkodásra utalna, ha ezt a teremtett világ védelme szempontjából emelném csak ki. Hogyan fog megújulni a föld színe? Nyilván a Lélek kiáradása által és azok által, akik a Lélekből élve hozzák meg a döntéseiket.

Természetesen fontosnak tartottuk az egyház küldetését is meghatározni, mégpedig az evangelizáció szempontjából. A körlevél megalkotása során szerettünk volna azokra az általánosan elfogadott tudományos állításokra építeni, amelyek nem képezik vita tárgyát. Látjuk, hogy sok olyan megállapítás jelenik meg, amit egy tudóscsoport képvisel, egy másik tudóscsoport pedig pillanatokon belül megcáfol. Nagyon nehéz ezekben állást foglalni, és – éppen a kompetencia hiányában – ezt nem is szerettük volna megtenni. A kiindulási alap számunkra az volt, ami biztos. Beszél a dokumentum az ökológiai válságról, a legfontosabb környezeti problémákról, az éghajlatváltozásról, az erőforrások válságáról. Fontosnak tartotta a dokumentum hangsúlyozni a teremtés javainak igazságtalan elosztását akár térben, akár időben, a jövő nemzedékével kapcsolatban. Ez mindenképpen felelősség.

Néhány filozófiai megállapítást is magára vállalt ez a dokumentum. Ezek közül a legfontosabb talán az, hogy a teremtett világ értékét miben határozza meg. Beszél a világ eszközértékéről, amely adott, és amellyel mi magunk is tudunk élni. Beszél a világ egyfajta önértékéről, szimbolikus értékéről, amely megjelenik az emberrel kapcsolatban, és természetesen a megváltás értékéről is említést tesz.

Vállalkozott arra is, hogy alapvető szinten bemutassa az egyház politikai, gazdasági, társadalmi modellekkel kapcsolatos álláspontját. Ez volt az a terület, amely révén lehetőségünk nyílt a dokumentumot a Magyar Tudományos Akadémián is bemutatni egy konferencia keretében, hiszen ez a társadalmi-gazdasági modell gazdagító lehet mai társadalmunk számára akár a közjó fogalmának a kiterjesztése formájában, akár olyan formában is,

amely a Szentatya dokumentumával összhangban a jövő generációját is beleveszi a közjó fogalmába. A téma alapja a közjó és a társadalom viszonya.

A dokumentum hatását abban lehet látni, hogy milyen megfontolások vezették a készítőket. Alapvetően az evangélium hirdetése és a hirdetés joga az, amely megjelenik a dokumentum kapcsán, és ez az, ami eredményként is elkönnyvelhető. Egyfajta tanúságtevő magatartást, a keresztény közösségek lehetőségeinek a föltárását is megfogalmazták a készítők, és ezekben sikerült talán a legtöbbet előrelépni az oktatás, a képzés, a találkozók, illetve a közösség kapcsán.

Mindenképpen szerettünk volna eljutni annak a gondolatnak a megfogalmazásáig, hogy csak az az ember képes önkorlátozásra, aki tudatában van annak, hogy ő kicsoda, és tudatában van annak is, hogy ez a világ mit jelent. Intézményeinkben az önkorlátozás képességét, a környezettudatosság növelését próbáljuk elősegíteni. Szép eredményeket lehet látni, hiszen egyre több iskola – katolikus oktatási intézmény is – csatlakozik a Zöld Iskola Programhoz, melynek alapelvei nagyon szépek, de mi ettől többet is tehetünk. Oktatási intézményeink is több lehetőséggel rendelkeznek, hogy ne pusztán zöld iskolák legyenek, hanem olyan iskolák, amelyek a teremtés védelmében is és a teremtésben való krisztusi megélésben is gondolkodnak.

Ugyanígy a közösségépítés, a közösségi alkalmak, a közösségi találkozások lehetőségét is eredményként kell tekinteni. Kiemelem azt a fajta krisztusi szolidaritást, ami a javak felhasználására, az eszközök megosztására, a tevékenység összeszervezésére irányul egy közösségen belül. Rengeteg energiát, pénzt, időt lehet megspórolni, ha krisztusi módon

akarunk cselekedni. Mindenképpen szeretttük volna elkerülni azt, hogy egyfajta ideológia szülessen meg. Ehelyett a Krisztusban teremtett, megváltott és az újjáteremtés kapujában lévő ember cselekvéséről van szó. A hatások között kell megemlíteni elvi szinten a pasztorális gondolkodásban való megjelenést, továbbá a pasztorális tevékenységeket befolyásoló jelenséggént a közösségépítés szintjén való megjelenést. Oktatási intézményeinket mindenképpen ide kell sorolni, hiszen a legtöbb helyen a Zöld Iskola Programon túlmutatóan jelenik meg ez a gondolkodás, bár azért nem minden küzdelem nélkül.

A társadalmi megjelenésre vonatkozóan e témában is van az egyháznak kompetens mondanivalója, amit szintén eredménynek lehet tekinteni.

Sok feladat vár még ránk. Sok új, konkrét feladat a nevelésben mind az indoklást illetően, mind pedig a tevékenységet illetően. Nagyon fontos tovább erősíteni a biztos antropológiai alapot, hogy ki az az ember, akiről gondolkodunk. Továbbá kiemelkedő jelentőségű a biztos és megfontolt együttműködés minden olyan szervezettel, amellyel lehetséges az együttműködés, amellyel nincs olyan lényegi különbség – akár a cselekvésben, akár az elvekben –, vagy nincs egyéb olyan más tevékenysége, ami miatt ne lehetne együttműködni.

Emellett mindenképp fontosnak gondolom a tényleges önkorlátozás szorgalmazását mind egyéni, mind pedig közösségi életünkben. Mert egyébként valóban egy össznépi riadalom vagy akár panaszáradat alakulhat ki, miközben a cselekvést már túl veszélyesnek vagy egyszerűen kényelmetlennek gondoljuk.

Ma kereszténynek lenni – és főleg társadalmi szinten vállalni a jelenlétet – prófétai cselekedet. A társadalom más területén is, de ezen a területen egészen bizonyosan.

BARITZ SAROLTA LAURA OP

A Felelősségünk a teremtett világért püspökkari körlevél folytatása a gazdasági életben: a KETEG-történet

A 2008-ban napvilágot látott püspökkari körlevél egyik része a gazdaságról szólt. Megfogalmazódott benne, hogy milyen is az a gazdasági paradigma, amely az egyház társadalmi tanításán alapszik, s egy fenntartható világot tesz lehetővé, amelyben az ember a központ, a környezet sorsát pedig nem a profitérdek határozzák meg, hanem az ember mint a teremtett világ őrzője és művelője, s a gazdaság szolgáló szerepet játszik a közjó megvalósításában. Ennek a résznek a megfogalmazása után, de csírájában már korábban is egy „mozgalom” kezdett kibontakozni a magyar keresztény gazdasági szakemberek és közgazdászok körében, amely a KETEG (Keresztény Társadalmi Elvek a Gazdaságban) képzés és misszió képében csúcsosodott ki.

Magyarországon hagyományosan is felbukkant az egyház társadalmi tanításán alapuló közgazdaságtan eszméje, gondoljunk csak Prohászka Ottokár vagy Horváth Sándor OP munkásságára, de a közelmúltból is van említésre méltó kezdeményezés, mely Kindler József professzor és kutatócsoportja, az „ALTERN csoport” (Dabóczi Kálmán, Kocsis Tamás, Baranyi Árpád) tevékenységére vezethető vissza. Kindler József és az ALTERN a Budapesti Corvinus Egyetem

munkatársaiként az utilitarista háttérű főáramú gazdaság térnyerése közepette, az 1990-es években hirdettek egy alternatív közgazdasági rendszert, melynek alapja a katolikus egyház társadalmi tanítása volt. Ismeretségi hálózatot teremtettek más olyan külföldi gazdasági szakemberekkel is, akik ebben a gazdasági paradigmában dolgoztak; publikálták ezek és más releváns források munkáit, konferenciákat szerveztek, saját könyveket adtak ki. Az ő munkásságukhoz csatlakozik a KETEG képzési és missziós tevékenysége.

A KETEG a püspökkari körlevél után két évvel, 2010-ben jött létre egy posztgraduális, esti-szabályozó képzés formájában, a Sapientia Szerzetesi Hittudományi Főiskola képzési keretein belül. Rendhagyó képzési programot hirdetett mind a Sapientia Főiskola teológiai profilja, mind a főáramú közgazdaságtan szempontjából, hiszen egy teológiai főiskolán került sor gazdasági jellegű képzésre. Ahhoz, hogy ennek jelentőségét megértsük, nézzünk bele egy kicsit ennek az új – valójában a régi, tradicionális – gazdasági paradigmának a logikájába.

XVI. Benedek pápa a *Caritas in veritate* kezdetű enciklikájában említ egy teóriát: a „tágabb értelem” (expanded reason) elvét. Ez annyit jelent, hogy egy szaktudomány (mint például a biológia, az orvoslás, a fizika, a gazdaság stb.), akkor nyeri el teljes, holisztikus értelmét, ha vizsgáljuk a tudomány végső célját és emberképét is. Ezt a vizsgálódást teljes körben csak a filozófia és a teológia tudományának bevonásával tudjuk megtenni. Ezért ha – a mi esetünkben – a gazdaságot mint az emberek szolgáltóját a maga teljességében szeretnénk tanulmányozni, a tanulmányokba be kell vonni a filozófia és a teológia tárgykörét is.

Az új (régi, tradicionális) gazdasági paradigma logikája is megköveteli ezt a bevonást. Az egyház társadalmi tanítása szerint a gazdaság „emberközpontú gazdaság”. Szent II. János Pál pápa 1981-es *Laborem Exercens*¹ kezdetű enciklikájában kifejti, hogy az ember alanya, alapja és egyben célja a gazdasági folyamatnak, így központi, célszerepe van a gazdaságban. Tehát nem csupán munkaerő, erőforrás, fogyasztó, vagyis a profitmaximalizálás eszköze, ahogy a főáramú utilitarista gazdaság tekint az emberre.

A KETEG ennek a szellemnek megfelelően létrehozott egy olyan gazdasági képzést, amelyben három tantárgyblokkban történik a közgazdaságtani oktatás:

1. filozófiai-teológiai blokk,
2. társadalomtudományi blokk,
3. gazdasági blokk.

A filozófiai-teológiai blokkban történik az emberről és mibenlétéről szóló megalapozás, a fundamentális teológia, dogmatika, egyháztörténelem, morális teológia bevonásával, s a filozófiai, teológiai antropológia részletes tanításával. Itt kerül sor az egyház társadalmi tanításának széleskörű bemutatására is. Főbb filozófiai irányzatok a blokkban: Arisztotelész, Aquinói Szent Tamás, a természettörvény, a perszonalizmus.

Az etikai tárgyak is tág körben kínálják az ismereteket: fundamentális, erény-, bio-, üzleti és társadalometikák kerülnek bemutatásra, továbbá a világvalóságok etikája.

A társadalomtudományi blokk mintegy látókörbővítő céllal vesz részt a programban: jog, politológia, demográfia, szociológia, társadalompszichológia

¹ TOMKA MIKLÓS – GOJÁK JÁNOS: *Az Egyház társadalmi tanítása. Dokumentumok*, Szent István Társulat, Budapest, 2005, 367–414.

adják a blokk tartalmát olyan szakemberek interpretációjában, akik keresztény szellemben, az egyház társadalmi tanításának alapján adják tovább az ismereteket.

A gazdasági blokk sajátossága, hogy olyan tanárok oktatják, akik a fentebb említett emberközpontúság szellemében művelik a közgazdaságtant. Nem itt tanuljuk meg az alapvető közgazdasági tárgyakat, mint például matematika, statisztika, pénzügy, számvitel, hanem olyan speciális gazdasági témák kerülnek terítékre, mint a keresztény gazdasági, társadalmi logika, a felelős marketing, az emberközpontú vezetés, szervezés és szervezetfejlesztés, a vállalatgazdaságtan és menedzsment, a közpénzügyek, az államadósság, mind-mind az egyház társadalmi tanításának szellemében.

Gyakorlati projekt is része az oktatásnak, amelyben a hallgatók emberközpontú szellemben működő céget, szervezeteket ismerhetnek meg.

A KETEG-képzést a Sapientia Főiskolán mintegy 20–22 tanár végzi, s 2010 óta közel 100 hallgató vett részt az oktatásban. A tanárok a Sapientia Szerzetesi Hittudományi Főiskoláról, a Budapesti Corvinus Egyetemről, a vállalkozói szférából, az államigazgatásból, a Magyar Tudományos Akadémiáról s más egyetemekről kerülnek ki.

A következő állomás a KETEG fejlődésében a Sapientia Főiskola és a Budapesti Corvinus Egyetem együttműködési megállapodása volt 2013-ban. Ekkor történt meg a Corvinus Egyetemen három választható tantárgy bevezetése a nappali tagozaton *Emberközpontú gazdaság* gyűjtőnévvel. Itt hasonló struktúrában folyik az oktatás, mint a Sapientia Főiskolán, ugyanazokkal a tanárokkal, csak egy-egy tantárgyba sűrítve a tananyagot. Alapszinten

egy tárgy van, mesterszinten az *Emberközpontú gazdaság teológiai, filozófiai alapjai* és az *Emberközpontú közgazdaságtan* tárgyak választhatók. 2013 óta szemeszterenként összesen 150–180 hallgató veszi fel a tárgyat, tehát eddig közel kétezer corvinusos hallgató ismerkedhetett meg az emberközpontú gazdasági elvek mibenlétével. A Budapesti Corvinus Egyetemen való együttműködés sikerét az is mutatja, hogy folyamatban van az együttműködés szorosabbá tétele, a közös oktatás továbbfejlesztése is.

A KETEG vezetői felismerték, hogy az emberközpontú gazdaság elveinek oktatással való terjesztését az tenné teljessé és széleskörűvé, ha az oktatási programot PR marketingtevékenységgel is támogatnánk. Így jött létre a KETEG-OIKONOMIA Kutatóintézet Alapítvány 2015-ben. Az alapítványt két szervezet alapította, aminek szimbolikus jelentősége van: az egyik alapító a domonkos nővérek szerzetesrendje, a másik az ÉrMe Hálózat, az értékek mentén tevékenykedő keresztény üzletemberek hálózata. Ez a felállás az alapítvány célját tükrözi, melynek szimbóluma a termék és a termékmenedzser: a KETEG-elveket, amelyeket a domonkos nővérek szimbolizálnak, mint terméket teszi piacképesé a termékmenedzser, az ÉrMe, amely gazdasági, üzleti szakértelmét adja, hogy minél több emberhez eljussanak az emberközpontú gazdaság alapelvei. Így 2015-től az alapítvány több nagy léptékű, többszáz fős konferenciát szervezett Budapesten a marketingről, a boldogságról, a pénzügyekről neves külföldi és magyar, az egyház társadalmi tanításának szellemében munkálkodó előadókkal. Az alapítvány több, a témában nagy jelentőségű könyvet fordított le és adott ki; továbbá a tanárokkal íratott saját szakkönyveket is publikált, melyeket az oktatásban

használnak fel; szalont vezet, s legutóbb megszervezte a *Tágabb értelem* beszélgetéssorozatot, melyben a benedeki elv² jegyében számos neves szakértő beszélgetett egy filozófussal vagy teológussal egy-egy adott tudományág végső céljáról, emberképéről. Az alapítvány jelentős médiajelenlétet mutat fel, és jelentős az online tevékenysége, publikációs tevékenysége is. Az alapítvány kalkulációi szerint évente több mint százezer embert ér el.

Tevékenységének csúcsát a KETEG 2017-ben érte el, amikor elnyerte a vatikáni Joseph Ratzinger – XVI. Benedek Alapítvány és a madridi Francesco de Vittoria Egyetem pályázatának első díját, az „Expanded Reason Award” díjat a Chicago-i Loyola Egyetemmel együtt. A díjért, amely a KETEG oktatói és missziós munkáját, továbbá az egyház társadalmi tanításához való hűség megjelenését értékelte, 365 pályázó versengett.

Röviden nézzük meg, melyek is azok az alapelvek, amelyek paradigmaváltást jelentenek a közgazdaságtanban, a gazdasági életben a jelenkori főáramú, haszonelven nyugvó gazdasági elvekhez képest.

Az ember az első a struktúrához képest

Az első tétel, amely paradigmaértékű változást jelent, s amely „kiveri a biztosítékot” a mai világban, az, hogy „az ember az első a struktúrához képest”. A főáram állítása, hogy a gazdasági élet a gazdasági törvényeken, a gazdasági rendszeren nyugszik, a gazdasági struktúra az alapja a gazdaságnak.

² XVI. BENEDEK: *Caritas in veritate*, Szent István Társulat, Budapest, 2009.

Ebben a felfogásban az ember mint eszköz, a profit maximalizálásnak eszköze jelenik meg, mint fogyasztó, munkaerő, erőforrás, tehát nem a teljes ember, a test és lélek egysége, csak annak bizonyos jellemzői az anyagvilág szférájában. Az egyház társadalmi tanítása azonban kimondja az ember elsőbbségét a struktúra előtt, rámutatva, hogy az ember szabadsága és felelőssége, belső motivációjának ereje képessé teszi őt környezetének megváltoztatására, a struktúra legyőzésére. Az ember szabadságát a struktúra sem tudja elvenni. Így kimondható az a tétel, hogy a struktúra és egyén elsőbbségének kérdésében a végső meghatározó az egyén, aki állandó kölcsönhatásban áll a struktúrával. A rendszer, amelyben élünk, visszahat az egyénre, de a végső meghatározó az ember maga.³

Erre a levezetésre támaszkodva kimondhatjuk azt is, hogy ha a rendszer és az ember viszonyában az ember a meghatározó, akkor *amilyen az emberi értékrend, olyan lesz a ráépülő gazdasági rend*. Tehát a haszonelv alapján álló egyének a mai, főáramú gazdaságot valósítják meg, de ha az erényetika elvei szerint gondolkodó emberek lennének a gazdaság alanyai, létrejönne az ún. erényetikai vagy háromdimenziós gazdaság⁴. A paradigmaváltás tehát az emberi értékrend változásától s még közelebről a motivációtól függ. A kulcs az emberi értékrendben, szemléletben található. A mohóság és kapzsiság által motivált gazdasági aktushoz képest paradigmaváltást jelent az

³ AZ IGAZSÁGOSSÁG ÉS BÉKE PÁPAI TANÁCSA: *Az Egyház társadalmi tanításának kompendiuma*, Szent István Társulat, Budapest, 2007, 132 és II. Vatikáni Zsinat: *Gaudium et spes*, 14, in Diós István (szerk.): *A II. Vatikáni Zsinat dokumentumai*, Szent István Társulat, Budapest, 2000, 649–739.

⁴ BARITZ SAROLTA LAURA OP: *Háromdimenziós gazdaság. Lehet gazdálkodni erényetikai paradigmában*, Kairosz, Budapest, 2016.

értékteremtő, szolgáló, másoknak jót akaró szemléletű gazdasági tett. A szemléletváltás pedig mind egyéni, mind strukturális feladat. Egy állam szabályozó eszközökkel, különböző politikákkal – mint oktatás-, média-, gazdaság-, kultúrpolitika stb. – segíthet elő szemléletváltást, de alapvetően az egyén saját belátásán múlik, milyen értékrendet fog megvalósítani életében. Itt jöhet biztatásul a természettörvény, amely szerint az ember alapirányultságában erkölcsi lény, s alapvető hajlama van a jóra.⁵

Az erényetikai háromdimenziós gazdaság egyik jellemzője, hogy gazdaság és erkölcs viszonyában alapvetően különbözik az utilitarista paradigma rendszerétől. Míg a haszonelvű gazdaságban a gazdaság és erkölcs között egy „csatolmányi” viszony áll fenn, azaz az erkölcs eszközként jelenik meg a haszon felhalmozása érdekében, addig a háromdimenziós gazdaságban szerves egységet alkot a gazdaság és az erkölcs. Az erkölcsi szféra javai mintegy keretezik, meghatározzák a gazdaság javait, s csak velük együtt értelmezhetőek. Így beszélhetünk átlátszó, igazságos, tisztességes pénzügyekről, bátor marketingről, emberbarát gazdálkodásról stb.

Ha a gazdaságtörténetet kiterjesztjük az ókori gyökerekig s levezetjük a jelenkorig, belátható, hogy az erényetikai gazdasági paradigma hosszabb és mélyebb nyomokat hagyó szakasza volt a gazdaság történetének, mint a csupán mintegy 250 éves utilitarista gazdaság története.

Az erényetikai paradigma másik jellemzője, hogy a „jó” objektív jellegű, a boldogság – a hedonizmus helyett – az emberi kiteljesedést, céltételezést, az

⁵ AQUINÓI SZENT TAMÁS: *A teológia foglalatja*, Gede Testvérek, Budapest, 2002, II-I. k. 94. sz. 2.

emberi kapcsolatokat és a lelki életet veszi alapul, s a közjót ezen keresztül ragadja meg.

Az emberi kapcsolatok az ÉN-TE perszonalista képlet⁶ szerint alakulnak – az utilitarista ÉN-AZ kapcsolat helyett, s bevezetjük az objektív önérdek fogalmát, amely kimondja, hogy valódi szükségleteimben a másik ember jólléte is benne van. Ha az üzleti partnerek önérdeke eszerint alakul, létrejöhet az együttműködés, s a nyertes-nyertes viszony a piacon. Az ilyen piaci struktúra gyümölcsözőbb, mint a halálos verseny és a nyertes-vesztes séma; a játékelmélet alapján is belátható, hogy a nyertes-nyertes struktúra nagyobb összhozamot produkál, mit a nyertes-vesztes struktúra.

A profit nem cél, hanem eszköz

Az erényetikai vagy háromdimenziós gazdaság második nagy horderejű kulcstétele, hogy a profit nem cél, hanem eszköz. Ennek az állításnak a bizonyításához visszanyúlunk Arisztotelészhez⁷ és Aquinói Szent Tamáshoz, akik az anyagi javakról értekezve bevezetik a javak hierarchikus rendjének tételét. Az ókori görög filozófusok rámutattak, hogy a világ javai, értékei között létezik egy hierarchikus rend, amelynek legalsó szintjén állnak az anyagi javak s a legfelső szintjén az erkölcsi értékek. Aquinói Szent Tamás a *Summa Theologiae* I. k. 5, sz. 6.-ban a „jó”-król gondolkodva három kategóriát jelöl meg, amelyek között analogikus kapcsolat áll fenn. Mindhárom kategória közös vonása, hogy jók, s megvannak a sajátos vonásaik is. A „hasznos jók” nem mások, mint

⁶ MARTIN BUBER: *Én és Te*, Európa, Budapest, 1994.

⁷ ARISZTOTELÉSZ: *Politika*, Gondolat, Budapest, 1994.

az anyagi javak, jellemző sajátosságuk, hogy eszközök. Annyiban jók, amennyiben elősegítik más „jó”-k létezését, mint például a keserű orvosság. Az „erkölcsi jók” sajátos vonása, hogy prioritást élveznek minden más jó előtt, ők a legfőbbek. A „gyönyörködtető jók” kísérik a többi jót, s nem célok, mint a hedonizmusban.⁸

A háromdimenziós gazdaság s benne a profit logikája erre a tamási képletre épül fel:⁹ az első két dimenzió kifeszíti a „hasznos jók”, vagyis az anyagi javak síkját. Itt található a gazdaság anyagi jellegű alapkategóriái, mint tőkejavak, pénzügyi eszközök, marketingstratégia, s itt található a profit is mint a gazdálkodás alapvető tényezője. Ezek a javak *eszközei* a gazdasági rendszernek. A gazdasági rendszert a vertikális, felfelé mutató harmadik dimenzió teszi kompletté, amelyben a tamási „erkölcsi jók” szerepelnek: a gazdálkodás immateriális javai, mint a közjó, a bizalom, az igazságosság, a szolidaritás, a kölcsönösség, a mértékletesség – s maga az élet. Ezek a javak *céljai* a gazdálkodásnak, az első két dimenzió javai ezek létrejöttét segítik elő mint eszközök.

Látjuk tehát, hogy a háromdimenziós gazdaság vagy erényetikai gazdasági paradigma, vagy az egyház társadalmi tanításán alapuló gazdasági rendszer, vagy az emberközpontú gazdaság jellemzője az erkölcsi, szellemi értékek, erények jelenléte a gazdaságban. A profit itt nem uralkodik és nem végső cél, mint a jelenkori főáramú gazdaságban, hanem eszköz, amely szolgál. Ebben a minőségében jó. A pénzről pedig azt mondjuk, hogy a „szolgák szolgája”, vagyis az anyagi (hasznos) javak alatti hierarchikus fokozaton áll, hiszen a pénz az anyagi javakkal való

⁸ AQUINÓI SZENT TAMÁS: *A teológia foglalatata*. i. m., I. k. 5. sz. 6.

⁹ BARITZ SAROLTA LAURA OP: *Háromdimenziós gazdaság*, i. m., I. 3. és 4. fejezetek.

bánás eszköze. Aquinói Szent Tamás kimondja, hogy a pénzszerzés (pecuniativa) alacsonyabb fokon áll, mint a pénzhasználat (economica),¹⁰ tehát a javak hierarchiájának legalján a pénz szerzése található. Ez gyökeres ellentéte a mai főáramú paradigmának, ahol a pénzfelhalmozás a legfőbb gazdálkodási cél, és a pénz a szolgáló szerep helyett a mammon jelmezét ölti magára.

Mindezen tételek után kimondhatjuk a konklúziót: az így létrehozott és lebonyolított gazdasági tevékenység végső célja: a közjó szolgálata. A közjó pedig nem más, mint „emberi kiteljesedés egyéni és közösségi szinten egyaránt”,¹¹ vagyis az emberek boldogsága.

Ez a rövid összefoglaló alátámaszthatja a körlevél azon meglátását, hogy csak az emberközpontú gazdaság biztosíthatja a fenntarthatóságot, a teremtett világ megőrzését, a környezet védelmét, őrzését, művelését. A paradigmaváltást az emberi értékrend terén kell véghezvinni. A fentiek alátámasztásául néhány könyvet ajánlunk az olvasó figyelmébe, amelyeket a KETEG gondozott:

BARITZ SAROLTA LAURA – DABÓCZI GERGELY (szerk.): *Emberközpontú gazdaság, szakkönyv az etikus és fenntartható gazdasághoz*, KETEG-OIKONOMIA Kutató Intézet és Alapítvány, Budapest, 2016.

ANTONIO GENOVESI: *Értekezések a kereskedelemről, avagy a polgári gazdaságról*, Kairosz, Budapest, 2016.

BARITZ SAROLTA LAURA OP: *Háromdimenziós gazdaság. Lehet gazdálkodni erényetikai paradigmában*, Kairosz, Budapest, 2016.

¹⁰ AQUINÓI SZENT TAMÁS: *A teológia foglalatata*, i. m., II-II. k. 77 és 78.

¹¹ HELEN ALFORD OP – MICHAEL NAUGHTON: *Menedzsment, ha számít a hit*, Kairosz, Budapest, 2009, I. 2. fejezet.

- LUIGINO BRUNI – STEFANO ZAMAGNI: *Civil gazdaság. Hatékonyság, méltányosság, köz-jóllét*, L'Harmattan, Budapest, 2013.
- HELEN ALFORD OP – MICHAEL NAUGHTON: *Menedzsment, ha számít a hit*, Kairosz, Budapest, 2009.
- PAUL H. DEMBINSKI: *Etika és felelősség a pénzügyi életben*, KETEG Oikonomia Kutató Intézet Alapítvány, Budapest, 2018.

További idevágó irodalom

- MARTIN BUBER: *ÉN és TE*, Európa, Budapest, 1994.
- AQUINÓI SZENT TAMÁS: *A teológia foglalatja*, I., II-I., II-II., Gede testvérek, Budapest, 2002.
- TOMKA MIKLÓS – GOJÁK JÁNOS: *Az egyház társadalmi tanítása. Dokumentumok*, Szent István Társulat, Budapest, 2005.
- AZ IGAZSÁGOSság és BÉKE PÁPAI TANÁCSA: *Az Egyház társadalmi tanításának kompendiuma*, Szent István Társulat, Budapest, 2007.
- ERICH FROMM: *Önzés, önszeretet és önérdek*, in Kindler József – Zsolnai László: *Etika a gazdaságban*, Keraban, Budapest, 1975.
- ERICH FROMM: *Birtokolni vagy létezni? Egy új társadalom alapvetése*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1994.
- TIM KASSER: *Az anyagiasság súlyos ára*, Ursus Libris, Budapest, 2005.
- ARISZTOTELÉSZ: *Nikomakhoszi etika*, Európa, Budapest, 1997.
- ARISZTOTELÉSZ: *Politika*, Gondolat, Budapest, 1994.
- XVI. BENEDEK: *Caritas in veritate*, Szent István Társulat, Budapest, 2009.

NEMES CSABA

**Mi született az MKPK
körlevele nyomán?**

**Egyházi és civil elköteleződés
a teremtésvédelemért**

Kitekintés a világra – előzmények

„Saját generációnk felelőssége, hogy a következő generáció számára átadjuk a folyamatos jóllét feltételeit” – ez egy megfontolt fenntarthatósági gondolatszigorúanésszószerintvéveis. Ami a meglepő – vagy talán nem is annyira az –, hogy ez a „Paley Bizottság”, azaz az ún. USA Elnöki Anyagpolitikai Bizottság 1952 végére elkészült ötkötetes jelentésének fő missziója volt.¹ A hidegháború intenzív szakaszában, a koreai háború idején, egy következő világháború kitörésének fenyegető árnyékában azért jött létre ez a jelentés, hogy felmérje az USA természeti erőforrásait, ásványi kincseit, tartalékait. A legfőbb cél az volt, hogy tisztában legyenek a döntéshozók azzal, milyen erőforrásokkal rendelkeznek, és ezek az erőforrások mennyi ideig kiaknázhatók. A jelentésben prognózisokat is készítettek a különböző

¹ THE PALEY COMMISSION: *Resources for Freedom, A Report to the President by the President's Materials Policy Commission, 1952: Vol. I, Foundations for Growth and Security*, The President's Materials Policy Commission, 1952.

nyersanyagok várható keresletére és a hazai készletek kimerülésére vonatkozóan.

Rachel Carsonnak, *A néma tavasz* szerzőjének 1962-ben kiadott, a mezőgazdaságban felhasznált vegyszerek veszélyeire figyelmeztető szavait nem vették komolyan a döntéshozók, de a nagy befolyással bíró tudóscsoport, a Római Klub által 1972-ben kiadott *A növekedés határai* című munkát sem, és úgy tűnik, hogy még ma is ugyanez a helyzet. Pedig az azóta eltelt több mint negyven évben bekövetkezett változások és az akkori modelleredmények közel állnak egymáshoz. Igaz ugyan, hogy például a rendkívül veszélyes DDT (a hírhedt diklór-difenil-triklór-etán) forgalmazását és használatát 1960-as évek második felében elkezdték korlátozni, sőt, a világon először Magyarországon (1968-ban) tiltották be végérvényesen, de a helyére kerültek más, talán az emberre nem oly közvetlenül veszélyes, de az élővilágot azóta is tizedelő vegyszerek. A globális környezetvédelem terén a kezdet 1972: az emberi környezet megóvásával foglalkozó első világkonferenciát Stockholmban rendezték meg, ahol először deklarálták az „emberhez méltó környezethez való jogot”, és létrejött a UNEP (United Nations Environmental Program), az ENSZ azóta is működő szakosított környezetvédelmi szervezete. Ugyanakkor a világ döntéshozóinak az alapállása azóta is az, hogy nem történt nagyobb katasztrófa, ráadásul sokkal több embert sokkal nagyobb jólétben tart el a Föld, mint 1972-ben.

Mégis mi történt azóta? Négy évtized alatt megduplázódott a Föld lakossága, többszörösére nőtt a vízfogyasztás, vészesen lecsökkent a megművelhető földterületek nagysága, és csökkent a fajok sokszínűsége, ami az ökológiai egyensúly fennmaradásának legfontosabb eleme. Egyre

gyorsabban fogy az egy főre eső vízkészlet, és olyannyira gyorsul Afrikában a talaj degradációja, hogy ez a jelenség valódi és masszív népvándorlást fog okozni a következő tíz évben. Az időjárást tekintve egymást követik az elemi csapások és a szélsőséges éghajlati rekordok.

Ha továbbra is úgy gondoljuk, hogy nincsenek határok, akkor majd a természet fog figyelmeztetni bennünket arra, hogy hol a határ.

Nemzetközi környezetpolitikai mérőöldkő volt az ENSZ 1992-ben Rio de Janeiróban megrendezett Környezet és Fejlődés Világkonferenciája. Nagy lépésnek tűntek az ott elfogadott egyezmények, a 21. századra kitűzött feladatok, de a megvalósult eredmények nem igazolják az akkori reményeinket. Abban az időben nagyot változott a világ: szétestek az európai kommunista diktatúrák, kinyílt a szabad világ, és ezzel párhuzamosan rendkívüli fejlődésnek indultak a globális szabadkereskedelmi hálózatok. Sokszorosára emelkedett az ipari termelés és a fogyasztás – jóindulatú feltételezések szerint mindannyiunk jóléte érdekében. Mindeközben nyilvánvalóvá válik – erről számol be a Gazdasági Együttműködési és Fejlesztési Szervezet (OECD) jelentése) –, hogy bár a fejlettségbeli különbségek a világ országai között valamennyire csökkentek, az egyes társadalmakon belül a legszegényebbek és a leggazdagabbak közötti különbségek növekedtek. Észre kell venni, hogy a bioszférát szinte kontroll nélkül kizsákmányoló gazdaság élehetlenné teszi a Földet gyermekeink, unokáink számára, és ezzel párhuzamosan az egyenlőtlenségeket is fokozza, szegények milliárdjait termeli ki.

Az 1997-ben az ENSZ által indított ún. Globális Környezeti Kitekintések (Global Environmental

Outlook: GEO²) egyre súlyosabb folyamatokat tárnak fel. 2019 márciusára készült el a „GEO-6”, azaz a hatodik jelentés, amelyből újra az állapítható meg, hogy a globális környezetre ható folyamatok növekedésének mértéke, intenzitása, terjedése példa nélküli. A GEO-6 már tartalmaz jó és követendő megoldásokat és példákat, de ilyen megoldások akár még itthon és a szomszédos országokban is találhatóak, amelyeket érdemes vizsgálni, követni és továbbadni. A GEO-jelentések célja, hogy megalapozott információkkal lássák el a döntéshozókat és a társadalmakat annak érdekében, hogy 2050-re már mindenki egy fenntartható világban élhessen. A folyamat huszonöt évvel ezelőtti beindítása óta a helyzet súlyosbodott. A növekvő gazdaságok egyre nagyobb terhet rónak a természeti-környezeti rendszerekre, egyre inkább a jövőt destabilizáló tényezővé válnak. Az ENSZ szakosított szervének becslése szerint 2100-ra az emberiség lélekszáma eléri majd a tízmilliárdot, és nagyjából itt is tetőzik. Ázsia és Afrika népessége gyorsabban fog növekedni, míg Európáé és Észak-Amerikáé stagnál. Az is igaz, hogy a sokasodó népesség talán nem jelent majd gondot, amennyiben sikerül jelentősen csökkenteni a gazdaság (ipari termelés, szolgáltatások, fogyasztás) nemcsak fajlagos, hanem abszolút mértékű környezeti terheit és ezzel együtt társadalmi költségeit is.

² Vö. Global Environmental Outlook Report: GEO-1 (1997); UN Environment's sixth Global Environment Outlook GEO-6 (2019) United Nations Environment Programme: unenvironment.org [2020. 01. 15.]

Itthon az 1990-es évek elejétől kezdődött el egy erőteljes környezet- és természetvédelmi, területfejlesztési és vízgazdálkodási, jogszabályalkotási és stratégiai tervezési kormányzati folyamat. Mindez úgy, hogy néhol gyengébben, néhol erősebben, de megjelentek, megjelenhettek a fenntarthatóság szempontjait használva a nemzetközi, illetve az ún. riói folyamat eredményei. 1998-ban elkészült az első hat évre szóló Nemzeti Környezetvédelmi Program (NKP), a 2000-es évek közepétől a második, harmadik és a jelenlegi negyedik NKP is, amelyek már komplex környezeti és gazdasági, fenntarthatósági megközelítésben próbálják meg kezelni a kialakult – kétségtelenül összetett és egyre nagyobb veszélyeket rejtő – természeti és környezeti degradációs folyamatokat. 2013-ban elfogadta az Országgyűlés a 2009-ben alakult Nemzeti Fenntartható Fejlődési Tanács által benyújtott Nemzeti Fenntartható Fejlődési Stratégiát (NFFS), amely a fenntarthatóság erőforrása: az emberi, a társadalmi, a gazdasági és környezeti erőforrások harmonikus egyensúlyának megteremtésére koncentrál. Az NFFS legutóbbi előrehaladási jelentései már tartalmazzák az ENSZ Közgyűlése által 2015-ben elfogadott, ún. Fenntartható Fejlesztési Célok (Sustainable Development Goals: SDGs) összevetését a keretstratégia-célokkal és azok megvalósulásával. Szakpolitikai, dokumentálható megközelítésben jól állunk ugyan, de a valódi cselekvésekre – az átmenetre való felkészülésre, a fenntartható, helyi erőforrások védelmére, azok bölcs használatára – koncentráló fejlődési fordulat még várat magára.

Többek között a bevezetőben röviden összegzett globális – környezeti és társadalmi – problémák

intenzitása és megoldatlansága volt az indíttatása a Magyar Katolikus Püspöki Konferencia „Minden általa és érte teremtetett” (Kol 1,16) – *Felelősségünk a teremtetett világért* körlevele megszületésének 2008-ban.³

A világon a negyedik ország voltunk, ahol a nemzeti katolikus püspöki kar teremtésvédelmi körlevelet adott ki, amely nemcsak magyarul, hanem angolul is megjelent. A *Felelősségünk a teremtetett világért* című püspökkari körlevél az egyház társadalmi tanításának és az ember környezet iránti felelősségének kapcsolatáról szóló mély elemzés. A körlevéllel együtt három kiegészítő kötet is megjelent a Szent István Társulat kiadásában, amelyek a dokumentumban leírtak gyakorlatba ültetését hivatottak elősegíteni. 2008-ban az Országos Lelkipásztori Intézetben az akkori vezető, Nobilis Márió atya kezdeményezésére és vezetésével teremtésvédelmi munkacsoport alakult a gyakorlati teendők kidolgozására. 2010 végén hozta létre a Magyar Katolikus Püspöki Konferencia Caritas in veritate bizottságát, melynek feladatai között – az egyház társadalmi tanításának keretében – kimondottan szerepel a teremtésvédelem szemléletmódjának előmozdítása. A témához értő civil és egyházi tagokból álló teremtésvédelmi munkacsoport aktivitása kapcsán 2011-ben alakult meg a Naphimnusz Katolikus Teremtésvédelmi Egyesület⁴ abból a célból, hogy aktívan segítse és koordinálja a magyar katolikus közösségek teremtésvédelmi együttműködését, összegyűjtse és tájékoztassa a teremtetett világ megóvásáért tevékenykedni szándékozókat.

³ MAGYAR KATOLIKUS PÜSPÖKI KONFERENCIA: *Felelősségünk a teremtetett világért*, Szent István Társulat, Budapest, 2008.

⁴ Vö. www.teremtesvedelem.hu [2020. 01. 08.]

Be kell látni, hogy a teremtésvédelem más, mint egy összetett szakpolitikai személetmód. Ugyanakkor ha komolyan vesszük, a teremtésvédelmi szemléletből bátran levezethetők a bevezetőben összegzett világproblémákra adható szakpolitikai válaszok. Az eddig kipróbált nemzetközi és hazai szakpolitikai megoldások – mint ahogyan ez látható – kevéssé bizonyultak hatékonynak és hatásosnak. Van néhány globális probléma, mint például a kéndioxid-kibocsátás – savas esők –, amely már húsz éve viszonylag jól megoldódott (Kínát és Indiát kivéve), vagy a sztratoszférikus ózon csökkenésének az ügye, ahol az ózonkárosító vegyi anyagok használatának a visszaszorítása néhány kivétellel sikeres lett, és húsz-harminc év múlva már nem kell használni erős fényvédő hatású szereket, mert nem lesz akkora az ultraibolya-sugárzás a káros tartományban. A fejlett országokban már évtizedek óta megoldott szanitáció a fejlődő országokban is lassú, de biztos fejlődése mellett a többi globális fenntarthatósággal összefüggő világproblémára még megközelítőleg sem született megfelelő válasz. Az elmúlt néhány száz év meghatározó technokrata megközelítéseinek, a technikai, mérnöki megoldásokban való kizárólagos bizalomnak és lehetőségeknek már látszanak a határai, sőt jól látszanak a rendkívüli terhei és a szinte felmérhetetlen károk is, amelyeket okoztak. A fejlett országok szakpolitikai megoldásai legtöbbször helyes irányúnak tűnnek, de a szabályozási eszközök, a fejlesztések nem elégségesek, és nem hozzák a várt eredményeket.

A jóindulatú zöld technokrata megközelítés abból indul ki, hogy minden eddig okozott és elismert

kár egyrészt megfelelő szabályozással, másrészt a rendelkezésre álló technológiával megoldható, sőt megelőzhető, ha kellő óvatossággal használjuk a napjainkban is rendkívül pazarlóan használt ipari, mezőgazdasági és szolgáltatási rendszereinket. E vélemény képviselői feltétlen hisznek a „lépésről lépésre” Karl Popper-i utópista mérnöki tervezési megközelítésében, és hisznek a technológiai módszerek teljes hatalmában. Vannak ugyanakkor úgynevezett szkeptikusok, akik csak nagyon csekély mértékben fogadják el, hogy az emberi tevékenység visszafordíthatatlan és akár katasztrófát is okozó változásokat okozhat a természetben.

Vannak mások, akik csakis a régi – akár több száz éves – hagyományos módszereket keresik, és csak azokat tartják üdvözítő megoldásnak, elhanyagolván, hogy ma már rosszabb a helyzet annál, hogy ilyen – bár szimpatikus – megoldásokkal el lehetne érni átfogó eredményeket. Sok helyi vagy országos civil szervezet – sok helyen jól és sikeresen – részben az előbbi, hagyományos módszereket támogatja, részben pedig – ahogy a kormányok is – a nagy nemzetközi ENSZ- és/vagy EU-s intézmények által támogatott szakpolitikai megközelítéseket részesíti előnyben. E nemzetközi megoldási rendszerek között vannak igazán kitűnő irányú módszerek, de egy részük valamilyen nagyhatalmi ipar- és exportstratégiai indíttatású, és sokszor a szinte minden nemzetközi intézményben hangoztatott szubszidiaritás elvét teljesen figyelmen kívül hagyó nemzetközi kormányzási megoldás.

Vannak nagyon jó szándékú nemzetközi példák, jó szabályozási és fejlesztési gyakorlatok. Ilyen például az EU ún. vízkeret irányelve. Az irányelv célja természetes vizeink jó ökológiai állapotba hozása. A szabályozás

átfogó és holisztikus célú, a megvalósítása rendkívüli fontosságú, de meglehetősen erős elemzési és fejlesztési igényű. A végső cél mindenki számára érthető, hiszen gondoljunk csak el, hogy vizeink – a felszíniek és a felszín alattiak is – fogják fel és dolgozzák fel mindazt a szennyezést, ami a levegőből és az ember összes tevékenységéből származik. Jó a cél, jó a fogalmi keret, még a szubszidiaritásnak is megfelel, mégis: az életet adó vizeink szennyeződési kockázata alapjaiban nem változott, és a megújulásra vonatkozó állóképessége keveset javult. Fontosak a nemzetközi egyezmények és megállapodások is, hiszen ezek adják/adhatják a közös erőfeszítések feltételeit, de ezeknek mindenkire kell vonatkozniuk, és a helyi viszonyokra és erőforrásokra kell reflektálniuk a „közös, de megkülönböztetett felelősségvállalás” elvének alapján. Ugyanakkor az is igaz, hogy a nemzetközi egyezmények és megállapodások sokszor túlságosan technokrata és bürokratikus jellegűek, lassú a megvalósításuk. Hiányzik belőlük a közösen elfogadott, valóságos erkölcsi megalapozottság, felelősségvállalás, valamint hiányzik a megvalósításba vetett bizalom, hiányzik az elérhető/elérendő eredmény világos és közérthető megfogalmazása.

A bizalom, a közérthetőség, a magasabb rendű – mindenki számára egyszerűen értelmezhető – célszerűség teremtésvédelmi szemléleten keresztül, organikusan valósítható meg. Ezért is kiemelkedő a fenti megfontolások szerint Ferenc pápa *Laudato si'* enciklikája.⁵ Ez a dokumentum egyrészt egységes összefoglalása a pápa elődei és a kortárs püspökök teremtésvédelmi megnyilatkozásainak, gondolatainak, valamint friss, kompetens

⁵ FERENC PÁPA: *Laudato si'*, Szent István Társulat, Budapest, 2015.

tudományos eredmények becsatornázásával egy teljesen új, Ferenc pápa megfogalmazásában „átfogó ökológiai” szemléletű, a Szentírásra alapozott ökoteológiai dokumentum, másrészt olyan új, akár gyakorlati kézikönyvként is ajánlható útmutató, amely a mindennapjainkban is használható a globális problémák keresztény alapú megoldásainak keresésében. Az enciklika nem feltétlenül ad minden kérdésre konkrét választ, viszont keresztény közösségi értelmezést nyújt a megoldások kereséséhez. Ferenc pápa elődjétől idézett módon „ökológiai megtérésre” szólít fel. Értsük jól: ez azonos azzal, hogy az előbbi aspektusban is „újemberi” módon élünk, hiszen az új ember élete minden téren harmonikus a teremtett világgal, ami ökológiai megtérését is magában foglalja.

Tudom, hogy a teremtésvédelem még mindig furcsa fogalomnak tűnik sok hívő ember számára. Ha egy másik – talán már jobban ismert – fogalommal szeretném magyarázni, akkor azt is mondhatnám, hogy a teremtésvédelem keresztény erényetikai megalapozottságú fenntarthatóság. Célja legalább annyira a természet sokszínűségének – a földi élet immunrendszerének – a védelme, mint a családok, népek és nemzetek sokszínűségének, identitásának, szuverenitásának megőrzése és a szolidaritás kiteljesítése, a szülőföldön való élethez való jog és feltételek biztosítása; a sokszínű kultúra és a hagyományok tisztelete; valamint a tiszta és biztonságos környezet (víz, légkör, talaj) megőrzése és helyreállítása unokáink számára is. Mindezekhez a saját – emberi, társadalmi, gazdasági és környezeti – erőforrásaink használatára, ha kell, kölcsönbe adására is szükség lehet. Melyek ezek az erőforrások?

A fenntarthatóság erőforrásai

Egyszerűen megközelítve a teremtésvédelem keresztény érényetikai megközelítése a sarkalatos érényekre alapozható:

- az okosság: a jóra irányuló megoldások keresése, a házat, hazát „kősziklára”, azaz Jézus Krisztusra alapozva;
- a bátorság: a problémákkal való őszinte szembenézés, azaz hogy őszintén vegyük számba, nem titkolva mások és magunk előtt, milyen mélyreható természeti és társadalmi degradációs folyamatok irányát kell megváltoztatnunk;
- az igazságosság: a méltányosság és az evangéliumi szeretetparancs követése;
- a mértékletesség: közzgazdásznyelven az egyensúlyra való törekvés.

Fenti társadalomszervező érények figyelembevételével mellett kezelve természeti, emberi, társadalmi és gazdasági erőforrásainkat fenntarthatók maradhatnak a jövő generációi részére is. Számomra talán Béres Tamás fogalmazza meg legszebben a teremtésvédelem lényegét, amikor azt írja ökoteológiai könyve címéül, hogy „a hálás élet művészete”.⁶ Nekem a hála: kötelezettség és felelősség, szeretet, irgalom és ajándék. Hitünk szerint a fenti – esetleg jelszavaknak tűnő – fundamentumokból levezethetők akár szakpolitikai kérdések és válaszok is, integráltan, holisztikusan, mégis mindenkire szólva! Vagy megfordítva: bátran vizsgálhatók szociológiai, környezetvédelmi, akár gazdaságstratégiai

⁶ BÉRES TAMÁS: *A hálás élet művészete*, L'Harmattan, Budapest, 2017.

vagy fejlesztéspolitikai stb. intézkedések a fenti megközelítések tükrében. Az a kérdés feltehető minden döntési folyamatban, hogy vajon mennyire „okos, bátor, igazságos, mértékletes” a döntés és annak következménye. Ezzel egy tágabb értelmű teremtésvédelmi szempontú tükrét kaphatnánk meg döntéseinknek. Én arra bátorítok minden érdekeltet, hogy a fenti egyszerű erényetikai kérdéseket is használják a szakpolitikai és üzleti döntéselőkészítési folyamatokban, azok átvilágításában, a döntések hatásainak a vizsgálata során.

A Naphimnusz Egyesület tevékenységéről

Egyesületünk működésének tartalmi megalapozottságát a fenti két dokumentum – az MKPK *Felelősségünk a teremtett világért* című körlevele és Ferenc pápa *Laduató'si* ekezdetű enciklikája – határozza meg.

A Naphimnusz Egyesület küldetése, hogy a hivatalos egyházi szervezetek kezdeményezéseivel teljes összhangban, mintegy arra adott „alulról jövő” válaszként, kihasználva a társadalmi környezetben civil szervezetként adódó mozgásteret, népszerűsítse és segítsen átültetni a gyakorlatba az egyház tanításának megfelelő környezettudatos gondolkodás- és cselekvésmódot.

Egyesületünk alapszabályában megfogalmazott célja, hogy a magyar katolikus közösségek teremtésvédelmi elkötelezettségét – minél szélesebb körrel együttműködve – az egész társadalom javára növelje.

Víziója „a tradícióban gyökerező, az egyetemességbe kapcsolódó, felelősen gondolkodó és cselekvőképes közösségek létrejötte, amelyek olyanok az ökológiai

válság által fenyegetett világban, mint a talajt megkötő növények az eróziótól fenyegetett hegyoldalon”.

Az Egyesület feladatának tartja, hogy „a már létező közösségeket megismertesse a teremtésvédelem spiritualitásával, ezáltal elősegítse, hogy a vízióban megfogalmazott szerepüket be tudják tölteni, azaz váljanak önálló, felelősen gondolkodó és cselekvőképes, önfenntartó közösségekké”.

A Naphimnusz Egyesület a következőket teszi a fenti célok eléréséért:

- cikket publikálunk hét éve az Új Ember hetilapban, a teremtésvedelem.hu honlapunkon és a facebook.com/teremtésvedelem oldalon;
- 2012-ben a nagyböjti és az adventi időszakban teremtésvédelmi elmélkedés sorozatot indítottunk, amely azóta is él,⁷
- a Magyar Kurírban *Teremtésvédelmi kalendárium* néven cikksorozatunk indult, melyben kéthetente jelentetünk meg cikket;
- a Mária Rádióban *Teremtésvédelem* címmel havi élő műsort, alkalmanként tematikus napot szerveztünk;
- közreműködünk a *Teremtés hete* ökumenikus ünnep szervezésében, a tematikus füzet kidolgozásában és a katolikus közösségekhez való eljuttatásában;
- népszerűsítjük a teremtésvédelem eszméjét kisebb vagy nagyobb közösségekben (pl. iskolák, plébániák, táborok) plakátokkal, fair-trade büfé szervezésével, beszélgetésekkel és ökojátékkal;
- előadásokat tartunk és több sikeres nagy konferenciát szerveztünk, így például

⁷ Vö. www.teremtésvedelem.hu [2020. 05. 08.]

- „Teremtésmegőrzés, ökoteológia – elmélet és gyakorlat” címmel;
- a *Laduatori* magyar nyelvű megjelenése alkalmából a Nemzeti Fenntartható Fejlődési Tanáccsal való együttműködésben a Parlamentben;
- a T72-vel közös együttműködésben teremtésvédelmi nagy konferenciát a „Bálnában”;
- tematikusan céljainkhoz közel álló rendezvényeken, fesztiválokon népszerűsítjük a természetvédelemmel összefüggő kérdéseket és válaszokat;
- tematikusan céljainkhoz közel álló programokban (pl. Idők Jelei) veszünk részt, hogy a teremtésvédelmi szempontokat bemutassuk;
- elindítottuk a *Gyümölcsész* programot a Kárpát-medencében régóta termesztett gyümölcsfajták megmentésére, fennmaradásuk elősegítésére, a hagyományos művelésű gyümölcstermesztés népszerűsítésére gyümölcsfákat telepítettünk és ennek során hozzájárultunk a teremtésvédelem elveinek közösségi megéléséhez.

HORVÁTH ÁGNES SDSH

Környezeti nevelés és katekézis

„Miért foglalkozna a katekézis környezeti neveléssel? Az nem más szakterülethez tartozik, nem másnak a feladata?” – tehetnénk fel a kérdést. Na de mégis kié? Valahol folyton ebbe a falba ütközünk, ezt a kását kerülgetjük. Miért?

A mai ember gondolkodásában, viselkedésében, döntéseiben könnyen felismerhetünk két alapvető emberi törekvést: szabadságunk megélését és identitásunk keresését. Talán a legszembeötlőbb tapasztalatunk a modern ember határtalan szabadságvágya. A szabadság emberségünk lényegéhez tartozik,¹ hiszen Isten szabad elhatározásából teremtett,² a saját képére és hasonlatosságára.³ Mai világunk szekularizmusa azonban könnyen a szélsőségekbe sodorja ennek az ajándéknak a használatát, értékelését. Ez leggyakrabban az abszolút szabadság és önmeghatározás⁴ elengedhetetlen

¹ „Az ember értelmes, és az Istenhez való hasonlatossága révén szabadnak és cselekedetei urának teremtett.” SZENT IRENEUSZ: *Adversus haereses*, in *A Katolikus Egyház katekizmusa* (a továbbiakban: KEK), Szent István Társulat, Budapest, 2002.

² Vö. KEK 295.

³ Vö. Ter 1,27.

⁴ „Ha [...] az ember autonómiáját az abszolút szabadságig kívánják fokozni, [...] akkor ez túlfeszíti az ember reális lehetőségeit. Az embert ugyanis az állandó abszolút

igényében és mindent elsöprő védelmében jelenik meg. A szabadságában minden kötelékétől, viszonyban való lététől megszabadulni akaró ember azonban csak önmagából indulhat ki, ő lesz az origó, a kezdet és a vég, a minden. Ugyanakkor önmagába tekintve választ nem talál legmélyebb kérdéseire: Honnan jöttem? Hova tartok? Mi az életem célja? Miért vagyok?⁵ Látjuk, hogy így zsákutcába jut az ember, mintegy maga körül forog. Ez a tapasztalat hamar ürességérzetet és kétségbeesést szül, miközben az embert két húsbavágó kérdéssel szembesíti: Ki vagyok én? Hová tartozom? Körültekintve ugyanis azt állíthatjuk, hogy korunk másik nagy válsága emberi identitásunk megértése, illetve megélése.

Bár az ember önálló teremtmény, csak viszonyokban tudja meghatározni magát. Tőle különböző létezők – mint a teremtett világ élő és élettelen elemei –, valamint hozzá hasonló létezők – személyek – vonatkozásában tudja helyesen értelmezni önmagát. Így képes megtalálni a helyét a világban. Saját magunkhoz, a teremtés részeihez (beleértve teremtett elemeket és más embereket) és a Teremtőhöz való viszonyulásunk mind összefügg, hatással van egymásra. Ezért bátran mondhatjuk, hogy a minket körülvevő, az ember keze nyomát hordozó világ mintegy tükre annak, hogyan

önmeghatározás (kizárólag az vagyok, akivé én szabad döntéseimmel teszem magam) és az ezzel összefüggő önigazolás kényszere alá helyezi.” In PUSKÁS ATTILA: *A kegyelem teológiája*, Szent István Társulat, Budapest, 2016, 19.

⁵ Vö. KEK 282: „A teremtésről szóló katekézisnek igen nagy jelentősége van. Az emberi és keresztény élet alapjait érinti, mert megfogalmazza a keresztény hit választását azokra az alapvető kérdésekre, melyeket a mindenkor ember föltesz magának: »Honnan jövünk?«, »Hová megyünk?«, »Honnan származunk?«, »Miért vagyunk itt?«, »Honnan való minden, ami van, és hova tart?«”

gondolkozunk önmagunkról, másokról, Istenről. Ha ilyen tudattal szemléljük a ránk bízott teremtett világot, a kép elszomorító, ijesztő, mi több, tragikus. Igen messze áll az eredeti isteni rendeltetéstől, hogy az ember „művelje és őrizze meg”.⁶ Ez az Isten dicsőségét és egymást *szolgáló*⁷ parancs annak a teremtett világnak a megóvására, gondozására irányul, amelyet Isten az embernek készített és ajándékként adta át neki. Ezzel határokat szab az ajándék értelmezéséhez, értékeléséhez, kezeléséhez. Ennek ellenére a bűn által mindennek megértése és akarati kivitelezése bennünk és általunk eltorzult, így már az ember kiléte és ugyanígy helye a világban a végsőkig megkérdőjeleződik.

Miért foglalkozna a katekézis a környezeti neveléssel? Mert a katekézis „nem csupán hitbéli ismereteket akar átadni tanítványának, hanem be akarja vezetni egy hívő életstílusba”.⁸ Szükséges, hogy a katekézis – mint az evangelizáció része – visszhangozza azt a reményt, amely utat mutat ebből a válságos helyzetből. Visszhangozza az Igazságot, amely igazi szabadságra vezet.⁹ Visszhangozza Jézus szavát „Miatyánk”, melyben felfedezhetjük istengyermeki mivoltunkat, Istenhez tartozásunkat. Kulcsfontosságú tehát annak a helyes értelmezése,

⁶ Vö. Ter 2,15.

⁷ „... az ember nemcsak a dolgoknak, hanem és elsősorban önmagának ura és királya (Damaszkuszi Szent János: De fide orthodoxa PG 94:920.) [...] *Uralma* azonban nem abszolút, hanem *szolgálati jellegű*; Isten végtelen és egyetlen uralmának tükröződése.” In II. JÁNOS PÁL PÁPA: *Evangelium Vitae – II. János Pál Az élet evangéliuma kezdetű enciklikája*, Szent István Társulat, Budapest, 1995, 52.

⁸ Vö. VICZIÁN JÁNOS (szerk.): *Magyar Katolikus Lexikon*, Szent István Társulat, Budapest, 2001.

⁹ Vö. Jn 8,32.

hogyan hol az ember helye a világban, a teremtett dolgok, Isten és embertárs viszonylatában egyaránt. Amikor kilétünk világos számunkra, akkor vagyunk képesek jól, szabadon dönteni és cselekedni.¹⁰ Ez azt jelenti, hogy a katekézis és a teremtésvédelem kapcsolata nem csupán elméleti, hanem gyakorlati is kell, hogy legyen.¹¹

Ebből adódóan a katekézis feladata a Teremtő cselekvéséből és rendeltetéséből következő helyes viszonyok feltárása, megértetése, ismerttetése, megélése, ösztönzése a teremtett világban és a Krisztusban kinyilatkoztatott isteni igazság révén – hogy az ember ember maradjon. A *Segédanyag a környezeti neveléshez*¹² című kateketikai óravázlatgyűjtemény körültekintő és érthető módon tárja eléink a környezeti nevelés és a katekézis kapcsolatát. „A környezetvédelem kateketikai szempontjai” című fejezetben felvetett fő gondolatok alkotják a kötet óravázlatainak pilléreit, gerincét. Ezek az alapvető szempontok jól összeegyeztethetők a

¹⁰ Vö. KEK 1731: „A szabadság az értelemben és az akaratban gyökerező hatalom: cselekedni vagy nem cselekedni, ezt vagy azt tenni, megfontolt cselekedeteket önállóan végezni. A szabad akaratnak köszönhetően minden egyes ember rendelkezik önmaga fölött. A szabadság az emberben az igazságban és a jóságban való növekedés és érlelődés ereje.”

¹¹ „A katekézis által közvetített üzenet segíti a keresztény embert abban, hogy megtalálja helyét a világban, és aktív részese legyen, megmutatván, hogy Krisztus milyen módon végső értelme ennek a történelemnek.” In A MAGYAR KATOLIKUS PÜSPÖKI KAR ORSZÁGOS HITOKTATÁSI BIZOTTSÁGA: *Magyar kateketikai direktórium*, Szent István Társulat, Budapest, 2005, 1.2.

¹² LÓW MÁRTA (szerk.): *Segédanyag a környezeti neveléshez (Kateketikai óravázlatok)*, Szent István Társulat, Budapest, 2008.

katekézis hat fő feladatával.¹³ Ez a kötet nem szakmai kiegészítés, nem tanmenet, hanem olyan kollektív, mely öt fő témakörre épülő, korosztályonként kidolgozott óravázlatokból áll. Ezek szabadon alakíthatók, bővíthetők az adott tanítványcsoport lehetőségei, igényei szerint. A segédanyag hívő vagy legalábbis istenkapcsolatuk fejlődésére nyitott csoportokat céloz meg. Több-kevesebb módosítással jól használhatók preevangelizációs szintű csoportokhoz is, mivel az emberségre, közösségi felelősségre, a teremtett világra alapoznak.

A teremtő Isten „arcvonásai” felismerhetők a teremtett világban. Az ember hivatása, hogy tiszteletben tartsa, megbecsülje, és vállalja érte a felelősséget, hogy a következő nemzedék is megláthassa benne Istent, hogy a teremtés kinyilatkoztatása maradjon, hogy Isten minden nemzedék számára feltárhassa magát alkotásán keresztül.¹⁴ Ha nem vigyázunk rá, unokáink vajon tudni fogják-e, mi az a síelés? Kapcsolatba kerülhetnek-e Isten játékoságával, mely tisztán megjelenik a hóval önfeledten játszó emberben? Életük viharos szakaszaiban erőt meríthetnek-e majd Istenből, aki a hóvihar elültével kibújó napfény friss havon megcsillanó szépségét és örömét lehetővé tette? Számonkérhetőek vagyunk:¹⁵ a teremtett világon keresztül tudjuk, hogy Isten szereti a teremtményét, és hogy Isten felé tartunk, az övéi vagyunk. Azt

¹³ A katekézis fő feladatai: a hit megismerésének támogatása, liturgikus nevelés, erkölcsi nevelés, imádságra nevelés, nevelés a közösségi életre, beavatás a misszióba. Vö. A KLÉRUS KONGREGÁCIÓJA: *A katekézis általános direktóriuma (KÁD)*, Szent István Társulat, Budapest, 1998, 85–86.

¹⁴ Vö. KEK 286; LÓW MÁRTA (szerk.): *Segédanyag a környezeti neveléshez*, i. m., *A környezetvédelem kateketikai szempontjai c. fejezet*, 11.

¹⁵ Uo. 11.

is tudjuk, hogy a saját képmására teremtett, ezért hatalmunk van a teremtett világ felett (bizonyos mértékig), és ezzel felelősség is jár. Fontos a teremtett világgal való kapcsolatunk. Segítenünk kell ebben tanítványainkat, hogy ezt felfedezzék, élvezzék, örüljenek ennek az ajándéknak, éljenek vele, és közben ne felejtsek el, ki ennek a forrása. Aki felismeri a Teremtőt a teremtésében, az a hit megismerésének az útján jár. Ez a katekézis első fő feladata.

Említésre méltó itt ennek a szempontnak a liturgikus neveléshez való kapcsolódása. A szentmise során felajánlott kenyér és bor a föld és a szőlőtő termése és az emberi munka gyümölcse.¹⁶ Elő tudjuk még ezt állítani száz év múlva? Hogyan fogjuk azt Isten rendeltetése szerint az egész teremtett világ csúcsaként Isten elé hozni, hálát adni neki és dicsőíteni őt?¹⁷ Megtörténhet majd ez az életcsere¹⁸ a liturgiában Isten és ember között? Megtesszük-e

¹⁶ „Áldott vagy, Urunk, mindenség Istene, mert a te bőkezűségedből kaptuk a kenyeret. Felajánljuk neked, mint a föld termését és az emberi munka gyümölcseit. Ebből lesz számunkra az élet kenyere. [...] Áldott vagy, Urunk, mindenség Istene, mert a te bőkezűségedből kaptuk a bort. Felajánljuk neked, mint a szőlőtő termését és az emberi munka gyümölcseit. Ebből lesz számunkra a lélek itala.” *Római misekönyv*, Az Apostoli Szentszék Könyvkiadója, Budapest, 1998, 380–381.

¹⁷ Az embernek „lehetősége van: hogy [...] részesedjen az isteni élet teljességében, életmegnyilvánulásait és kapcsolatait felemelje Isten végtelenségébe (»feláldozza«), [...] hogy Isten élő képmása legyen a látható világban, akihez megszentelő kapcsolatba vezet a világot”. In PAUL EVDOKIMOV: *L'Orthodoxie*, Desclée de Brouwer, Paris, 1979, 77.

¹⁸ „Mint Isten és ember közötti párbeszéd és életcsere, a liturgia legtömörebb jelentését az Eucharisztia ünneplésében nyeri el.” In MICHAEL KUNZLER: *Az Egyház liturgiája*, Agapé, Szeged, 2005, 33.

ma azt, ami a mi feladatunk azért, hogy ez így lehessen, vagy hanyagságból ellopjuk ezt a minket követő nemzedékektől?¹⁹ Ennek a felelősségnek a megértése, tanítása tehát a katekézis feladata is.

Megjelenik az imádságra nevelés lehetősége is ennél a szempontnál, hiszen az ajándékot felismerő ember szívéből és ajkáról hála fakad. „Az élet ajándék, részesedés Isten áldásában”²⁰ – a második szempont. Egyedül Isten tud életet adni, ezért döntéseimet az élet törvényei alá kell rendelnem. Az élet egy olyan érték, melynek csakis Isten a forrása. Az ember részt tud benne venni, tovább tudja adni mint szülő, de nem a forrása. Ezért hálával tartozik az élet ajándékáért, mely védelmet igényel.²¹ Ehhez szükséges az egyetemes gondolkodás, hogy ne csak saját környezetünkben, hanem tágabban, globálisan gondolkozzunk. Erre tanítani kell az embert. Egy óvodás még nem fogja fel teljesen, hogy mit jelent az, hogy mi nemcsak a saját beltéri növényeinkért vagy kertünkért vagyunk felelősek, hanem az utcánkért, a városunkért, a Földünkért is. De ha a szemetet már otthon megtanulja szétválogatni, az óvodában is ezt tapasztalja, majd később az iskolában, a munkahelyén, a reptéren..., akkor ahogyan a gyermek növekszik, az ember érik, úgy jelenik meg az egyre tágabb, egyetemes gondolkodás és cselekvés. Ezek alapok – azok szoktak lenni, azok voltak régen. De itt kezdődik minden. Közösen kell tennünk valamit. Egymásért. Ez a szolgálatra, közösségre nevelés feladata a katekézisben annak a Jézusnak

¹⁹ Vö. KEK 2415: „A teremtés javai nem csupán egy népréteg javát szolgálják, hanem a „múlt, a jelen és az eljövendő emberiség közös javára rendeltettek.”

²⁰ Uo. 11.

²¹ Uo. 12.

a mintájára, aki megmossa az apostolai lábát, aki reggelit készít az éjjel halászó apostoloknak a kemény munka után, aki „nem azért jött, hogy szolgáljanak neki, hanem hogy ő szolgáljon”.²² Minden élőlénynek szüksége van a másokra, egymástól függünk, egy vagyunk. Mint ahogyan Isten szentháromságos, az ő képére a világ is egy, együtt egy. Ez az egyetemes gondolkodás globális vízió alapuló cselekvést von maga után, melyben megjelenik az egység és az elemek összefüggésének gondolata. Ez a segédanyag harmadik kateketikai szempontja.²³

A következő szempont a szolidaritás erénye.²⁴ Isten a saját képmására teremtette az embert, azaz minden embert. Ezért minden ember egyenlő méltósággal rendelkezik.²⁵ Ez az erkölcsi nevelés alapja. Mindenki számít, ennek okán felelős vagyok a másikért, hogy ő is megtalálja a helyét a teremtett világban, valamint azon keresztül rátaláljon Istenre, és megismerje őt. Ez tetteimben is meg kell, hogy jelenjen. Ennél a felelősségnél fogva szükségszerű a javak megfelelő elosztása. Nem engedhető meg, hogy az anyagi javak jelentsék világunk vezérelvét és döntéseink alapját. Ma egy önmagából kifordult világgal szembesülünk. A szájalom és tetteink horderejét lebecsülő passzivitás helyett fel kell ismernünk: itt az idő, hogy tegyünk az ügy érdekében. *Nekiünk* kell tennünk valamit. A valódi és tartós szolidaritás elsődlegesen nem cégek vagy államok jellemzői, hanem sokkal inkább annak vezetői, tagjai, vagyis az emberé. Az individualista szemlélet a világ közepé teszi

²² Vö. Jn 13,4–5; Jn 21,9–12; Mk 10,45.

²³ LÓW MÁRTIA (szerk.): *Segédanyag a környezeti neveléshez*, i. m., 12.

²⁴ Uo. 13.

²⁵ Vö. KEK 1934.

az embert. Mindegyik „én”-t. Ez gond nélkül elvezet bennünket az elszigetelődéshez és minden másokért érzett és vállalt felelősség elodázásához. Erre gyógyír annak felfedezése, hogy az egyén közösségbe tartozik, a társadalom egészének része, és tehet a másikért, mi több, felelős a másikért. Az igazi gyógyulást azonban a cselekvés hozza. A modern ember a másikért vállalt tett, döntés útján törhet ki saját elszigeteltségének és magányának állapotából. Amikor szándékosan a papírdobozos tejet veszem le a polcra a boltban a műanyag csomagolású helyett, akkor ezzel „üzenek” az előállítónak, hogy ez egy részemről elfogadhatóbb termék, hogy inkább ezt gyártsa a másik helyett. Ez már maga feltételez egy társadalmi tudatot, hogy egy nagyobb része vagyok. Egyrészt, mert kommunikálok a cselekedetemen keresztül, másrészt globálisan gondolkodom, nem csak abban, hogy mi fér el jobban a hűtőben, vagy melyiket könnyebb kinyitni.

A segédanyag utolsó kateketikai szempontja a teremtett világról való gondolkodás etikai, morális és politikai vonatkozásait²⁶ foglalja magában. A felelősségtudat formálása mindannyiunk feladata: szülőé, óvodásé, nagyszülőé... A gondolkodásunk és a cselekedeteink „függjenek egymástól”! Az ezekről folytatott őszinte párbeszéd a felelősségtudat tanításával együtt jár. „Az első tanító maga a család, ahol a gyermek megtanulja tisztelni szomszédait és szeretni a természetet.”²⁷ Így tehát az egész emberi nem minden tagjának, kicsinek és nagyoknak, közösségben

²⁶ LÓW MÁRTA (szerk.): *Segédanyag a környezeti neveléshez*, i. m., 14–15.

²⁷ II. JÁNOS PÁL: *Békesség a teremtő Istennel, békesség az egész teremtett világgal, üzenet a béke XXIII. világnapjára*, 13, www.teremtesvedelem.hu/content/cikk/az-okologiai-valsag-kozos-felelossegunk [2020. 01. 09.]

és egyedül élőknek, hívőknek és nem hívőknek feladata ennek a felelősségtudatnak a formálása és az eszerint való cselekvés. Ha valaki úgy gondolkodik, hogy „én kicsi vagyok, úgyse számítok”, az nem ismeri az igazságot. A lustaság vagy nemtörődömség bűn. Mert ha kényelemből nem válogatom szét a szemetet, vagy kapcsolom le a lámpát, amikor nem kell, az mindenkire hatással van, visszahat ránk. Már nem hunyhatjuk be a szemünket tovább. Ki kell mondanunk, hogy: „Ezért felelős vagyok.” Ennek felismerésére akár példánkkal, akár szavainkkal, törekvéseinkkel másokat is el kell vezetnünk. Itt jelenik meg az a küldetés, melyben minden keresztény részesül istengyermekségénél fogva. A misszióba való beavatás a katekézis feladatai közé tartozik: „Törekszik rászoktatni Jézus tanítványait arra, hogy keresztényként legyenek jelen a társadalomban, a társadalmi, kulturális és szakmai életben.”²⁸

Jól látható tehát, hogy a teremtésvédelem témaköre átjárja a katekézis fő feladatainak területét. A környezeti nevelés nem egyszerűen világunk fenntarthatóságának útja és záloga. A katekézis folyamatában megjelenő teremtésvédelem egyben az ember védelme, aki ebben a világban képtelen értelmezni önmagát a teremtés nélkül. Azok a tanítványok, akik még nincsenek a katekézis szakaszában, és még az evangélium befogadására sem nyitottak, a teremtett világon keresztül megismerhetik Isten „arcvonásait”, aki nap mint nap feltárja magát minden ember előtt alkotásában. A szekularizmus eredményeként a mai emberből fokozottan hiányzik a transzcendens érzék, a transzcendens iránti fogékonyság. Ennél fogva anyagi valóságán keresztül

²⁸ A KLÉRUS KONGREGÁCIÓJA: *A katekézis általános direktóriuma (KÁD)*, i. m., 86.

igyekszik megragadni önmagát. Isten az ő végtelen jóságában úgy alkotta meg ezt a világot, hogy az ember még az anyagi dolgok révén is eljuthat hozzá, ha mind önmagáról, mind a teremtett világról szerzett tapasztalatait helyesen értelmezi. Így juthat el a Teremtőhöz, akiben igazi szabadságra és valós identitására lel. Ezért érdemes a teremtésvédelemre mint járható útra tekinteni Isten és ember, hívő és nem hívő, katekéta és preevangelizációs szinten lévő tanítványa között. Ez a katekézisben megjelenő környezeti nevelés célja.

TAUBER TAMÁS

Középpontban a közösség –
humánökológiai
és keresztény szemmel

Szeretettel és tisztelettel köszöntök mindenkit. Foglalkozásomat tekintve középiskolai biológiatanár vagyok, de nem mellékes az sem, hogy a Kisközösségi Program és a Naphimnusz Teremtésvédelmi Egyesület önkéntes munkatársaként is tevékenykedem, hiszen elsősorban ezen szervezetek tevékenységét fogja érinteni mindaz, amit most elmondok. Ugyanakkor tanárosan felhoztam néhány tudományos könyvet is a katedrára, néhány rövid részlet ismertetésére.

Csányi Vilmos etológus professzor egy, az evolúciós jelenségekkel és ezzel összefüggésben humánetológiával foglalkozó, *Fékevesztett evolúció* című¹, rendkívül izgalmas tanulmánykötet bevezető fejezetében a következőképpen fogalmaz a kulturális evolúció napjainkban zajló szakaszával kapcsolatban:

„A populációrobbanás másik különös hatása is az ember szociális struktúráiban jelentkezett. Ez a reakció különös. A modern társadalmak felépülése során – a kvázi közösségek kialakulása mellett – radikálisan csökkent a valódi közösségek mérete, és a mai világban egyre, azaz egyetlen személyre redukálódott. A modern társadalmak egytagú

¹ CSÁNYI VILMOS – MIKLÓSI ÁDÁM: *Fékevesztett evolúció*, Typotex, Budapest, 2010, 20.

közösségek populációiból épülnek fel. A közös akció, közös hiedelmek, közös konstrukciók rendszerszervező hármasa egyetlen személyre csatolódtott vissza. Az individualista doktrínák szerint az egyén célja már nem a saját érdek háttérbeszorítása valamely közösség érdekében, hanem a személyiség önálló, független kifejllesztése. Vagyis a rendszerszervező képesség működik, de nem közösséget, hanem autonóm személyiségeket hoz létre. Az egytagú közösség is *kvázi közösség*. Az egytagú közösségekkel elveszett a hűség, az önfeláldozás, a morális támogatás, és még azok a közös akciók is korlátozottak, amelyek korábban a családi, valamint a párkapcsolatokat létrehozták és jellemezték. Maradtak a kompromisszumok, a szüntelen védekező állapot, a csoportok közötti kapcsolatok racionális egyezkedési taktikái, lojalitás helyett az érdekalapú egyezkedés kultúrája.”

Engem ez a helyzetleírás kísértetiesen emlékeztet arra, ahogyan C. S. Lewis a kárhozat állapotát írta le néhány művében az önmagába záródó emberről szólva. Talán nem felesleges ezzel a gondolattal bevezetni azt, amikor a közösségek fontosságáról készülök beszélni. Atomizáltságunk, az elidegenedettség és elmagányosodás nemcsak hitünk gyakorlati megélését, az evangélium mindennapos életre váltását nehezíti meg, hanem az egyház keretein messze túlnyúló általánosságban a fogyasztói társadalom működésének is egyik alapja. A világ használatát fenntarthatatlanná tevő tömeges tév- és túlfogyasztás melegágya. Az elszigeteltség teszi lehetővé azt is, hogy a piaci logika olyan önjáró rendszerekké szervezze mindennapi önérdékű döntéseinket, amelyek a természetes erőforrásokat

szükségszerűen túlhasználják, s amelyek hatása ellen ráadásul az *egyének* környezetkímélő vagy teremtésvédő motivációjú erőfeszítései hatástalanok vagy legalábbis elégtelenek.

2008-ban – ugyanabban az évben, amikor az MKPK *Felelőségünk a teremtett világért* című körlevele² megjelent) Takács-Sánta András fiatal ökológus egy fontos felismerésre jutott, amely aztán létre hívta a Kisközösségi Program nevű kutatási és akcióprogramot, melynek (az engem ide delegáló Naphimnusz Teremtésvédelmi Egyesületen kívül) szintén önkéntes munkatársa vagyok. Eszerint a felismerés szerint az egyre jobban kiteljesedő humán és ökológiai krízis megoldását hiába várjuk politikusoktól és gazdasági vezetőktől. De hiába várjuk különböző szintű területi önkormányzatoktól is. Ezek felelősége is óriási, mégis: bár elméletileg megtehetnék, a gyakorlatban nem fognak változtatni. Kis túlzással talán igaz az is, hogy nem tudnak változtatni. Abban a minőségükben ugyanis, amelyben most emlegetjük őket, ezek az emberek legtöbb szempontból kényszerpályán mozognak. Végső soron azt csinálják, amit a körülmények és a választók, illetve fogyasztók tömege áttételesen diktál nekik. A legszabadabb gazdasági és közéleti szereplő ugyanis éppen a fogyasztó (illetve a választó), akit nem lehet leváltani akkor sem, ha nem az elvárásoknak megfelelően hoz döntéseket. A politikus és a cégvezető azonban rövid úton eltávolítható a posztjáról ilyen esetben. Én mint kis ember megtehetem, hogy nem az elvárásoknak megfelelő döntést hozom: engem nem lehet leváltani, ha nem veszem meg a kólát vagy a repülőjegyet. A gazdaság és a politika prominenseit ellenben le

² MAGYAR KATOLIKUS PÜSPÖKI KONFERENCIA: *Felelőségünk a teremtett világért*, Szent István Társulat, Budapest, 2008.

lehet, és le is fogják váltani, ha népszerűtlen vagy nem a profitmaximálást szolgáló döntéseket hoznak. Mielőtt azonban felmentenénk őket a felelősség alól: természetesen ezek a szereplők is megpróbálják a saját rövid távú politikai vagy profitérdekeiknek megfelelően manipulálni a tömegeket, ami az egyszemélyes buborékokat létrehozó tömegkultúra és a média befolyása alatt élő egyének társadalmában különösen is lehetséges. Hiszen a médiumokat és a tömegkultúra más forrásait éppen a gazdasági döntéshozók és politikusok tartják a kezükben. Ez az páros, tömeg és vezető így a „róka fogta csuka – csuka fogta róka” módjára együttesen sodródik lefelé a lejtőn egy szakadék felé, és nem látszik, hogyan lehetne kibontakozni ebből az ölelésből. Az egyszemélyes csoportok tömegei akkor is nehezen képesek egységes világgjobbító fellépésre a világpusztító folyamatok ellenében, ha egyenként tudatosságra is ébrednek.

Fájdalmasan hiányoznak ugyanis a képből az emberléptékű kisközösségek, amelyek teljesen kilúgozódtak a társadalmainkból. Nincsenek meg azok a humánológiai értelemben valódinak tekinthető, maximum 100–150 fős embercsoportok, ahol mindenki mindenkit ismer, bizalmi légkör uralkodik, egymásra utaltság és kölcsönös figyelem jellemző, közös akciók zajlanak, közös, identitásképző eszmék szövik át a csoportot, és így tovább. Ezek mára tulajdonképpen megszűntek. És ez egy embertelen állapot! Nem csak a mindenkori egyének lelki egészségére veszélyes ez, de ösztársadalmi következményei is vészjóslóak. A Kisközösségi Program felismerése szerint valódi megoldást éppen a közösségiség újrafelfedezése és emberek *helyi, ökológus kisközösségei* hozhatják el. Ezek lehetnek képesek hatékonyan átalakítani tagjaik egyéni életvitelét és világvilágkímélővé formálni ezek

együttesét egyrészt, másként ezek lehetnek képesek lokálisan, majd hálózatosodva egyre nagyobb léptékben olyan közéleti erővé formálódni, amely aztán valódi változások elérésére képes. Takács-Sánta András így ír a később megjelent s a Kisközösségi Program szakmai munkásságát summázó, *A közlegelők komédiája* című könyvében:³

„A fentiek alapján az látszik, hogy a jelenlegi szereplők noha fontosak lehetnek az ökológiailag fenntartható társadalmak kialakításában, önmagukban aligha elegendők. Mindebből következően új társadalmi szereplőkre is szükség van egy ökolocalista társadalmi-gazdasági rendszer kialakításához. Az áttöréshez tehát némileg át kell strukturálnia a társadalomnak. Úgy tűnik a fentiek alapján, hogy elsősorban az atomizáltságon, az együttműködés hiányán kellene enyhíteni, ami kulcsfontosságú a közlegelők tragédiája elkerülésében. Ennek egyik legígéretesebb módja az, ha – visszatérve az emberi történelem döntő részének gyakorlatához – újra közösségeket alakítunk ki, leginkább ökológikus helyi közösségeket. Történelmi távlatból nézve ugyanis a jelenlegi atomizált társadalmak tekinthetők egyértelműen anomáliának.”

A közösségiség újrafelfedezésének szükségességéről szóló gondolat – úgy vélem – tökéletesen rímel azokkal a gondolatokkal, amelyeket a püspök-kari körlevél közösségi étellel kapcsolatos passzusában olvashatunk:

³ TAKÁCS-SÁNTA ANDRÁS: *A közlegelők komédiája. A közösségek újrafelfedezése mint kiút az ökológiai válságból*, L'Harmattan, Budapest, 2017, 52.

153. [...] A közösségi élet az Egyház és az ember természetének megfelelő életforma. 154. [...] a természet védelmének és a társadalom biztonságának megőrzésében kiemelt fontosságúnak tartjuk a helyi közösségek szerepét, s az Egyház e közösségek megerősítéséhez segítséget és támogatást kíván nyújtani. 156. [...] A természet gyorsuló ütemű változásaira választ kereső keresztény közösségek példát adhatnak mindenkinek a szükséges nehéz lépések megtételére, és választ kínálhatnak gyorsan változó korunk radikális kihívásaira is, és egyben segíthetik a közösségi élet megújulását, amely az egész társadalom megerősödését is támogatja. 157. [...] Ezek azok a területek, ahol a vallásos közösségek különös módon is példát adhatnak – mint jel és kovász – a fogyasztói társadalom többi tagja számára. [...] 159. A közösségek nemcsak a fogyasztás csökkentésében segíthetik egymást, hanem kialakíthatják a „kölcsonös segítség hálózatát” is. [...] A megerősödő közösségek rugalmasabban tudnak alkalmazkodni minden váratlan helyzethez. A nagyobb rugalmasság jobb esélyt kínál arra, hogy a váratlan helyzetekkel megbirkózzunk.”⁴

Világos tehát, hogy itt egy elég fontos és alapos felismerésről van szó, amelyet három meglehetősen különböző irányból sikerült – reményeim szerint – bemutatnom. És ez a felismerés nem is pihent meg teoretikusok íróasztalfiókjaiban, hanem felbukkant máshol is az elmúlt évtizedben: világi és egyházi berkekben egyaránt sok szervezet találta meg

⁴ MAGYAR KATOLIKUS PÜSPÖKI KONFERENCIA: *Felelősségünk a teremtett világért*, i. m., 92–94.

többé-kevésbé ebben a küldetését. Rögtön kezdek a már emlegetett Kisközösségi Programmal, amely Takács-Sánta András szakmai vezetésével azóta is működik, s a már létező kárpát-medencei, helyi, ökológikus, közösségi kezdeményezések kutatásával, akciókutatással (azaz résztvevő kutatással), tudásmegosztással, szakmai publikációkkal és hálózatosítással kívánja segíteni ilyen csoportok létrejövetelét és megmaradását.

De említhetem még az Átalakuló Közösségek programot a Védegylet égisze alatt; az Inspi-Ráció Egyesületet, akik tényeges közösségfejlesztéssel segítik az alulról szerveződő helyi kisközösségeket (az emberi kapcsolatok dinamikájának kezelését értve itt közösségfejlesztés alatt); a Magyar Élőfalu Hálózatot, mely már nagyobb múltra visszatekintve a magyarországi ökofalu-kezdeményezéseket fogja össze és segíti; a Zöldutak Módszertani Egyesületet, akik gyalogutak létesítésével kötnek össze különböző helyi kezdeményezéseket; a Gyüttment Fesztiválból kinőtt Mindenegyüttmegy Egyesületet, amely a városból vidékre költöző újrakezdők közösségalapítását és létben maradását kívánja elősegíteni többféle módon.

De egyházi berkekben is megalakultak azok a szervezetek, amelyek legalábbis homlokterükben tartják a közösségiséget és ennek összefüggéseit a környezeti kérdéssel. A 2011-ben alakult Naphimnusz Teremtésvédelmi Egyesületet már nem is kell külön bemutatnom, hiszen ez a korábbi előadások egyikében megtörtént. Protestáns testvéreinknél ugyanígy említhető az Ararát Teremtésvédelmi Munkacsoport az evangélikus, és az Ökogyülekezeti Mozgalom a református egyházban.

Mi történik ezeknek a szervezeteknek a működése eredményeként? Jőmagam a Naphimnusz Egyesületet

és a Kisközösségi Programot ismerem közelebbről, és időm se volna részletezni ennél többet. Itt is csak egy gyors felsorolás erejéig térek ki arra, hogy a Naphimnusz Teremtésvédelmi Egyesület aktívan kapcsolatot tart a székesfehérvári Öreghegyi Plébániával és annak közösségével, Szegeden a Tarjánvárosi és Újszegedi Plébániákkal, Budaörsön most tavasszal indult a TÖB (Teremtésvédők Ökumenikusan Budaörsön) kezdeményezés a római katolikus plébániai közösségből elindulva. Teremtésvédelmi referensképzést is szervezett a Naphimnusz Egyesület több egyházmegyére kiterjedően: a plébániai közösségekből érkező, erre hívást érző embereket igyekeztvén kiképezni arra, hogy a teremtésvédelem ügyét hozzák mozgásba a saját közösségeikben.

A Kisközösségi Program nemrég hozta létre az Új Koma Háló névre hallgató hálózatát, amelyben kóspallagi, gödi, etyeki, budakeszi, budaörsi, zsámbéki, szentendrei, pécselyi, zsibriki, pusztazámori, budapesti közösségi kezdeményezések vannak benne, és ezek hálózatosítását, önsegítését kívánja segíteni ez az együttműködés.

Ebből most talán elég is ennyi, de a fentebb felsorolt egyéb szervezetek alighanem ugyanígy össze tudnának írni egy hasonló listát a saját tevékenységükről. Zajlik tehát a változás, kérdés azonban, hogy elegendő-e mindez. Én azt gondolom, hogy miközben nagyon örülhetünk ezeknek a kezdeményezéseknek, elégedettek egy csöppet sem lehetünk. Cseppek csupán a tengerben mindazok a kezdeményezések és fejlemények, amelyek megvalósultak vagy egyáltalán: megvalósulni igyekeznek. Ha csak az egyházi vonalat nézzük is, felmerül a kérdés: megvalósul-e nagy általánosságban

az, amiről a püspökkari körlevél ír? A mai keresztény közösségek valóban példát mutatnak-e a világban arról, hogy hogyan kell teremtésvédelmi, ökológiai szempontból is felelős életet élni? Valóban jel és kovász vagyunk-e a világ többi szereplője számára ebből a szempontból? Egyáltalán nem így tűnik! Jómagam úgy látom – magam körül legalábbis –, hogy a keresztény közösségek és azok tagjai ritka kivétellel meglehetősen rendszerkonform életet élnek.

Pedig úgy gondolom, hogy itt óriási szinergikus lehetőségek fekszenek – egyelőre – parlagon. Az Ügynek (a teremtésvédelemnek, a fenntarthatóságnak, az ökolokalizmusnak) közösségekre volna szüksége. Nos, az egyházainknak vannak közösségei, helyi „csoportjai” legalábbis mindenképpen. Bizonyos fokon készen vannak a közösségek, csak meg kellene születnie bennük is az Ügynek, amelyről beszélünk. Kérdésként merülhet fel ugyanakkor, hogy ezeknek a közösségeknek van-e szükségük erre az ügyre. Mert hiszen van már ügyük: Krisztus követése és az evangélium megélése. De az előttem elhangzott kiváló előadás⁵ vagy Ferenc pápa *Laudato si'* kezdetű enciklikája fényében talán nem is kell bizonygatnom, hogy ez a kettő nem választható el egymástól. Létmódom ökológiai vetülete szervesen, elválaszthatatlanul összetartozik azokkal a kérdésekkel, hogy milyen a kapcsolatom Istennel, a felebaráttal, önmagammal és a világgal, amelyből vagyok.

A közösségben megélt ökolokalizmus eszméjében az előttem szólóhoz hasonlóan én is egy kiváló „ugródeszkát” látok. Úgy gondolom, hogy egy kiváló segédmotor, kohéziós erő, új célpontként

⁵ Lásd e kötet 123. oldalán: HORVÁTH ÁGNES SDSH: *Környezeti nevelés és katekézis* című írását.

felbukkanó mérföldkő és inspiráció tudna lenni ez az ügy a plébániai, gyülekezeti közösségek életében. Új távlatot, új paradigmát találhatnak ebben, amellyel a mindennapjaikban új ösvényeken járva tudják megélni az evangélium örömhírét: Isten gyermekeinek szabadságát, a mammon elengedését és helyette mennyei kincsek gyűjtését, a figyelmes szeretet odafordulását teremtménytársaink felé, amelyek (illetve akik) az anyagvilág mindennapos életviteli döntéseink révén rendeződő terepasztalán élnek. Az irgalmasságot: önmagukra reflektálni nem tudó élőlénytársaink felé és – nem utolsó sorban! – a világ szegényei felé, akiknek ügye lényegileg tartozik össze az életünket fenntartó teremtett világ ügyével, mint ahogy azt Ferenc pápa bőven fejtegeti említett enciklikájában. Hallottam papokat, amint homíliáikban ostorozzák az elkényelmesedett, langyos keresztény életet. De miért ne volna a keresztények élete is langyos egy egyre magától értetődőbbben gépekkel temperált, pazarló világban, ahol még a fejünket is rutinszerűen el kell fordítanunk az igazságtól, hogy ne lássuk, milyen élősködő a kényelmünk, és hogy a bűn saját vállainkon nyugvó struktúrái veszik el más létezőktől mindazt, amivel nekünk kedveznek? A külső kényelemért mindeközben belső elsivatagosodással: túlhajszoltsággal, gyermekeink elhanyagolásával és céltalanságával, öregjeink elmagányosodásával, pszichés eredetű és civilizációs betegségek sokaságával fizetünk. Kinek másnak volna egyértelműbb hívása és útmutatása arra, hogy felálljon és kiszálljon ebből a rendszeresített ördögi mechanizmusból, ha nem épp a keresztényeknek? A keresztények közösségeinek? És kinek kínál világosabban ez az új helyzet üdvösségre vivő keskeny utakat és szűk kapukat? Az ökológiai megterés friss értelmezési keretet kínál az élethez.

Az ökológiailag *helyes* létmódváltás az evangéliumi életforma megélésének új útjait nyitja meg.

Az egyházi közösségeknek ökológikus helyi kisközösségekké kellene válniuk. Ez, ha megtörténne, *humánökológiai* szempontból egy óriási lehetőség és óriási dolog volna! Továbbá ha ebben önmagukra találnak, akkor ezek a csoportok heti egyszer vagy jobb esetben kétszer egy-egy órára találkozó „vasárnapi” hívők *kvázi közösségeiből* esetleg újra gyakori rendszerességgel találkozó, a közös életük hálózatán keresztül egymástól jó értelemben függő, sorsközösségben élő emberek valódi közösségeivé válhatnak. Ez pedig *humánetológiai* szempontból volna óriási előrelépés, pontosabban visszalépés az anomáliából a normálisba. Ezt érdemes volna meglépni! Ezt érdemes volna minél inkább katalizálni!

Nos, ezek a közösségek (bár tulajdonképpen máris alakulnak, hiszen az emberek érzik mindezt, és létrehoznak ilyen közösségkezdeményeket) segítségre szorulnak a létrejöttükben, még inkább pedig a létben maradásukban. Nagyon nehéz ugyanis egy atomizálódott, individualista társadalmi létből visszatalálni a közösségiségbe, és kitartóan hordozni annak a nehézségeit, kényelmetlenségeit és konfliktusait. Valamint a mintahiányt. Saját szocializációjuk során még száz éve is megtanulhatták ősünk, hogy hogyan kell például nagyszülőnek lenni egy fedél alatt élő, három-, négy-, ötgenerációs családban. Mi ezt már nem tanulhattuk meg felmenőink példájából. Most minták híján próbálják az efféle helyzeteket megélni mindazok, akik próbálkoznak ilyesmivel. Óriási kihívás. Segítségre szorulnak ezért a közösségfejlesztésben, életmód-alakításban, kapcsolattalálásban egymással, képzésre szorulnak a környezetkímélő gyakorlati lehetőségek

megtalálásához, a tájékozódáshoz a világ és a környezeti problematika komplex terében, az elvek és a gyakorlat egyeztetésében.

És itt is vannak ezek a szervezetek, amelyek segíteni próbálnak nekik. A Naphimnusz Teremtésvédelmi Egyesület, a Kisközösségi Program és mindazok, akiket felsoroltam. De talán nem ennyire szembeszökő az, amit én magam nagyon határozottan kezdek látni: hogy ezek a segítő szervezetek maguk is segítségre szorulnak. Épp egy hónapja, február 23-án a *Teremtésvédelem és környezetvédő mozgalom találkozója* címmel megrendezett konferencián tűnt fel számomra a Naphimnusz Egyesület és az egyéb egyházi kötődésű teremtésvédő szervezetek képviselőinek beszámolóiból, hogy ezen szervezetek esetében pontosan ugyanaz a helyzet, mint a világi szférában küzdő szervezeteknél: óriási a forrás- és az emberhiány. Amikor valaki elkezd közösségek mellé segítőleg odaállni és ezzel életükbe bevonódni, a különböző közösségeket hálózatosítani, akkor komplex rendszerekkel, komplex folyamatokkal lép kölcsönhatásba, illetve ilyenekben válik szereplővé. Ez egy akkora logisztikai kihívás, egy olyan komoly szakmai feladatdózis, amelyet nem lehet néhány lelkes önkéntes munkájával megoldani! Ez teljes embereket kívánna. Teljes munkaidőben fizetett munkatársakat kívánna. Szervezetenként mondjuk kettő-három fő elég is lenne, ennyire azonban mindenképpen szükség volna! Ezeknél a szervezeteknél csupán a szervezeti létforma fenntartása, a találkozók pusztá összehívása elviszi jelenleg a munkakapacitás legnagyobb részét. Ez emészti fel a legtöbb energiát a valódi cél előtt. És akkor még egymással is együttműködni,

összedolgozni kellene, hiszen ahogy a püspökkari körlevél fogalmaz⁶:

„163. Kívánatos, hogy az Egyház minden szinten szoros kapcsolatot alakítson ki a természet védelmével és az éghajlatváltozással foglalkozó más egyházakhoz tartozó intézményekkel, szervezetekkel, a tudományos élet képviselőivel, egyesületekkel és mozgalmakkal, és velük együttműködve, közösen keresse a megoldást a felmerülő kérdésekre.”

Erre a jelen állapotban végképp nem jut már erő és idő. A világi szférában a Kisközösségi Programon látom ugyanezt, ahol gyakorlatilag megoldhatatlan feladatnak tűnik teljes állásban fizetett, még inkább tartósan fizetett munkatársak foglalkoztatásához anyagi forrást teremteni. Az ilyen szervezetek gazdátlanok. Az egyházi kötődésű szervezetekről azonban nem kellene, hogy ez elmondható legyen. Ezeknek volnának gazdái: azok a történelmi magyar egyházak, amelyeknek a gyülekezeteivel foglalkoznak, és amely egyházak alighanem képesek volnának kitermelni országosan és felekezetenként két-három fizetett munkatárs bérét, hogy azok minőségi időben tudják szolgálni azt a nem mellékes, és nem is szabadon választható célt, amiről itt szó van.

Talán sikerült fentebb igazolnom, hogy a közöségiség kruciális jelentőségűnek tűnik az ökológiai krízisből kivezető utak megtalálásában és a végighaladásban ezeken a kiutakon. Ez a sine qua nonja lenne a bűn jelenlegi struktúráitól megmentő társadalmi átalakulásnak. Sokkal többről van szó az

⁶ MAGYAR KATOLIKUS PÜSPÖKI KONFERENCIA: *Felelősségünk a teremtett világért*, i. m., 95.

ökologikus közösségiség újrateemtésén fáradózó szervezetek esetében, mint kis szakmai klubokról, amelyek fennmaradása nagyjában-egészében önmagukon kell müljon. Fel kellene ismerni, hogy ez egy sorsfordító misszió. Mert félő, hogy ezek a célok nem fognak megvalósulni, ha nem kapnak érdemi segítséget azok, akik segíteni próbálnak másoknak.

■ A KÖTET SZERZŐI

Székely János szombathelyi megyéspüspök, a Magyar Katolikus Püspöki Konferencia Caritas in veritate bizottságának elnöke.

Ürge-Vorsatz Diana fizikus, klímakutató, a Nemzetközi Éghajlatváltozási Kormányközi Testület (IPCC) III. munkacsoportjának alelnöke.

Zlinszky János biológus, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Állam- és Jogtudományi Karának egyetemi docense.

Bartus Gábor közgazdász, a Nemzeti Fenntartható Fejlődési Tanács titkára.

Nobilis Márió pap, teológus, a Sapientia Szerzetesi Hittudományi Főiskola adjunktusa, a Naphimnusz Teremtésvédelmi Egyesület alelnöke.

Emmanuel Agius, pap, filozófus, teológus, a Máltai Egyetem teológiai karának dékánja.

Beran Ferenc pap, teológus, főiskolai tanár, egyetemi docens, a Budapest-Újlaki Sárlos Boldogasszony plébánia plébánosa.

Udvardy György veszprémi érsek, pécsi apostoli kormányzó, a Magyar Katolikus Püspöki Konferencia elnökhelyettese.

Baritz Sarolta Laura OP szerzetesnővér, közgazdász, a Sapientia Szerzetesi Hittudományi Főiskola tanársegédje, a Keresztény Társadalmi Elvek a Gazdaságban képzés szakfelelőse.

Nemes Csaba meteorológus, az ITM volt főosztályvezetője, a Naphimnusz Teremtésvédelmi Egyesület alapító tagja.

Horváth Ágnes SDSH szerzetesnővér, katekéta.

Tauber Tamás biológus, középiskolai tanár, a Naphimnusz Teremtésvédelmi Egyesület elnökségi tagja, a Kisközösségi Program munkatársa.

A L'Harmattan Kiadó kötetei megrendelhetők,
illetve kedvezménnyel megvásárolhatók:

L'Harmattan Könyvesbolt

1053 Budapest, Kossuth L. u. 14–16.

Tel.: (1) 267-5979

harmattan@harmattan.hu

webshop.harmattan.hu

www.harmattan.hu

Felelős kiadó: Gyenes Ádám, Várnai Jakab OFM

Borító, tipográfia: Vida Márta

Borítófotó: A milánói erdőház (Chris Barbalis, Unsplash)

Nyomdai munkálatok: Mondat Kft. (www.mondat.hu)

Felelős vezető: Nagy László

ISBN 978-963-88356-9-7

ISSN 1785-1645